

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

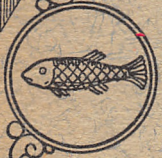
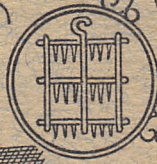
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Viborg Amt

1946

Til medlemmerne

af Historisk samfund for Viborg amt.

Som det vil ses af beretningen fra generalforsamlingen blev medlemsbidraget forhøjet til 5 kr. Samtidig med forhøjelsen foretages der en ændring i udsendelsen, idet medlemsbidraget uden for Viborg, og hvor der ingen sognerepræsentanter er, vil blive taget gennem indbetalingskort eller postopkrævning. Postvæsenets kvittering vil da gælde som medlemskort for det pågældende år. Hermed imødekommes mange medlemmers ønske om at få et bevis for, at de er medlemmer.

Nærværende bog — altså *Fra Viborg Amt* 1946 — er den sidste, der udsendes til det gamle medlemsbidrag + porto.

Med årbogen følger et indbetalingskort, som ufrankeret kan benyttes til indsendelse af medlemsbidraget for 1947 — altså 5 kr. + 50 øre til Udsendelse af årbogen 1947. Når disse 5,50 kr. sendes inden 1. oktober, vil bogen blive portofrit tilsendt. I modsat fald sendes den på opkrævning, men det bliver jo noget dyrere.

I stedet for den sædvanlige årbog udsendes for 1947 *Viborg amts stednavne*, en meget værdifuld bog på ca. 250 sider. Den kan ventes til efterår.

Vi håber, alle medlemmerne vil være forstående over for kontingentforhøjelsen, der blev enstemmigt vedtaget og er absolut påkrævet, hvis samfundet skal løse de foreliggende opgaver. Der er jo heller ikke sket nogen ændring i medlemsbidragets størrelse, siden samfundet stiftedes.

Viborg i juli 1947.

BESTYRELSEN

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

1946

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR VIBORG AMT

Redaktion:

M. E. Gulddal

Kr. Pedersen

DE FØRSTE SKOLER I LYSGAARD HERRED

Degnenes økonomiske Stilling i *Lysgaard Herred* i Aarene 1660 og 1691 og Forarbejdet for Oprettelsen af de første offentlige Skoler i Herredet i Fyrrerne af det 18. Aarhundrede.

Af Skoleinspektør *Knud Lund*.

Indledning

Lysgaard Herred hørte for 2—300 Aar siden til Silkeborg Amt og til Aarhus Stift.

Den østlige Del af Herredet er et udpræget Morænelandskab med et stærkt kuperet Terræn og har naturlige Grænser, idet Allingaa i Forbindelse med Hinge og Allingsø danner Grænsen mod Syd, Gudenaaen danner Grænsen mod Øst, og Faldborgdalen med Vedsø og Haldsø danner Grænsen mod Nord. Dette Morænelandskab er skilt fra Karupaa, som danner Grænsen mod Vest, ved Hedeflader, bestaaende af Grathe Hede og den sydligste Del af Alheden.

Herredet bestod for 300 Aar siden af følgende Sogne: Grønbæk, Højbjerg og Elsborg, Sjørslev og Vranum (siden ca 1700 kaldes Sognet Almind), Vium og Lysgaard, Karup og Thorning (nu tillige en Del af Frederiks Sogn), Levring og Hørup samt Hinge og Vinderslev.

Inden der blev oprettet Skoler, blev den nødtørftigste Undervisning uden for Hjemmene givet af Sædedegne («siddende Degne»), Substitutter eller af Løbedegne, her i Herredet var sidstnævnte fra Viborg Skole. Man regner i Almindelighed med, at disse kun kunde anvendes i en Afstand af 2 Mil, men her virkede de i en Afstand fra Viborg af ca 20 km.

Hinge og Vinderslev samt Grønbæk (med Annexet Svostrup i Hids Herred) var de Sogne i Herredet, som først har faaet Sædedegne, vel af den Grund, at Afstanden til Viborg var for stor til, at Løbedegne med Fordel kunde bruges. I Lysgaard Herredsbog for 1660 hedder det »Thill fornævnte Hinghe og Vindersleff Sogner haffuer altid været en siddende Degn«.

Thorning og Karup fik formodentlig en Sædedegn i første Halvdel af det 17. Aarhundrede, idet der i samme Herredsbog staar: »Thill forskrevne Thuorning og Karup Sogner er en Sædedegn boendis i Thuorning. Timmer til sex Fag Bindingshus er hannem af Kongelig Mayest.'s Lehnsmand paa Silkeborg Weller och nu salig Mogens Høg beuilget och paa Kirchens Bekostning paa Kirchens Jord af hannem ladet opsætte, huilche sex Bindingshus, Side med Fag, Lecter, Staffer och Wæge af nuværinges Degn Niels Jacobsen er bekostet«.

Omtrent paa samme Tid har Vium og Lysgaard ogsaa faaet en Sædedegn, idet der i Herredsbogen berettes, at »den daværende Degn Simon Jensen selv har bygget Huset«.

Hørup og Levring fik 1655 af Biskoppen bevilget en Substitut ved Navn Søffren Jensen. Det hedder: »Husværelse er aldeles ingen anderledis hand bruger

Hus hos andre Gaardfolck till sig og Børn, som vil gaa til Scholle«. Paa Præstens og Provstens Anmodning har Lensmanden ladet »udsiane et Stykke Jordsmon ved Leffring Kirchegaard til et Schollehus« og »et Stycke Egetræ af Kongl. Mayst. Skoufer ligger skaaren i Timmer ved forn. Leffring Kirchegaard. Er den besuærlig Krigstid och findlig Indfald skeet, saa det ikke widere for des Aarsager er anfangen«. (Se Side 11).

Før den Tid var Levring og Hørup stillet som Højbjerg og Elsborg, Sjørsløv og Vranum, hvortil der »udsendtes een aller anden succesive aff Schollemeesteren udi Wiborg, som Kircherne betiente«.

Degnens økonomiske Stilling.

Hvor der var Degnebolig, hørte der til denne gerne et Kaalgaardssted, i Grønbæk desuden »noget Jord, saa meget (at) hand kand saa $\frac{1}{2}$ Skip Rog (der) i«. Degnen fik her tillige »5 Bygkierver af huer Gaard i Sognene«, men ellers var det almindelige, at Degnen (Substitutten eller Løbedegnen) fik 1 Skp Rug af hver Helgaard, $\frac{1}{2}$ Skp af hver Halvgaard og 1 Fjerdingkar af et Bolssted. Dertil kom SmaaRedsel: i Paasken saaledes 1 Snes Æg af hver Gaard i Sjørsløv, i Vranum og Thorning; 1 Snes Æg og en liden Kage af hver Gaard i Grønbæk; $\frac{1}{2}$ Snes Æg og 1 liden Kage af hver Gaard i Vium og Lysgaard; i Højbjerg og Elsborg desuden 1 Skilling dansk, og i Levring og Hørup 1 Snes Æg og 2 Skilling for Kage. St. Hansdag fik han 1 liden Ost af hver Gaard i Thorning, Sjørsløv, Vranum, Vium, Lysgaard, Hørup og (Svostrup). I Hinge og Vindersløv skulde han derimod have Osten ved Pinsetid. Kun i Svostrup fik han

Smaa-Redsel ved Juletid, nemlig $\frac{1}{4}$ Brød og 2 Faa-relaar af hver Gaard.

Foruden ovennævnte Ydelser i 1660 fik Degnen Offer ved tre Højtider. Det er uvist, om det Beløb, som nævnes, gælder for begge Sogne eller kun det ene. Levring og Hørup: 12–19 Mark, Sjørslev og Vranum: 24–20, Thorning og Karup: 36–48, Hinge og Vinderslev: 9–12, Vium og Lysgaard: 12–15, Højbjerg og Elsborg: 9–12 og Grønbæk: 6–8 Mark.

Nedgangstiden efter Svenskekrigene 1658–60 var ogsaa til Skade for Degnene, hvad der fremgaar af Præsternes Indberetninger i 1691.

I Levring Sogn dalede Antallet af Gaardene saaledes fra 24–20 og i Hørup fra 22–19. Da Lønnen ydedes af hver Gaard eller Bol, blev saaledes Degnens Løn mindre. Substituttens Løn for Levring og Hørup var i 1691 $39\frac{3}{4}$ Skp Rug (hvoraf han dog maatte afgive de 16 til Viborg Skole) ca 18 Mark i Offer, $20\frac{3}{4}$ Snese Æg som Paaskerente fra Levring Sogn og St. Hansdag 38 Ost til en Værdi af 114 Skilling fra Hørup Sogn, men for Bolig (opført 1678) og Have svarede han aarlig 24 Skilling (Se Side 11).

I Thorning var $4\frac{1}{2}$ Gaard øde, og hedder det »saa lødigt, at der hverken er Stilk eller Stage af Biugningen paa de 4 Gaarde, og Agerjorden dertil er mestendels gaaet i stor Liung, saa at Degnen intet deraf har faaet i mange Aar«. I Karup var 1 Gaard og 6 Boler »plat ruineret og øde«. Da mange i begge Sogne »i Synderlighed i Annexet er saa forarmede, at de intet har at drive Avlingen med, lever udi Elendighed, og med Hustru og Børn betler mestendels deris Brød, hvorfor Degnen ej sin Rettighed hos dennem kand bekomme, saa at hannem i saa Maade

fragaar 6 til 7 Skp Rug. Offeret paa de tre store Højtider er ganske ringe, eftersom mange efter gammel Sædvane hannem forbigaar, og den største Del af spiset hannem med den allerringeste Penge, de kand bekomme. Til Barnedaab og Barselkvinders Indløsning ofrer hannem aldeles ingen uden Kvinden, som bærer Barnet, og Barselkvinden alene. For Liig at sjunge over bekommer Degnen moxen intet i disse Sogner, saasom en stor Del uden hans Tjeneste lader deres døde begrave, og den største Del, som begærer hans Tjeneste vil ikke give ham over 6 eller 8 Skilling«. Det er knap nok, at Degnens Offer og Accidia i disse Sogne kan dække Kongens Skatte, »saa Degnen til sig samt Hustru og smaa Børn at ernære intet har tilbage uden det ringe Korn«, som i de to Sogne burde være 7 Tdr, men kun er 5.

I Vranum og Sjørslev, hvor der ogsaa er kommen en Substitut, er dennes Stilling saa daarlig, at Præsten slutter sin Indberetning med følgende Ord: »Hvorfor samme fattige Studiosi Tilstand er ved Gud saa slet, at han snart maa betle sig Føden til«.

I Vium og Lysgaard er Tilstanden ikke bedre, og Degnen maa her leje et Hus, »da Degneboligen er forfalden«.

I Hinge og Vinderslev har Degnen maattet betale Pension til den forrige Degns Enke i 24 Aar og har paa egen Bekostning maattet opføre en Bolig, da den gamle Degnebolig var brændt, dengang han fik Embedet. Dertil kommer, at han har lejet af Sognemændene. Det eneste Lyspunkt er, at det fromme adelige Herskab paa Vinderslevgaard »har tilsagt ham hans Livstid 4 Skp Rug aarlig«, og alligevel frygter han, at det kunde blive anderledes til Sinds og fratage ham denne hans Rettighed«.

I hver af Sognene Højbjerg og Elsborg er 1 Helgaard og 2 Halvgaarde ubeboede, og som Følge deraf er Substituttens Løn dalet ikke saa lidt.

Det var Reglen, at Pensionen til en Degneenke blev udredet af Embedet. I Grønbæk maatte Degnen saaledes »aarlig gifve moxen dend fierde Part af Kaldets bedste og visseste Indkomst, nemlig: paa hver af de 3 høytidelige Fester Penge 3 Rdl, 6 Skp Rug og 4 Skp Biug« og tillige »niuder hun den fierde Part af Juule-, Paaske- og St. Hansrente«, medens »Degnen self svarer alle Contributioner« (Skatter). Naar saa Degnens Indkomst »formedelst disse Aaringers Misvækst saa og Sognefolchenes Forarmelse . . . ickun bedrager sig (til) 4 Tdr Rug, 1½ Tdr Biug og 10 Sletdalere«, kan men let forstaa, at hans økonomiske Stilling var daarlig.

Paa de næste Par Sider findes en ordret Gengivelse af, hvad der i Herredsbogen fra Lysgaard Herred fra 1660 staar om Degnens Stilling i Levring og Hørup Sogne og endvidere en Indberetning fra 1691 om sammes Stilling en Menneskealder senere:

Levring og Hørup Sogne.

» . . . Thill fornæffnte Leffring och Hørup Sogner haffver ingen Sædedegne værít, Medens Degne aff Wiborg scholle haffer det betient Stedse, indtill for en fem Aars Thid siden er beuilget och Sambtøcht aff forige Bisp; Da hans Erværdighed her viseteret Saa velsom och aff dennem i Wiborig scholle at her siden er forordnet en Substitut Som Endnu Sognerne betienner ved Naffn Søffren Jensen, Husværelse er aldeles ingen, Anderledis hand bruger Hus hos andre gaardfolch till sig och di børn, som vil gaa til scholle.

Mens Velb. mand Sallig Hos gud, Mogens Høj da Lensmand paa Silcheborig Slot haffer efter provstens Saavel som och Præstens Anmodning ladet Udsiune et styche Jordsmon ved Leffring Kirchegaard efter derom Videre Tingsvidnes Formelding til et schollehus och et Kalgaards sted och er indschreffues derfor i Kirchebock at giffe Aarlig till Kirchen 2½ Slet Mark Som och beuilget forskreffne Søffren Jensen 6 Slet Daller aff Leffring Kirchespenge der Regnskaerne bleft for hørt och der for vel et stycke Egetræ af Kongl. Mayst. Skoufer som liger skaaren i Tømmer ved forn. Leffring Kirchegaard Er den besuærlig Krigs Thid och findlig indfald sket, Saa det icke widere for des Aarsager er Anfängen, De Aarlige Indkomster er aff huer gaard 1 skp Rug beløber aff begge Sogner Rug 6 Tdr mindre toe Skp Bekommer om paasken en Snes Liys 2 Sk for Kage i begge Sogne aff hver gaard. Och om St. Hansdag, Hørup Sogn bekommer en liden ost eller och 4 Sk. Medens i Leffring Sogn giffues ingen oste. Och kand hand bekomme paa di 3 Højtider af megen faa som offer 2 Mk eller 3. Och giffuer hand Aarlig til Wiborig scholle Rug – 3 Tdr. Dette Saaledis at være vidner ieg Søffren Jensen Efter som Præsten formedelst Sin stoere Svaghed dette icke Kand underskriffer.

Søffren Jensen (Egenhaand)«.

(Der var paa den Tid 24 Gaarde og nogle smaa Huse i Levring; i Hørup var der 22 Gaarde med »Annex Præstegaarden« og 2 »Boeler«).

»Leuring Degnekalds og Boligs Beskaffenhed 1691.

1) Til Leuring og Hørup Kirke findes ingen Sædedegn men en Substitut ved navn Jacob Jørgensen.

2) Hand er approberit af S. Biskop Dr. Erik Grave d. 10. Janv. 1678 og hafuer hans forskrielse til Kaldet.

3) Hand penseser til en Discipel i Viborg Skole.

4) Hand penseser 16 Skp Rug aarligen.

5) Denne pension er modererit af Dr. Johan Bartsker, Wiburg: Episcopo.

6) Stifts Befalings Mand Erik Rosenkranz og Biskop Erik Grave hafuer Sted og fæstet form. Substitut Hans liffs tid og saa længe hand worder betroet ungdommen her Sammesteds udi Børnlærdomen informere, det Kirkehus, Som er opbygget paa Leuring Kirkes Grund 1678 d. 28. Janarie, og giver hand Aarligen deraf til Kirken 24 sk dansk og boer i Samme Hus.

7) Til denne Kirkehus er ingen jord, uden en liden Kaalgaard.

8) Udi Leuring Sogn ere 20 heele gaarde, ud af huer gaard bekommer Substituten en Skiep Rug ere 20 skip Rug, 3de Boele, udaf huer en fierdingkar Rug, ere 3 fkar Rug.

Til huer af de 3 Store fester, Kand Hand ikke meere bekomme til offers, end 3 Mk udi denne Sogn, er Aarlig 9 Mk.

Paaskerente bekommer hand af huer Gaard en Snes Æg.

Udi Hørup Sogn ere 19 gaarde ud af huer faar Hand en Skip Rug, er 19 Skip Rug. Boele ere der ingen. Hand faar ingen Paaskerente, men en liden S(um). Hans rente af huer gaard 2 Smaae oste, Huer Sa(a) god Som 3 sk.

Udi denne Sogn Kand Hand ikke faae mere til offers, paa nogen Høitidsdag, end penge 3 Mk.

Jura Patr.: til begge disse Kirker hafuer Hans Kongl. M. Sig endnu forbeholden.

Dette udi Sandhed Sa(a) at være vidner, Leuring
Dom 18p Trinit. 1691.

W. Sidenborg,
m. m.«

*Det første Forsøg paa at oprette Skoler paa
Landet.*

I en Forordning af 24. Sept. 1708 om Betlere i Danmark findes der i § 20 nogle Bestemmelser om Skolemestre. Ordlyden af denne Paragraf er:

»Og som det befindes, at der er mange Skolemestre, som er ganske udygtige og ubekvemme dertil, skal der herefter ej være tilladt nogen at holde Skole, uden han tilforn er examineret af Præsten i Magistratens Nærværelse, om hand er selv saa grundet i sin Christendom, at han kan undervise andre, og derhos kan regne og skrive, saavidt som dertil gjøres fornøden. Og skal de, som allerede holder Skole, hermed være anbefalet inden 2 Maaneder efter Forordningens Publication at lade sig af Sognepræsten i Magistratens Overværelse examinere, hvilket om de forsømme (det), da skal det være dem alvorligen forbuden siden Skole at holde; og bør ellers dertil tages fattige Studiosi. Og paa det de desbedre kan have deres Ophold og informere uden Betaling de Børn, som er indskrevne i de fattiges Tal, skal de være forskaanede for de ordinære Byens Tynger; og skal de Skolemestre, som underviser den fattige Ungdom, intet videre til de fattiges Underholdning paalægges, saa tillades og ingen andre at holde Skole, der være sig Mands eller Qvindes Person, hvorunder forstaas dog ikke de, der i syen (Syning) og deslige underviser Pigebørn, da skal baade de, som holder

Skole, og de, som lader deres Børn gaa deri, straffes med en Mulct, hvilken Magistraten skal inddrive og leveris til Inspecteuren, som deler dem i tvende lige Dele, den ene til Byens fattige, og den anden til Skolemesteren, som det angiver«.

Denne Forordning gav Anledning til, at Aarhus Stiftsøvrighed udbad sig Oplysninger om Skoler paa Landet, ogsaa i Lysgaard Herred. Af en Indberetning fra 1716 faar man Indtryk af, hvordan Tilstanden i den Henseende var i Herredet:

»I Grønbæk var der et Degnebol, men intet Skolehus; der behøvedes een Skole.

I Hinge var der et Degnebol, men intet Skolehus; der kunde bygges noget til Degnehuset, og i Annexet (Vinderslev) kunde Skolen passende lægges ved Kirken.

I Thorning og Karup fandtes et Degnebol, men ingen Skole; der behøvedes en Skole i hvert Sogn, og den kunde sidstnævnte Sted opsættes ved Kirken.

I Højbjerg og Elsborg, i Levring*) og Hørup, i Vium og Lysgaard og i Vranum og Sjørlev, hvor der hverken fandtes Degnebol eller Skole, behøvedes der et Hus i hvert Sogn«.

Provst Lind i Hinge kaldte Forslaget om Skolers Indretning et »gudeligt Værk, som enhver levende Præst og Sognemand maatte ønske Fremgang, men«, skrev han, »alt staar paa at faa Husene bygget«, og det vil ikke ske, »med mindre der kommer Kongelig Befaling til Patronerne og Proprietarierne, og bliver de ikke tilholdt til at tage Haanden i med, kommer det aldrig til Perfektion«. Han tilføjede: »Børnene kan vel blive oplærte nu som tilforn, men Gud bedre det, det er og derefter«.

*) Huset i Levring fra 1678 (se Side 12) maa altsaa ikke have egnet sig til Skolebrug.

I det følgende er der gengivet en kort Indberetning fra Præsterne i Herredet:

Pastor Jensen skriver saaledes, at der ikke er og ikke har været nogen Skole indstiftet i Grønbæk Sogn, men der kunde maaske holdes Skole snart i et Hus og snart i et andet; men det bedste vilde være, om der blev bygget et Skolehus. Var det der først, kunde det være, at Sognefolkene kom paa bedre Tanker og vilde yde deres Bidrag til Skolemesterens Underhold.

Om Forholdene i Hinge skriver Provsten, at Sognet kun bestaar af 15 Gaarde, hvoraf de 11 ligger i Byen, og da Degnen altid plejer at holde Skole, vil det være tilstrækkeligt, om der blev bygget noget til Degneboligen, da denne er for lille, men saa burde der lægges saa meget til Skolemesterens Løn, at der baade Sommer og Vinter kunde holdes Skole.

I Vinderslev Sogn er der 44 Gaarde, som ligger i 3 Byer, som er Rytter- og Skovridergods, Sognefolket og Provsten er enige om, at Skolen bør være ved Kirken, »som ligger paa Vildmark og ikke ved Hus, (og) moxen ligger midt mellem Byerne«. Naar Huset først er »sat, vil Sognefolket nok af yderste Formue faa Skolemesteren underholdt«. Provsten slutter sin Indberetning om Pastoratets to Sogne med Ordene: »Hvad jeg selv kan contribuere til dette gudelige Værks Fortsættelse med Skolerne i mine Sogne, skal jeg skyldigst efterleve, saa længe Gud sparer mig Livet«.

Pastor Jacob From, Thorning, skriver, at der aldrig har været nogen Skole i Sognet, men Degnen har holdt Skole for det »ganske Thorning Sogn, hvorhen de (er sendt), som have Efne; Udsognet har sendt deres Børn til Skole, hvilket endnu sker, og som Sogne-

folkene dermed er kommen i Vane, skal det ej falde dem fortrydelig, om Skolen ved Kirken bliver indrettet«. »Og«, slutter han, »til at yde Bidrag til Skolemesterens Underhold, vil jeg formode, at mine Sognefolk skal ej blive de ringeste, som jeg af min yderste Evne dermed et godt Eksempel vil foregaa.« Derimod mener han, at det vil være vanskeligt at faa en Skole bygget i Karup, fordi der kun er 10¹/₂ Gaard, hvoraf den ene endda er øde, og disse ligger fire Steder med ¹/₂ Mils Afstand, og saa er Bønderne tilmed »mesten fattige«.

I Vium, hvor Degnen plejer at holde Skole om Vinteren, er der kun 15 forarmede Gaarde, og Pastor Thorning mener derfor, »at dette Forehavende saa højt-fornødne og gudelige Værk i saa smaa og ringe Sogne kun kan faa nogen Fremgang«, hvis der fra Herredet blev ydet Tilskud til Skolemesterens Løn. I Lysgaard Sogn, hvor der er 12 Gaarde, ønsker Sognefolkene »hjertelig en Skole indrettet, men siger dog plat ud derhos, at det er dem umuligt at føde og lønne en Skolemester, medmindre de faar Hjælp fra andre Sogne«. Slutningen paa Pastor Thorninds Indberetning lyder saaledes: »Vil Gud spare mig Livet, obligerer jeg mig hermed til at sætte ved Liusgaard Kirke et 4 à 5 Bindingshus til Skolemesteren, hvis dette gudelige Værk ellers kunde være stillet i Verk«.

Pastor L. Buchholtz for Almind og Sjørsløv Sogne skrev: »Udi mine 4re Formænds tider siden Reformationen hafver her udi Almind og Sjørsløv Sogne ei været indrettet nogen vis Scholle. Men nu hafver Sogne folkene nu om Vinteren taget en Person undertiden en anden, dog ei længere end til Kyndelmisse, hvorføre det var at ønske, at dend Højpriselig

hans Højærværdighed holdt meget gudelig Betænkende om Scholers oprettelse kunde faa Velsignet fremgang, hvilket med Guds Bistand noksom sker, om Sognets Godsbønder vilde til Guds Ære opbygge hver i sit Sogn et Schole Hus saa troer Mand nok at persvadere Sognefolkene og Patronerne at give noget vist aarlig til Skole Mesterens ærlig Underholdning hvortil ieg mig og gerne ærbyder aarlig at gifve noget saa længe ieg lever«.

»I Højbjerg og Elsborg, i disse smaa og ringe Sogne har ingen Skole Været oprettet, men Degnen har om Vinteren udi Hoved Sognet holdt Skole for dem som vilde lade deris Børn gaa til ham. I Annexet have de undertiden en Person til at læse for Diris Børn, undertiden ingen, Eendeel forældre lærer selv Diris Børn saa vidt de kand. Gud give ellers, der Kunde findes noget Middel, hvorved dette christelig foretagende maatte faa sin Fremgang«, skrev Pastor Aabye i Højbjerg.

Da Sognepræsten for Levring og Hørup Sogne var syg, maatte Provsten give Underretning om Undervisningen i de to Sogne. Børnene var blevet undervist snart af en, snart af en anden. Sognefolket vilde gerne give noget til Skolemesterens Underhold, men Skolehusene kunde »de ei forpligte sig til at lade opbygge«.

Et Skolelovforslag fra Stiftsøvrigheden for Aarhus Stift i 1717.

Aaret efter, at Aarhus Stiftsøvrighed havde udbedt sig forannævnte Oplysninger om Skoler paa Landet, udsendte den et Skolelovforslag. Dette Forslag og et lignende fra Fyns Stift skal have været de fyldigste Forslag til en Skoleordning, som er fremkommen i disse Aar.

Inden for Aarhus Stiftsøvrighed var der to meget interesserede Mænd, nemlig Biskop Dr. Johan Oksen og Stiftsbefalingsmand Chr. Ludvig von Plessen (ledede senere Finans- og Kommercekollegiet), og det har sikkert været dem, som har været med til at udforme det Forslag til Skolernes Indrettelse paa Landet i Aarhus Stift, som gik ud paa følgende:

Overalt i Stiftet, »hvor ingen Skoelehuuse findes, og Degneboligen dertil iche ere beqvemme, skal der opbygges saa mange Skoelehuuse, som Sognets størrelse og byernes situation til ungdommens undervisning fornøden gøres«. Præsterne med Provsten i Spidsen skulde undersøge dette Forhold og indsende Beretning herom til Stiftamtmanden og Biskoppen.

»Skoelehusene skulle opbygges efter Sogness størrelse 5 à 6 Fag (rettet til 8 à 10 Fag Binding og 10 Als Viide) paa Kirchens fortog, eller fælles gadejoerd paa samtlige SogneMænd, hvis tienere de end ere, Deres bekostning efter deres Hartkorn beregnet«. Præsten og hans Medhjælpere samt to af de bedste Mænd i Sognet skulde have Tilsyn med, at Materialerne og Arbejdsløn paa det nøjeste blev betinget og samme Hus skulde inden førstkommende Mikkelsdag være opsat. Vedligeholdelsen skulde bekostes af Sognets Viidepenge. (Saa lidt forstod man at bedømme Vanskelighederne! Der gik mere end tyve Aar, inden Planen saa nogenlunde blev gennemført).

»SogneDegnene skulde under Deres Embeds Forbuds være forpligtede at holde Skoele, eller hvis de dertil findes udyctige, Een Anden Person i Deres Sted at forskaffe, som Ungdommen i læsen, (skriften og regning) og Deres Christendom forsvarlig kunde undervise«.

I store og spredte Sogne kunde en »a parte« Skolemester antages og beskikkes.

»SognePræsten skulde i det mindste hver 4. Uge besøge Skoelerne eengang og see til, at med informationen schichelig og tilbørlig omgaaes«.

Samtlige Gaardmænd og »nogenledes velhavende Boels-Mænd enten de haver Børn eller iche« skulde betale til Skolemesteren. Skete det ikke rettidigt, kunde Udpantning finde Sted, og »de, Som Sig paa Samme Mænd ville forgribe skulde med haardeste Straf ansees«.

Desuden skulde alle Forældre, som havde Børn i Skolen, give 1 Skilling i Skolepenge ugentlig, men 2, hvis Børnene tillige lærte at skrive. Ogsaa her kunde Udpantning finde Sted.

Fra hele og halve Gaarde skulde der gives Ildebrændsel til Skolen.

Skolemesteren skulde have fri Græsning til 2 Køer og nogle Faar og Foder til samme om Vinteren.

»Skolemesteren skulle have frihed om Hellige Dage at staa udi Degnestoelen, om nogen goedvillig ville give Hannem noget til offer, saa og, naar det »begjærendes«, gaa med Degnen for liig«.

»Der kunde og i Kirchen oghænges een Bøsse, hvorudi efter Præstens foregaaende formaning til Menigheden, De, som gich til Skrifte, item Bruedefolk og Kirkekoner, kunde give een frivillig gave, fattige Skoelébørn til hielp, til Bøger, papir og andet fornødent, hvilchet af Præsten til Degnen skulle uddeeles. Hvis Mulct og viidepenge paa Grandestævne eller i Husene (for Uskikkelighed, Banden eller Sværge) kunde falde, kunde ogsaa til samme Brug anvendes«.

»Som Præsterne i alle Ting bør at foregaa deres Tilhørere med et got Exempel, skulde de være lige«

leedes forpligtede af hver Td Harnkorn, Deres Præstegaard staar for, at give aarlig til Skoelen — 4 Sk. — Var at ønske, at Herregaardene i Sognene kunde tilholdes at give aarlig noget vist til Skoelen«,

»Alle Forældre, som Børn haver, skulle tilholdes at sætte Deres Børn til Skoelen, saa snart De vare kommen til dend alder og forstand, at de kunde lære noget, og dermed at blive ved, indtil de hafde lært, hvad de høy fornøden burde lære«.

Af den Grund skulde Degnen eller Skolemesteren forfatte en Liste over Børn i Alderen fra 6 til 14 eller 15 Aar og aflevere den til Præsten, som skulde sørge for, at Børnene kom i Skole, medmindre Børnene ved langvarig Sygdom var forhindrede i at komme.

Mødte Børnene ikke og heller ikke efter en Advarsel, kunde Forældrene idømmes en Straf; men den største Straf laa maaske i, at Ungdommen ikke maatte komme til Alters, før de kunde læse og gøre rede for deres Christendom.

I Lysgaard Herred gik der dog en Aarrække, inden der blev oprettet Skoler, men man har Indtryk af, at Interessen for at faa Sagen løst, blev større, navnlig da Pietismen kom ind over Landets Grænser.

Her paa Egnen var der et Par Proprietærer, nemlig Junker Christian Fischer til Allinggaard (og Vinderslevgaard) der sikkert allerede i Tyverne af Aarhundredet paa egen Haand fik bygget en Skole i Grønbæk (se Side 28, 38 og 39), og nogle Aar senere oprettede Commerceraad Steen Jørgensen, der omkring 1730 havde overtaget Aunsberg, en Skole i Demstrup (se Side 28, 39 og 40).

Da der vist ikke findes nærmere Enkeltheder om disse to Skoler, vil vi gaa uden for Herredet til Fun-

der, hvor der ogsaa var kommen en Skole, og dens Indretning ved man en Del om, idet dens »Forfatning« er opbevaret og findes paa Landsarkivet i Viborg.

Skolen i Funder, Hids Herred.

Landsdommer E. Heug, Sejlgaarden, havde faaet oprettet en Skole i Funder By. Denne Skole var knyttet til Degneembedet, og da Christian Fischer til Allinggaard var Ejer af Kragelund Kirke, havde han faaet Kaldsret til Degneembedet. Det er ikke utæneligt, at de to Mænd, som begge var interesserede i Skolespørgsmaalet, i Fællesskab har udformet efterfølgende Instrux for Skoleholderen.

I et Brev til Herredsfogeden af 9. Apr. 1735 omtaler Landsdommeren Bøndernes daarlige økonomiske Stilling og mener, at dette Forhold vil være medvirkende til, at det vil være vanskeligt at faa Skolesagen ført lykkeligt igennem. Han vedlægger et Forslag til en Skoleordning, som han 9. August 1734 havde indsendt til Kongen. I Skrivelsen til Kongen paaskønner han Freden, som raader i Landet, og nævner, at naar Folk ikke gør det, er det, fordi de er for ilde oplyste. Han fortsætter med følgende:

»Det er i den henseende — allernaadigste Konge — at Ieg har været betænckt paa til Ungdommens undervisning her udi Funder Sogn ved Funder Kirche at opbygge og indrette et Skoelehuus, og som bem^{te} Sogns ringhed og Beboernis slette Vilkaar iche kand underholde en Skoeleholder, har Ieg seet det hen, at Degnen tillige vil paatage sig Skoeleholderens tjeneste efter den her under indførte Forfatning og imod den her udi ham tillagte og for sichrede løn; og paa det mand kand om denne Indrettelsens bestandighed

uimodsigelig af alle i fremtiden være forvisset, er Velbyrdige Hr. Christian Fischer, som hovedsognets Kragelund Kirches Ejere, formaaet efter dags ved DegneKaldets indfaldende vacance, naar Jusvocandi ham eller Arvinger efterkommer maatte tilfalde, at beskiche og Kalde Degnen med de Vilkaar, at hand Skoeleholder-tienesten tillige udi forbemelte der til indrettede Skoelehuus paa efterskrevne maade skal andtage og betiene«.

»Forfatning« for Funder Skole fra 1734.

Skolemesteren skal daglig holde Skole »i det der til opbygte Huus ved Funder Kirche for ald Sognets Ungdom . . . Bøndernis og deris tiuvende og ellers de i Funder Sogn tilhørende fattige fader- og moderløse Børn«.

Han skal lave en Fortegnelse over Børn af begge Køn i Alderen over 5 Aar, føre Dagbog over dem, melde Præsten Forsømmelserne, som straffes med Pengemulct til Sognets fattige, med fængsel paa Vand og Brød eller med aabenbar Skriftemaal for 3die Forsømmelse.

Rige og fattige Børn skal han behandle ens, »saaledes han agter for Gud med en frelst Samvittighed at ansvare«.

Børn, som er lærvillige, kan i 8 eller 9 Aars Alderen faa fri i Høsten og Høsletten.

Fra Michelsdag til Paaske skulde Børnene gaa i Skole fra 8 til 12 og fra 2 til 4, i den øvrige Tid af Aaret fra 7-11 og fra 2 til 6.

Undervisningen skulde begynde og slutte med henholdsvis Morgen- og Aftensalmer og med »en dertil indrettet Bøn«, og Skolemesteren »har øje med

at saadan Guds Paakaldelse skeer Knælendis og med skichelighed«.

»Hver Kiøn sidder for sig: . . . han lærer dem Luthers Catechismun«.

Alle Børn lærer at læse indenad. »Om nogle Forældre begiærer sine Børn at undervisis i at skrive og reigne (:de saakaldede 4re Species: bør de at betale ham til skrive Materialier maanedlig 8 skilling (:undtagen Papier som Lærningen eller deris Forældre self anskaffer:) foruden den ham indførte og tillagde Aarlig løn«.

Der læses een eller to Capitler af Bibelen, naar Formiddagsundervisningen slutter og 2, 3 eller 4 Artikler af Lovbogen, før Eftermiddagsundervisningen slutter.

Sognemændene skiftes til at hente Børnene hjem fra Skolen, naar det »ved indfaldende ont verlig skulde nødvendig eragtis«.

»Ungdommens forseelse med skiælden, banden, slagsmaal, forsømmelse udi deris læsning maa hand afstraffe med tugtens riis, dog uden forbitrelse«; værre Forseelse indberettes til Sognets Husbonde og til Præsten.

Om Søn- og Helligdage føres Børnene »parvis under Skoleholderens opsigt ind i Kirchen«. Der var ogsaa Bestemmelser om, hvordan en Bispe- eller Provstevsitats skulde foregaa.

Naar nogen af Ungdommen havde lært saa meget, at de kunde komme »til Sacramenter og derudi ere blevne delagtige maa hand paa anmodning om en videre og yderligere undervisning dem det iche negte, imod hand for sin extra umage nyder en billig og a parte Kiendelse, Thi skulde nogen af ungdommen med nogen særdelis gafver til publiqve nøtte og tie-

neste findes af gud begavet, bør sognets Husbonde see derhen, at den som Gud har udført til større ting, vorder af ald Efne dertil hiulpen og befordret«.

Hvis voksne Mennesker har saa faa Kundskaber, at Præsten dem »ei til Herrens Bord med en god Samvittighed kan antage«, maa Skoleholderen ogsaa tage sig af dem.

I de følgende tre Paragraffer tales der om Skoleholderens Løn og om »Foranstaltningens« Publicering og Opbevaring.

»Skoleforfatningen« var underskrevet af Landsdommer Heug, anbefalet af Christian Fischer, Allinggaard (10. August) og af Sognepræsten (11. August s. A.)

Skoleholderen havde til sidst skrevet under paa følgende Løfte: »For indførte forfatnings Poster lofver Ieg i alt nest Guds bistand at holde mig allerunderdanigst efterrettelig, imod den mig der udi tillagde og forsichrede belønning, naar den som Ieg allerunderdanigst formoder bliver allernaadigst confirmeret«.

Rescripter om Skoler paa Landet at indrette af 25. Februar 1735.

I Lysgaard Herred kom der kun lidt ud af disse Bestræbelser, og da der saa godt som ikke var Ryttergods i Herredet, kom der ingen Rytterskoler her, da Frederik den Fjerde i 1721 efter Tilskyndelse af Hofpræst Peder Hersleb ved Frederiksborg Slotskirke fik saadanne oprettet forskellige Steder i Landet.

Der er alligevel ikke Tvivl om, at mange var blevet interesseret i, at Skolespørgsmaalet blev løst.

Da det imidlertid var en meget trang Tid i Aarene efter Den store nordiske Krig, hvor der var stadig

dalende Kornpriser, hvor den usle Dyrkningsmaade af Jorden gav et elendigt Foldudbytte, og hvor Folkeholdet var dyrt og Skatterne høje, blev det kun de to nævnte Proprietærer i Herredet, som paa egen Haand fik Skoler i Gang.

En ny Hofpræst ved Slotskirken i Frederiksborg, J. B. Bluhme, der var Christian den Sjettes kirkelige Raadgiver, fik Kongen til 25. Febr. 1735 at udsende »Rescript om Skoler paa Landet at indrette«. I sit »Allerunterth. Vorschlag betr. die an vielen Orthen noch mangelnde Landt-Schulen« (1734) betegner Bluhme Skoler som »de dyrebareste Midler til at befordre den sande Erkendelse af de guddommelige Ting og gøre Ungdommen duelig til at udøve kristelige Pligter«; thi uden Skoler kunde de ikke forstaa Prædikenen eller læse i Skriften. Der behøves mange nye Skoler, for der mangler flere, end nogen forestiller sig, og Degnene kan godt være Lærere. Ved Oprettelsen af Skoler vil det blive muligt at gøre Mørkets Rige Afbræk og udrive mange Sjæle af Faren for evig Fortabelse« (Se Kirkehist. Samlinger 5 R VI 245).

Rescriptet blev i Aarhus Stift tilsendt Stiftsbefalingsmand Eilert Holch og Biskop Dr. Johan Ocksen med en Følgeskrivelse, hvoraf Slutningen gengives ordret:

» . . . Vor Synderlig Bevaagenhed Tilforn; Saasom Vi til Guds Æres befordring allernaadigste villie og befaling, at I til Os allerunderdanigst indberetter hvor mange Skoler der, foruden Vores egne paa Landet etablerte, i det Eder allernaadigst anbetroede Stift befinder, af hvad for Proprietarier de ere indrettede, paa hvor mange Stæder de endnu mangler og gøres

fornødne, samt hvor de beqvemmeligst kunde etableres, og haver I derhos Eders allerunderdanigste Forslag at indsende, paa hvad Maade I formeene at de til saadanne Skolers indrettelse, deris vedligeholdelse, Skolemesterens Salarium og deslige behøvende bestkøstninger, best kunde udfindes, og denne Vores til et Gud saa behagelig og fornøden Verks istandsættelse, havende Christelige Intention, i beste maade, befordres. Dermed skeer vor Villie i Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot, Frederiksberg den 25. Februarii Anno 1735. Christian R«.

Stiftsøvrigheden sendte Rescriptet til Herredsfoged Christian Lunov, Frausing, som omgaaende sendte en Skrivelse til Proprietæerne og Præsterne, den sidste gennem Provst N. O. Lind, Hinge, der begyndte sin Indberetning saaledes: »Woris allernaadigste Arveherres och Konges megit gudelige och højpriselige *intention* med Skoler at faa indrettet til de unge och uoplærde Børns højpriselige information var at ønske at motte faa fremgang och *assistance* til dets indrettelse. Och kand ingenlunde paatvivles at enhver Christen jo af yderste efvne stræber efter at anvende ald flid och Vindskibelighed baade at gifve sin Betænkende derom och anden fornøden anslaget til dets forfremmelse, Hvortil ieg och hermed allerydmygt och skyldigst gifver min ringe underretning«,

I det følgende findes Sognepræsternes, Herredsfogedens egen og Proprietærernes Opfattelse af, hvordan Spørgsmaalet bedst kunde løses:

Præsternes Indberetning fra Sognene.

Pastor Hurtigkarl fra Grønbæk (Provst fra 1736) indberettede 3.—6.—1735 til Provsten i Hinge, at vel-

baarne Christian Fischer til Allinggaard paa egen Bekostning havde ladet »opbygge« en Skole i Grønbæk. Han betalte Skolemesteren for de fattige Børn, medens fremmede og formuende selv maatte betale for deres Børns Undervisning. Børnene blev ikke alene undervist i deres Børnelærdom, men ogsaa i »Regnen og Skriven«.

I Annexsognet Svostrup var der ingen Skole, men »i visse Byer i Sognet findes en eller anden af Husmændene, som om Vinteren læste for Børnene i samme By«, og »denne Undervisning, hvor liden den end er, har dog Gud ske Lov, ikke været frugtesløs«.

Pastor Poul Buchholtz, Almind (for Almind og Siørslev Sogne) skrev 11.—8.—1835 i sin Indberetning, at der ikke var eller havde været nogen Degnebolig (i disse Sogne), ihvorvel der derom til Kirkernes Patroner var (ind)givet Ansøgninger, men (Menighederne) ejede ingen Jordsmaal at lade bygge paa.«

Degnen havde derfor »maattet fløtte fra Hovedsognet til Annexet og antaget et Skolehus i Demstrup By, som velædle Commerceraad Jørgensen til Aunsbjerg nu lader opbygge. Tillæg til Skoleløn er 5 Skp Hartkorn, som han bruger uden Afgift«.

I Almind Sogn var der ikke noget Skolehus, »som dog er ganske u^mmistelig^{*)}«, og kan derfor ikke være ansvarlig til Ungdommens information. Jeg ved ikke heller nogen Udvej til samme at faa indrettet, saasom Sognemændene er ganske forarmede. Det eneste Forslag, jeg hertil kan gøre, er, at Sognets Kongetiende, som gaar til Randers Hospital, bliver skænket hertil«. Kirkens Patron til Almind var Friedenreich til Palstrup, og Proprietærerne til Godset i Sognet var Seerup til Hald, Trolle til Randerup og Jomfru Reenberg i Viborg.

*) Præsten mener vel uundværlig.

Pastor A. L. Hammer, Levring (for Levring og Hørrup Sogne, gengivet ordret) skrev 14.—8.—1735: Endskiønt ingen af vore Ordens-Brødre kand uden med største *veneration* læse eller tale om Voris Allernaadigste Kongis Hoy-Cbristelige *intention* til at sætte i stand ret saa Gudelig og høi-fornødne Verch med skolers opbyggelse og skole-Holderes løn; Saa er dog at beklage, at mange af dem, som best formaa at forfremme dette gudelige verch, har mindst Villie dertil, og de fattige bønder, som idelig maa gjøre hofve, om de end have nogen villie dertil for at see deris og deris slægtis børn forfremmede i Guds frygt, har de dog ingen efne dertil. hvilchet kand bevises af det, de har udlovet til de fattiges underholdning, som de for deris trang og fattigdom ere iche gode for at betale. Men dersom alle Proprietarier vilde vise saa stor Kiærlighed mod deris fattige næste, som eendeel Proprietarier her i egnen har vist sig derudi, at de paa deris egen bekostning baade har opbygget skoeleler, saavel som af deris egen Casse lønner skoele-Holderne, var Hans Kongl. Mayest. Allernaadigste befaling efterlevet. Her i Levring Sogn er ingen skoele. Kirchen tilhører Hans Excellence Hoy-Velbaarne Hr. Conference-Raad og Hof-Jæger-Mester Ratlov og ald Sognets hartkorn Hoy-Ædle Hr. Janus Friedenreich til Palstrup; Degnen her udi Sognerne er een Student og een skichelig Mand, der vel er omhyggelig for de ungis undervisning og vilde gierne, at de unge i hands tiid ei skulde tabe det, som de tilforn kunde, har tilbudet sig til mig, at hand vil læse for hver af de unge for en skilling og toe skilling for at lære dem at skrive ugentlig, hvilchet hand ogsaa har giort i de tvende forbigangne aar, hand har været her, saa og at

hver skaffer ildebrand, som hand har Børn til og noget foering, ligesom Kongelig Majsts instruction befaler ved siine egne skoler. Men at hand skulde tvinges til at sidde ugentlig for een skilling med 3 eller 4 børn 14 dage eller 3 ugers tiid og iche længere eller meere, var synd at paaligge ham. Men dersom alle de unge i Levring Sogn, som ere gamle, at de bør at gaa til skole uden forskiæl bliver alvorligen tilholdte af deris verdslig Øfrighed under straf paa forældrene (:Eftersom Præstens ord og formaning, ihvor gudelig og lemfældig den end er, iche anseis af bønderne, som stoler paa forsvar af deris herskab for mulct:) at gaa til skoele, saa er jeg forsichred om, at hand skal lære og undervise dem saa fuldkommen, som de det kand behøve, og hand begiærer slet intet af de forlatte fattige, fader- og moderløse Børn.

Hørup Sogne-Kirche tilhører Høy-Ædle Ianus Friedenreich til Palstrup og Sognets Hartkorn ligger een-deel til Avnsberg, Eeendeel til Palstrup og eendeel til Randrup. Der er ingen skoele, men dersom alle de unge, der burde gaa i skoele, Blevve alvorligen tilholdede af Deris Verdslige Øvrighed og Herskab, liigesom mældet er for Levring Sogn, saa kunde man vel finde tvende skichelige Mænd i Sognet, som gierne vilde undervise de unge, naar de for hver Barn fich deris toe Skilling, og da behøfdes ingen skole at opbyggis, thi Degnen ved overhøring i Byerne efter loven og Præsten med Degnen ved Catechisationen i Kirchen om søndagen kunde de fornemme, hvorledes de unge Blevve underviste: Denne min eenfoldige meening ønsker ieg hiertelig maatte faa fremgang«.

Pastor Søren Bisted, Høyberg (kom 1736 til Levring) meddelte, at der i Høyberg og Elsborg, »i de

tvende smaa, ringe Sogne«, ikke var nogen Skole. Degnen, som boede i Høyberg var »noget ved Alder og skrøbelig«, holdt Skole om Vinteren og i hans Forfald »betjente han sig af en skikkelig Person«. I Elsborg, hvor der kun var faa unge, var der ogsaa en Person, som holdt Skole om Vinteren.

Provst Niels Ottesen Lind, Hinge (til Hinge og Vinderslev Sogne) oplyste 20.—8.—1735, at velædle og velbaarne Christian Fischer, Herre til Vinderslevgaard og Allinggaard, var Kirkernes Patron og ejede Hartkornet af begge Sogne med Undtagelse af fire Gaarde, som Janus Friedenreich til Palstrup var Ejer af. Der var ingen Skole i nogen af Sognene.

I Hinge var der 15 Gaarde, hvoraf de 11 laa i selve Byen; kun een af de fire andre laa $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej fra Byen, de andre tre nærmere ved. Degnen, som var Student, holdt Skole baade Sommer og Vinter, hvis Beboerne ellers vilde sende Børnene til ham, men han beklagede, at han manglede en passende Skolestue, og ønskede Hjælp til »Foering og Ildebrændsel«. Hvis disse Mangler blev afhjulpet, »giordis der ei fornøden anden Bekostning til Skole i dette Sogn«.

Skulde der bygges en Skole i Vinderslev, som jo er et langt større Sogn og bestaar af flere Byer og Gaarde, »kunde det beqvemligst ske ved Kirchen, som ligger nesten mit i Sognet mellem de største Byer«, men der ligger hverken By eller Gaard ved den. »Den nærmeste By, som er den største, ligger ikke $\frac{1}{2}$ fierdingvei borte og tvende andre største Byer iche over 1 fierdingvei fra den«. Provsten foreslog, at de andre Børn, som var fra enligliggende Gaarde, nogle i henimod $\frac{1}{2}$ Mils Afstand fra Kirken, kunde »om Natten til Løverdag Aften enten forblifve i

skolehuusit eller och i den nærmeste Bye, och de, som har nær, gaae hiem om aftenen«. Han mente forøvrigt, at det vilde være vanskeligt at faa Midler til at faa »opbygget Skoler« da Sogdenes Beboere »var af meget slet Tilstand« og føjede til, »Gud ved, hvor besværligt det falder dem at besørge de fattige, saa mand har stor fortræd dermed, saasom deris Tilstand i dette Sogn er saa meget slet, som i det hele Herred. Och der er dend Bye (nævner ikke hvilken), som kand være 4 til 5 Gaarder gandske øde og uden Beboere, saa Husbonden maa self lade Aflingen drifve dertil«. Kun hvis Kongen vilde hjælpe, kunde det lade sig gøre. Provsten omtalte Christian Fischer; han »beviiser en fair excemplarisk nidkærhed for Guds Æris Udbredelse og de unges Opdragelse, idet hand foruden Skolernes indrettelse koster og opholder en stor Deel smaa Børn paa Gaarden, som hand self beboer og lader dem gaa »i sin Skole i Grønbech. Længere henne i Beretningen hedder der: »Wel lader Bønderne deris Børn gaae i skole nogen liden Tid om Vinteren, men som ingen Karl kand subsistere derved, og det er ickun faa kort en tid, (saa) det har ingen Schich dermed, uden der blef indrettet ved Bygning och Lærernes tillagde Ophold«. Provsten slutter med Ønsket om, at »dette gudelige Verck« maatte komme i Stand.

Pastor Jacob Bertramsen From, Thorning, skrev 1.—9.—1735 i sin Indberetning, der var meget udførelig, at der i Thorning og Karup Sogne ikke havde været bygget eller indrettet regulære Skoler, men »iche desmindre er Ungdommen i Thorning Sogn nu af Sognedegnen, Hans formand og af Andre oplyste Mænd i Sognet (:Som jeg besværlig har formaet til at un-

dervise de unge:) Saaledes informerede, at de fleste, som er under 9 Aar, kand læse deres Catechismun, Evangelia og Psalmer, og de, som ere over den Alder, giøre Regnskab for deris Christendom efter Spørgsmaal, og nogle faae af dem har lært at Skrive og regne«.

»I Karup Sogn, som bestaar af 10¹/₂ Gaard (:Som de regnes i Værende Tid:) og i 4 Byer eller Stæder ere deelte (:Maylundhus a parte:) ¹/₂ Mil fra hin Anden beliggende ere de fleste Forældre Saa oplyste, at de lærer deris Børn og Tiuvende med ald flid, og nogle af de unge er nidkiære for at undervise de yngre i de første Elementer, Saa der findes gandske faa, Som ere begravne i Vanvittigheds Mørcke«.

Præsten foreslog, at der blev bygget Skoler i begge Sogne. I Thorning vilde det let kunne lade sig gøre, da de længst fraliggende kun vilde faa ¹/₂ Fjerdingvej til Skole, fraregnet Ravnholt og Sangild (Udflytningen havde jo ikke fundet Sted). For Karup Sogns Vedkommende kunde Skolen passende ligge i Karup By, idet Børnene fra Aarestrup og Wallerbæk kun var »rum en halv Mil hver paa sin Side og Bøylund 5 Fjerdingvej og derover Beliggende«.

Præsten saa ingen anden Udvej til at faa Skoleholderens Løn frem paa end ved, at »den fattige og næsten forarmede Bonde Skal udperses, Som ved kraftige Argumenter vil viises og overbeviises om, at dette hellige Værk er til Guds Ære og Guds Menigheds Opbyggelse til Sallighed, og de da, som i Saadan Christelig Intention deris Part contribuerer, persvaderes, saa de ei safne dend Udgift, men meget mere overflødig velsignes«,

Men Karup Sogn var imidlertid paa alle Maader saa ringe, at ingen Skoleholder vilde kunde leve af

den Indtægt, Sognets Beboere kunde yde ham. Hvis derimod Uhr, Kølvråa og Hesselund fra Haderup Sogn blev lagt ind til, vilde det forbedre Skoleholderens Stilling. Beboerne fra de tre Steder søgte i Virkeligheden til Karup Kirke, undtagen naar der skulde ofres (d. v. s. ved de tre Højtider, naar de gik til Alters, havde Barsedaa, Bryllup, Begravelse etc), saa skulde de nødvendigvis benytte deres Sognepræst. Deres Sognekirke laa $1\frac{1}{2}$ til 2 Mil borte. medens de ikke engang havde fuldt 1 Fjerdingvej til Karup. Blev saa Stedets Kongetiende (7 Rdl. aarlig) til Rander Hospital og Kirkens Kvægtiende (1 Sletdaler) lagt til, vilde Skoleholderens Løn kunne blive nogenlunde.

Pastor A. D. Torning, Vium (for Vium og Lysgaard Sogne) oplyste 2.—9.—1734, at der i de to Sogne til Dato ingen Skole havde været, og at Degnekaldet var saa ringe, at »ingen Student eller anden«, som ikke kunde tjene noget ved Siden af, kunde leve deraf, og at der kun var faa, som havde Raad til at lade deres Børn gaa i Skole. I Lysgaard behøvedes »uforbigængeligt en Skole«; thi der var ingen, som kunde undervise Ungdommen, medmindre Forældrene selv kunde, og nogle kunde kun lære deres Børn at læse lidt i en Bog, andre kun det, som de selv havde lært udenad, og det var endda kun lidt.

Med Hensyn til den økonomiske Side af Sagen mente Præsten, at det var umuligt, at hvert Sogn for sig kunde lønne en Skoleholder, medmindre de Proprietærer, som havde Gods eller Hartkorn i Sognet, hjalp baade med at bygge Skolerne og med at lønne Skolemesteren. Skolerne kom til at ligge bekvemt, hvis de kom til at ligge ved Kirkerne. Forøvrigt

henviste han til Frederik den Fjerdes Rytterskoler og til velbaarne Christen Fischers Skole i Grønbæk og Landsdommer Enevold Heugs Skole i Funder. Indberetningen slutter med: »Det var at ønske, at de andre Proprietarier enhver udi sit Sted vilde efterfølge disse tvende gudfrygtige Mænds Eksempel, men det er lettere at ønske end at formaae de gode Herrer til, uden hans Majestæt Dem det allernaadigst vil befale, hvilket henstilles til min allernaadigste Konges Egen Villie og Velbehag«.

Herredsfogedens Indberetning.

Herredsfoged Christian Lunov, Frausing, afgav en Indberetning, som var dateret 30. September 1735.

Han omtaler hvert Sogn for sig.

Tallene, som er nævnt umiddelbart efter Sognets Navn, angiver Sognets Hartkorn i Tønder, Skæpper, Fjerdingskar og Album. Derefter følger Lodsejernes Navne og Navnet paa Kirkeejeren og til sidst en kort Beskrivelse af Sognet med Henblik paa Spørgsmaalet om Oprettelse af en Skole i dette.

Indberetningen er gengivet ordret.

»Underdanig Forklaring om Sognene udi Lysgaard Herred med Efterretning, udi hvilke der ere Skoeløshuse oprettet og udi hvilke ingen med viidere.

Lysgaard Sogn (65, 2, 2, 0).

Bøndergodset tilhører Velb. Hr. Etatsraad ...*) og de Herrer Reenberger. Men Kirken tilhører nu Hosekræmmer og Husmand Naunlig Kield Eggeris udi Lysgaard.

Sognet er vel liden og vidtløftig, dog var en Skoeløshuse der ikke uforuden og det udi Lysgaard Bye, hvor udi burde være en Skoleholder, siden Deignen udi

*) Navnet ulæseligt.

HovetSognet Vium, hvor han boer, ei Skoeletienesten kunde forrette.

Grønbeck (186, 4, 1, 1).

Velbyrdige Christian Fischer til Winderslevgaard.

Her er af Velb. Chr. F., W. oprettet et Skoelehuus, hvor udi er en Skoeleholder, der niuder fri Huusværelse, Ildebrand og 20 Rdl. aarlig af Herskabet til Løn, foruden hvad han kan faa af sine Disciple.

Degnen sammesteds faar et fri DegneBoelig uden Umage med Ungdommen, »saa siunes det vel ikke formeget, at hand underviser Ungdommen imod en ringe Tillæg udi AnnexSognet« (Svostrup).

Hinge (80, 6, 3, 0).

Velb. Christian Fischer til Winderslevgaard.

Udi Hinge Bye er vel en Deign, der meget vel kunde forrestaa Sognets Ungdom, siden hand baade er studerit, og desforuden kand meget godt Reigne og skrive, og hannem noget maatte tillægges saasom 1 Skp Rug og 1 Skp Byg af huer Gaard i Sognet og derpaa Boeligen med 3 à 4 Fag Hus forbedris.

Hørup (120, 7, 3, 1).

Velb. Ianus Friedenreich til Palstrup, CommerceRaad Steen Jørgensen til Aunsberg.

Her behøves ny Skoele efter mine Tanker (:De geistliges Meening derom urørt:), som burde være udi Kiellerup Bye, da SogneBørnene kunde faa lige langt dir.

Lefting (153, 5, 1, 0).

Hans Excellenee Hr. Jægermæster Ratlou er Ejer af Kirken; Kongetienden er lagt til Randers Hospital; Bøndergodset tilhører Ianus Friedenreich til Palstrup.

Dersom Deignen udi dette Sogn, som er en Student

og boer ved Kirken, maatte noget aarlig tillægges, saasom 1 Skp Korn af huer Gaard huer Aar kunde hand uden videre udi sin Deignebolig holde Skole.

Kaarup (49, 0, 3, 2).

Hans Majst saavidt Tienderne angaaer og Commerce Raad Jørgensen til Aunsberg saa vidt Bøndergodset betræffer. Sognet er det fattigste, som er udi begge Herrederne, og der foruden det mindste; vil Hans Majst der have en Skoele, synes den at burde være ved Kirken; til dens Bekostning viides ingen Udveje, dersom Hans Majst ei self dertil vil angribe sin egen Cassa, og over alt er det til liiden eller ingen nøtte for Ungdommen, Kaarup Bye undtagen, siden Sognet bestaar af foruden Byer af eeniste Gaarde, hvoraf eendeel haver over en Half Miil til Kaarup.

Sørslev (116, 2, 3, 0).

Hr. Commerce-Raad Steen Jørgensen til Aunsberg.

Udi dette Sogn har Velb. Hr. Commerce-Raad St. J., Au., oprettet en Skoele, (se under Proprietærernes Indberetn.)

Thorning (179, 2, 1, 1).

Velb. Ianus Fr. til Palstrup undtagen nogle faa Gaarde til Aunsberg.

Deignen udi dette Sogn siden hand foruden hans Christendom kand megit vel baade reigne og skrive, og udi Deignebolet har han god Lejlighed, kunde megit vel forrestaa Skoeletienesten imod een liden Tillæg af Sognet saasom 1 Skp Rug af hver Gaard.

Elsborg (71, 3, 2, 2).

Velb. Ianus Friedenreich til Palstrup.

Er Annexsognet til Høiberg, hvor kunde oprettes meget vel et Skoelehus ved Kirken, men hvor Skoeleholderens Løn skulde komme fra, siden Byen, som

hele Sognet bestaar af, ei er uden 10 Gaarde, (vii- des ei).

Wium (88, 3, 1, 1).

Velb. Commerce-Raad Steen Jørgensen til Aunsberg.

Maatte Deignen, som har et frit Deigneboelig, no- git tillæggis for sin Umage, nemlig 1 Skp Korn af huer heel Gaard i Sognet aarlig, kunde han hos sig self holde Skoele, uden nogen Skoelehus at opbygge.

Høiberg (73, 0, 1, 0)

Velb. Ianus Fr. til Palstrup.

Her er hverken Skoelehus eller Deigneboelig, dog var det første vel fornøden, og da kunde Deignen tillige være Skoeleholder imod en ringe Tillæg af Sognet, jeg meener 1 Skp Rug af huer Gaard i Sog- net aarlig.

Almind (86, 6, 1, 1).

Velbaarne Etats-Raad Seerup til Hald een Deel og Resten til Capitain Trolle. Kirken foruden er til Palstrup.

For dette Sogn var vel en Skole nødvendig som mageligst kunde være i Almind Bye.

Men hvorfra Skoleholderens Løn skulde komme viedes ei siden Bønderne er meget slette af Tilstand.

Winderslef (173, 2, 3, 2)

Velbyrdige Christian Fischer til Winderslef-gaard.

Udi dette store Sogn er ingen Skoele, da Fornø- denheden det dog tilsiger paa det Ungdommen udi Guds frygt kunde som skee burde vorde oplært, og i saa Fald synes mig at dend burde være ved Winders- slef Kirke, som næsten ligger midt udi Sognet.

Saaledes efter Hoiøvrigheds Ordre, og dend Kund- skab jeg haver underdanig og ydmyg forfattet af Frausing, den 30. Sept. 1735. Christian Lunow.

Proprietærernes Indberetninger.

Da Herredsfoged Christian Lunow den »27. Hujus« (det vil sige »dennes« og her altsaa 27. Marts) havde modtaget det kongelige Reskript af 25. Februar 1735, sendte han til samtlige Proprietærer i Lysgaard og Hids Herreder »en Postal«, som var dateret 29. Marts. At han sendte Forespørgselen allerede to Dage efter, at han havde modtaget »Sagen«, viste, at han var en ekspedit Embedsmand, men ogsaa, at han omfattede Skolespørgsmaalet med levende Interesse, og at han ønskede det løst snarest.

Han bad Proprietærerne besvare de Spørgsmaal, som var stillet i Reskriptet.

Det er betegnende, at de to første Svar næsten indløb omgaaende, men de to Mænd, som sendte dem, havde jo ogsaa gennem Handling vist, at det var en Hjertesag for dem at faa Skoler oprettet. Den tredie, som ellers er blevet æret meget for sine Skoler i Lysgaard Herred, men det er tvivlsomt, om det er med Rette, sendte først flere Maaneder efter sit Svar, nemlig 10. September, og han havde mange Indvendinger at gøre og kun liden Tro paa, at Spørgsmaalet i det hele taget kunde løses.

Kun Lodsejernes Svar fra Lysgaard Herred er medtaget.

Christian Fischer, Allinggaard og Winderslevgaard, har i sin Indberetning givet en ret udførlig Skildring af de Skoler i Hids og Lysgaard Herred, som han har noget at gøre med; her er kun medtaget, hvad han skriver om Skolerne i Grønbæk og Winderslev Sogne:

»Er der i Grønbek Bye af mig ladet opbygge et

Skoelehuus for Sognets Børn. Skoeleholderens Naun er Peter Juull Handberg, til hvem jeg i aarlig Løn giver 20 Rdl foruden samme fri huus og fornøden Ildebrand til Skoele, Hvad Hand meere af fremmede Sogners Børn, Som og Iblandt er i lære hos ham, Kand deraf have er mig ubekient. — Og som Grønbek Sogn er temmelig viidt Begreben, at det om Vindtertiider er smaa Børn fra længst beliggende stæder i Sognet fast umueligt at komme til Grønbek skoele, saa er der og een gammel mand i Ans ved Naun Anders Jensen, som lidelig holder skoele, Dog dersom andre stæder, meest om Vinteren, Da Bunden det Baade Bæst kand formaae, Saa og undvære Sine Børns bistand i Arbejd med Anden Hielp, Hvortil de om Sommeren for den fattige Bunde af nød og trang maa bruges.

Hinge og Winderslef Sogner ligesaa hver for sig, er i Sognene nogle som læser for Børnene; Thi om Een skoele i Winderslef Sogn blev oprettet, var det ej meere gaunlig, end alleene for næst derved liggende; hele Sognet er saa Viedt omkring Begreben og Bestaar af Byer og stæder i Tallet tretten«.

Steen Jørgensen, Aunsberg, skrev bl. a., efter at han havde undskyldt sig med, at da han først havde overtaget Godset for 4 Aar siden, og Kirkerne var meget forfaldne, og der ikke fandtes Skoler og Skoeleholdere: »Imidlertid som ieg af mueligst Kræfter nu allerede næstleden Aar har ladet bem^{te} tvende Kircher (Siørslev og Wium) med stor bekostning Reparere, saa har ieg og strax derpaa til Skoele, Ad interium Vedlagt, Et Boelig i Dembstrup og Siørslev Sogn, staar for Hartkorn 5 Skp 1 Fd $\frac{2}{3}$ Alb: Samme bye ligger og det andet lidet Sogn Wium beleiligt, og

midt imellem begge, og der til Skoelholder antaget Deignen Ludvig Buurman, efter at Hand blef examinerit og funden døgtig af Herretz Provsten og Sognepræsten; Jeg holder hannem dette boelig frii baade for Koppe-skatter og ald anden afgift, som forhen gick til Herskabet med videre, som hand vel kand leve og – forsiune Bøndernes børn med oplærelse, saa vel i deres Christendom som og at skrive og regne . . .«.

Ianus Friedenreich, Palstrup, som i en Efterskrift oplyste, at han havde glemt at besvare Henvendelsen, skrev først 10. Sept. 1735:

»Efter Hans Kgl. Majestæts Allernaadigste Befaling ved Rescrist 25. Febr. 1735 til de Herrer Stiftsbefalingsmændene om Scholer paa Landet har Ieg paa forlangende, saa vidt mit Gods her i Liusgaard Herred betrefker, anført følgende: Hoyberg og Elseborg Menigheder betiener en Præst med Degnen i Hovedsognet Hoyberg, dets Bøndergods mig hver tilhører; Degnen er ved alder, stundom skrøbelig, holder skole, naar helbredet er, i dets mangel forretter en beqvem Person det under Sognepræstens opsiun. Annexet Elseborg besørger Sognepræsten med en beqvem Person til at undervise de Unge i deres Christendom. Bøndergodset er Commerce-Raad Steen Jørgensen til Aunsberg Lods Eier med mig. Levring og Hørup Menigheder betiener en Præst og boer med Degnen i Hoved Sognet Levring, dets Bøndergods tilhører mig hver; Degnen, en ung vindskibelig Mand, gjør sit beste tilliigemed Sognepræsten at undervise de unge i deres Christendom; Annexet Hørup besørger Sognepræsten, liigeledes med en beqvem Person til Ungdommens undervisning; Bøndergodset er Capitain

Holger Trolle til Randrup, Commerce-Raad Steen Jørgensen til Aunsberg Lods Eiere med mig; Torning Sogn, som er Hovedsognet, hvor Præst og Degn boer i Byen. Bøndergodset paa tre gaarde nær, som er til Aunsberg, tilhører mig; Degnen, en ung vindskibelig Mand, gjør sit bedste tilliige med SognePræsten at undervise de Unge i deres Christendom; Dette Sogn er det største og viidløftigste paa mit gods; I de beleiligste Byer samles ungdommen til den Person, der underviiser dem, hvor Degnen det ei kand overkomme; Annexet Karup hører mestendeel til Aunsberg.

Degnene her i Herredet boer som bekiendt i Hoved-Sognene, Naar Loven følges, og de gjør deres Embede, skulde ieg meene, det meeste af det Hans Majestæts Høypriiselige *intention* sigter til, fyldestgøres, Annex-Sognene, hvor hverken Præst eller Degn boer, om der ei altid findes en Boesat Person, som vil og kand læse for de unge, Saa har Sognemændene ved deres SiæleSørges raad og omsorg altid forsiu- net sig med beqvemme Personer til de Unges undervisning, Særdeles hvis Præsterne efter Loven paa Prædikestolen hver Søndag kortelig vilde catechisere, og videre efter tjenesten paa Kirkegulvet, samt tilliige igientager deres Prædiken efter Allernaadigste forordning om Sabbathen 12 Martii 1735. Skulde forældrene forsømme at lade deres Ungdom komme til Degnen i Hoved-Sognene, og til de Personer i Annexene, der underviiser dem, skall Ieg, saa viit mit gods er, Naar de gode Mænd Præsterne giver mig det tilkiende, rekke dem Haanden, saavell i dette, saa høyt nødvendig christelige verch, som alt andet, der bør raadis bod paa. Det er ikke at tvivle paa, Endeel Præster, og alle Degnene gierne saae, om det var gjør

ligt, Scholer i alle Sogne, i hvor ringe det end ere; det var særdelis magelig for Degnene, som vilde flattere sig med det bedragelige Haab, de bleve da entledigede fra at underviise ungdommen.

Jeg vil ei regne de Store og mægtige Sogner andre Steder, der har den deel i overflødighed af Lyckens u-liige skæbne, og Kand rundelig ernære sig og Skoleholdere med meere; Men her i Egnen er det af u-liige beskaffenhed; Smaa og ringe Sogner, Tilstanden er Hr. Herredsfoged fuld vel bekiendt, Det ieg, som ei har den forraad af skove at kand assistere mit gods med, finder, som ved aarlig Clarering i Amtstuerne maa betale de manglende Kongelige skatter, foruden daglig forstrækning til Sæde-, Æde-Korn, Plougbæster og de forfaldne Huuses opbyggelse, Vel er det saa, Her i Landet, Gud evig æret! Er en velsignet Tid, i henseende til Kornets og feede varers lette pris, Øxerhandelen (:da bonden aarlig opdrager ung fæe, som er det Eene og Eeneste Landmændene og den fattige bonde skulde vendte sig en skilling ved til de mange udgifter:) har i mange aar lidet og fast indtet gieldt til manges store Tab, formedelst den bekendte vedvarende høye Told i Holland, 10 Rdl af hver Stud her fra landet gaar. Colding og og Riibe Toldsteder bevidner, hvad Quantum Holælænderne og Brabranderne nu i nogle aar har udrevet imod de fremfarne aaringer, Saa er større Penge Trang i Landet end noget kand indbilde sig,

Ieg maa afkorte, at vrangdømmende ikke skulde hentyde det, liigesom en u-villighed til saa Hoypriiselig og gudelig et verchs befordring, Men det er langt fra, Ieg skall sandelig være saa villig som nogen i at viide min Christendoms pligt, Vil ønske den rette

maade kunde udfindes til bestandighed i Længden, og det maal opfyldes som er *primus & principalis scopus**), at Ungdommen udi Guds og hans sande og Salig giørende ords Kundskab ydermeere kand opdrages, og en retskaffen Christendom viises. Ieg forbliver Edle Hr. Herredsfoged hans Tienstskyldigste Tiener Ianus Friedenreich m. mp.«

Som det vil fremgaa af Herredsfogdens Skrivelse til Proprietærerne, havde han omgaaende ekspederet det Kgl. Reskript af 25. 2. 1735, men Svarene var ikke komne saa hurtigt, Kongen ønskede, navnlig var Præsterne længe om at lade høre fra sig. Pastor Hurtigkarl, Grønbæk, var den første, idet han afsendte sit Svar 3. 6. 1735, medens de andre Præster først svarede i August eller i de første Dage i September. Proprietærerne med Undtagelse af Friedenreich svarede derimod i April; det gjaldt i hvert Tilfælde i Lysgaard Herred.

I et nyt Reskript af 9. September samme Aar efterlystes Besvarelserne, og Stiftamtmanden blev bemyndiget til at idømme en Mulkt, hvis Svarene ikke indkom inden en vis angiven Tid. Det blev dog ikke nødvendigt at mulkttere i Lysgaard Herred.

Herredsfoged Lunovs Indberetning til Stiftamtmanden.

Den 1. Oktober indsendte Herredsfogeden de indkomne Besvarelser til Stiftamtmanden ledsaget af en Følgeskrivelse, hvori han gjorde Rede for, hvad han havde fortaget sig i de to Herreder (Lysgaard og Hids) i Sagen angaaende Oprettelsen af Skoler.

Foruden at sende Skrivelser til Proprietærerne havde han bedt Provsten om at indkalde Præsterne til et

*) Det første og fornemste Formaal.

Fællesmøde, hvori Provsten for dem skulde »overlægge alting til en saa gudelig og fornøden Tings indretning«. Provsten havde vel anmodet Præsterne herom, men forgæves; Aarsagen var Herredsfogeden ubekendt.

Svaret fra Proprietæerne var indgaaet noget langsomt »især hvad Hr. Friedenreich til Palstrup betreffer, fra hvem jeg først i Gaar bekom noget svar; thi beder jeg underdanigst og ydmygst, at dettes udeblivelse saa længe efter ei mig til forsømmelse eller efterladenhed maae tilreignis siden Deris Excellence af foerestaaende ser min uskyldighed«.

I Skrivelsen gør Herredsfogeden ellers Rede for, hvilke Skoler der er oprettede, og hvem, der har faaet dem i Gang, hvor der mangler Skoler, og hvem der skal bære Udgifterne.

Herom skriver han: »Dersom Proprietæerne, samt Konge- og Kirketiendernes Eiere ei dem skal bekoste med den Forskel, at Kongetiendernes Eiere Dobbelt saa meget dertil som Kirkens Eiere, ved jeg ikke, hvorfra det skal komme; thi kand de lønne Skoeelholderne, er det megit godt«.

Stiftsbefalingsmand E. Holch og Biskop Oksen sendte 11. Nov. 1735 en Følgeskrivelse med Indberetningerne fra Provster, Proprietærer o. s. v. Heraf følgende Uddrag:

Der mangler 80 Skoler paa Landet i Aarhus Stift.
1) »Der skal bygges et Skolehus paa 6, 8 eller 10 Fag af godt Eegetømmer, Væggene klines med Leer, og Tagene tækkes med Liung eller Langhalm og kand Vindver, Loft og Dørre tilbørlig forsiunes og det enten paa Kirkens Fortog, hvor den dertil beleilig findes, eller paa fælles Gadejord i een Bye midt i Sognet

være beliggende, og dertil lægges et stykke Jord til en Kaalhauge, som skulde indhegnes(?) eller Indgryftes. Samme Bygning skulde bekostes af samtlige Jordegodsets Eiere og Hosbonder udi Sognet, een eller flere, som till Skoelen Sorterer, og Betaling skeer efter Hartkornet Gaardene og Boeler staar udi Matricten for, og skulde den største Lodseier da tage sig paa Bygningerne at lade forfærdige og derover gøre sig rigtig Regnskab, hvortil siden efter rigtig Repartition enhver Lodseier skulde betale sin Andel eller derfor uden videre Lovmaal af Sognefogden udpantes, sligt Arbejde til samme Skolehuses opbyggelse samt Materialernes Tilføjelse, skulde Sognefolkene efter Inddeling paa deres Hartkorn uden videre Betaling forrette, naar de af Sognefogden derom bliver tilsagt, og naar saaledes Skolehusene engang var sat i Stand, som skulde være færdige inden... Høsten til kommende Aar indfalder, skulde de siden af samtlige Sognefolk holdes vedlige«.

2) Degnene skal holde Skole, hvis de er dygtige nok dertil. Vil de ikke, mister de deres Embede. »Hvor sligt ikke kan ske, skal andre christelige og skikkelige Personer, som baade forstaar deres Christendom og kan læse, skrive og regne, dertil af Kirkens Patron samt af Provsten og Sognepræsten antages, som og skal være berettiget, naar Skolemesteren enten deres Embede forsømmer eller i andre Maader i deres Liv og Levned sig uskikkelig forholder, dennem at mulctere eller efter een og anden forgæves Advarsel naar ingen Bedring paafulgt dennem uden videre Lovmaal fra deres Embede at remove«.

3) Alle i Sognet skal betale Korn til Skolen efter Hartkorn: Mortensdag leveres 3 Tdr Rug og 5 Skp

Byg. Desuden i Penge aarlig af hver Gaard paa 6 Tdr Hartkorn 1 Mark og af en Husmand 8 Sk, hvilke Penge udi 4re Kvartaler til Skolemesteren kulde betales, nemlig til Juul, Paaske, St. Hansdag og Mikkelsdag eller uden videre Lovmaal af Grandefogeden ved Udpantning indkræves. Saa skal og Skolemesteren nyde af hver Gaard 1 Læs Tørv og af en halv Gaard $\frac{1}{2}$ Læs som Løn (leveres inden St. Hansdag). Desuden fri Græsning til 1 Koe og 8-10 Faar om Sommeren og om Vinteren af 1 Td Hartkorn 1 Lispund Hø og 1 Lispund Halm. Skoleholderen skal for denne Løn forpligte sig til at holde Skole og uden videre Betaling læse for Ungdommen i Sognet og undervise dem i deres Christendom saa og at lære dem at læse, naar Forældrene for hvert Barn, der sættes i Skolen, gav ham første Gang 4 Sk, men naar Forældrene desuden forlangede, at deres Børn skulde lære at skrive og regne, skal de derfor betale ugentlig til Skolemesteren for hvert Barn 2 Sk«.

Andre unge i Sognet, som trænger til at befæstes i det, de har læst i Skole, skal han informere Onsdag og Søndag Eftermiddag i hans Hus. En Karl skal betale aarlig 1 Mk, en Pige 8 Sk og en Dreng 8 Sk (skal betales i to Terminer).

»De fattige Børn skal Skolemesteren uden al Betaling informere ligesaa flittig og tarvelig som de andre«.

4) »Hvad ellers Information selv en anbelangende, og hvorledes Skolemesteren med Børnene skulde omgaas, item sig selv i sit Liv og Levned forholde, hvorledes og Provster og Præster skal have Opsyn med Skolerne o. s. v. det kan alt sammen reptes efter de Anstalter, som allerede derom ved Eders Kongl. Skoler paa Landet allernaadigst er gjort.

Der maa nødvendigvis blive nogen Forskel i de forskellige Herreder og Sogne.

Skolerne skulde helst i Gang inden Mikkelsdag næste Aar«.

Arbejdet i 1737 for Skolers Oprettelse.

»I August 1736 havde Kongen nedsat en Skolekommission til at behandle det indkomne Materiale. Den bestod af Historikeren og Juristen Andreas Høyer (Medlem af Kancellikollegiet), J. W. Schröder og J. B. Bluhme; (de to første var Medlemmer af Missionskollegiet). Kun Høyer, der refererede Kommissionens Møder og som Sekretær besørgede dens skriftlige Forretninger, var helt ud dansk i sin Dannelse; begge de andre skrev kun Tysk« . . . »I Kommissoriet, der blev udstedt af Kancelliet, paalægger Oversekretær Holstein dem efter Kongens Befaling at gennemgaa de indkomne Beretninger om Skolevæsenets Tilstand i Danmark og Norge og afgive Betænkning . . . »5. Sept. var Høyer i Stand til at afgive et fyldigt Uddrag, ordnet med den Klarhed og Dygtighed, der var hans Særkende, og ledsaget af en foreløbig Betænkning« (Høyer er Hovedmanden for Skoleforordningens Affattelse; han var født i Karlum ved Tønder).

»En udvidet Skolekommission blev nedsat 10. Jan. 1737. Foruden de tre nævnte kom Oversekretæren i Kancelliet, Geheimeraad J. L. Holstein som Formand og de to teologiske Professorer H. Steenbuch og M. Wöldike med i den nye Kommission« (Efter Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536–1784).

Skolerne kom ikke i Gang til Mikkelsdag 1736, og Skolekommissionen, hvis Medlemmer altsaa var

Holstein, I. W. Schröder, Steenbuch, Høyer, Bluhme og Wöldike, udsendte 2. Februar 1737 en Skrivelse, hvori man udbad sig Oplysninger om flere Spørgsmaal, og hvori man tillige stillede Forslag angaaende Skolevæsenets Indrettelser paa Landet:

1) Degnene skal holde Skole, derved haves der mindst een Skole i hvert Sogn. Der skal holdes et Møde omkring i Sognene mellem Herredsprovsten, Herreds- eller Birkefogeden, Præsten, Kirkens Patron, de største Lodsejere og 4 til 6 af de forstandigste Mænd i Sognet, og derved skal der undersøges, hvor mange Skoler, der behøves i Herredet, i hvilken By, om muligt paa hvad Plads i Byen saadanne bekvemmeligst kan indrettes, hvor det er muligt »nær ved Kirken, paa Kirkens eller Byens almindelige Grund eller et andet bekvemt Sted, som Proprietærerne kunde dertil overlade og derimod tage Refusion i Byens almindelige Jord andensteds«. Et Gadehus kunde maaske bruges og være billigst. Det ønskes oplyst, hvor mange Skoler, der skulde oprettes i Stiftet, og hvor de bedst kunde oprettes. Det ønskes oplyst, hvor mange Familier af Bønder, Husmænd, Inderster, saa og hvor mange Børn omtrent i saadan Egn befindes, hvoraf de lever, og af hvad Vilkaar de ere.

2) Omkostningerne ved Skolernes Bygning og Skolemestrenes Underholdning, Udgifterne til Halm, Ler, Vender, Kørsel og Arbejde, Vedligeholdelse af Skolehuset og Haven, Indhegning, Materialer af Egestolper, Fyrretømmer, Loftbrædder, Hylde, Døre, Laase, Nøgler, Ildtang, Kalk og Sten til Skorsten, Glas til Vinduer, een Bilægger i Skolestuen, saa og Haandværksløn til Tømmer- og Murmester, Snedkere, Smede, Glarmestere, Tækkere. »Endelig Skolens In-

ventarium kan altsammen anslaaes i en Sum og der efter repareret paa alt i Sognet liggende Hartkorn, intet i nogen Maade undtagen saaledes, at naar een Td. Hartkorn af Hovedgaardens Taxt, item af Bøndergaard eller Præstegaarde, som heri fornemmes at kunne svare lige meget, betaler een Sk., Konge- og Kirke-Tienden da kunde i Tønden 4 Sk. dansk, Mølle-skyld 3 Sk. dansk og endelig af Kroerne maatte fire Slettedaler aarlig Afgift lignedes med een Td. Hartkorn og deraf betaler af Kroers Herskab, som Kroholds Pengene oppebær 4 Sk. og af Kromanden selv 1 Sk. Hvorved dog maatte agtes, at Herskabet selv svarer for sine Bønders Hartkorn, og at Bonden med deres Udgift ey bebyrdes.

Ligningsfortegnelsen skal oplæses ved Kirkestævne. Amtforvalteren skal inddrive Pengene ved Exekution.

»Hvor andet ere Kirkeejere, kunde Kirkens Patron med de fornemste Lodsejere inden en vis dem foreskrevet Tid, forene sig om Bygningerne. Sker det ey, kunde Bygningerne ved de fattiges Inspektører, Provsten, Herreds- eller Birkefogeden og Sognets Præst straks besørges«. For Jordegods tillagt pro officio var der særlige Regler.

Det anses ey endnu for ganske giørligt, samt til Kongelige Mayst allernaadigste Intentions hastigste Befordring bedst, at alle Skolebygninger med Tilbehør til 1. Sept. 1737 sættes i Stand, og Skolehold altsaa begynder til Michels Dag næstkommende.

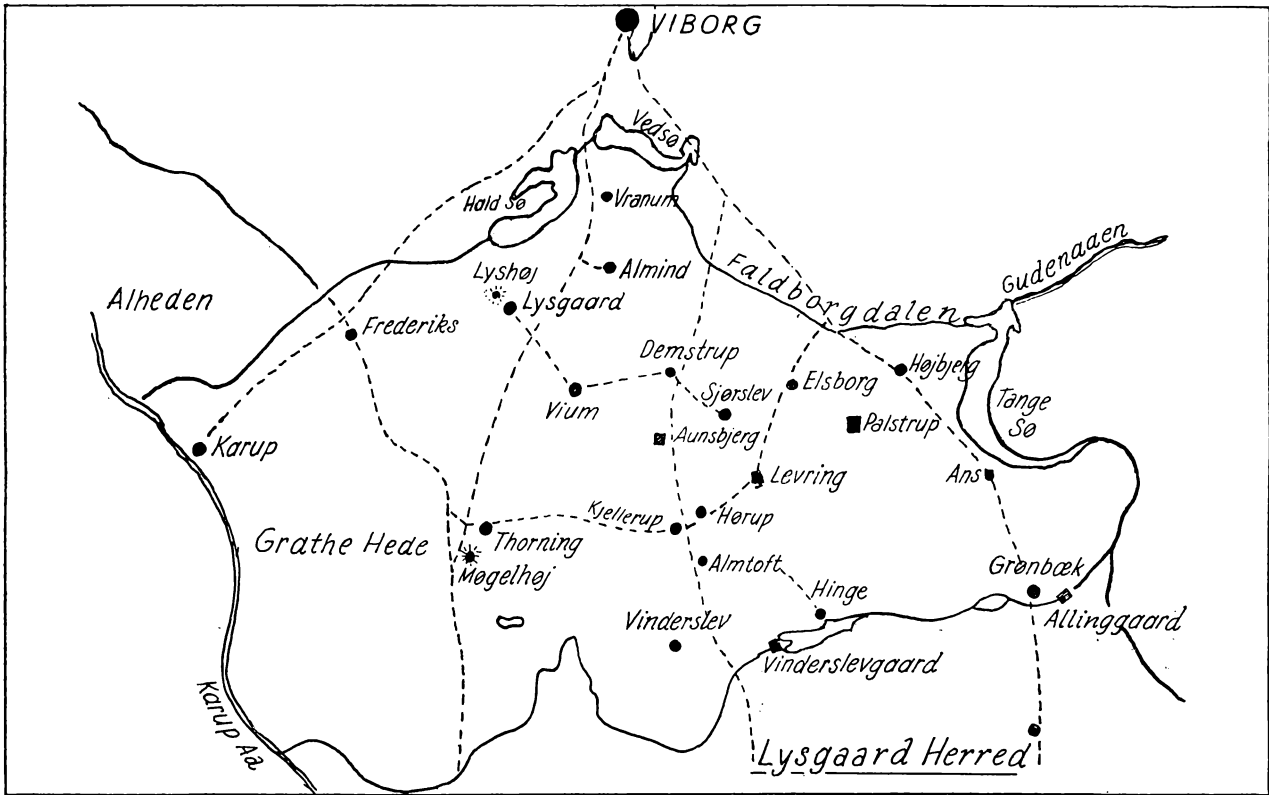
»Til Skolemestrenes Underholdning eragtes for bedst og Landet til mindst Besværing nyder sin aarlige Løn Halvparten i Penge, nemlig tolv Rdlr. aarlig, og Halvparten i Korn, nemlig 5 Tdr. Rug og 7 Tdr. Byg. Heraf svarer Bønderne intet viidere end

Kornet, som Stiftamtmanden og Bispen, heele Stiftet igiennem i een Sum maatte beregne og siden overalt Bønder-Gods hele Stiftet igiennem repartere, og ved Provsterne lade enhver Skoleholder anvise, af hvilke Byer eller Gaarde, han sit Korn skal annamme. Kornet kunde indsamles af hvert Sogns eller Byes Sognebonde eller Grande-Foget efter den af Provsten givne Repartition strax efter Mortens-Dag og kunde enhver Proprietair tilholde sin Bonde at yde Andeel af forsvarligt Korn til Mortens-Dag eller selv at svare for Bonden og det under Execution af hvert Stæds Amtsforvalter, saa snart Provsten det paa Skoleholderens veigne forlanger«. Paa visse Egne kunde der leveres Boghvede i Stedet for Byg.

Bestemmelser om Skoleholdernes, samt Degnenes Pengeløn, som beregnedes for hele Stiftet og reparteredes paa »a) Proprietariernes ufri Hartkorn og Skovskyld, b) Kirke- og Konge-Tienders Hartkorn, c) Præstegaarders Hartkorn, Mølleskyld og Kroerne, af hvis Aarlige Afgift enten til Kongen eller til Herskabet fire Slettedaler kunde lige agtes med een Td. Hartkorn og maatte ingen, i hvem de være kunde, og hvad Privilegia, de end kunde have, herfra være befriet, uden de Proprietarier alleene, som virkelig selv underholde een, eller, efter Godsets Proportion, flere Skoler paa deres Gods«.

Der var særlige Regler for bortfæstet Tiende.

En særlig Skoleklasse skulde oprettes, og den skulde forvaltes af Amtsforvalteren. Enhver Degn og Skoleholder kunde ved Paasketid og ved Michelsdag mod Kvittering faa sin Løn udbetalt her. Til denne Skoleklasse skulde Haandværksfolk paa Landet betale 2 til 4 Sk. Hver Husmand eller Inderst,

som »ey var gandske uformuendes« skulde betale 4, 8, 12 til 16 Sk. i det højeste. »Hver ugift Person paa Landet (over 15 Aar), som ey var Ober- eller Underofficerer ved Landmilitzen eller selv holdt Dug og Disk uden ringeste Forskeel skulde give hvert halve Aar: een Karl 3 Sk., een Pige eller Dreng 2 Sk., enten de tiente eller ikke, og hvorfra ingen i Sognet, paa Herregaarde, Præstegaarde eller hos Almuen maatte befries, Almisselemmer alleene undtagen«.

Der var særlige Regler for Inddrivningen af disse Afgifter. Kommissionen udbad sig Betænkning om dette Forslag. Det ønskedes oplyst, om Skolerne kunde være færdige til Michels Dag, om Skolegangen kunde begynde, og om der kunde skaffes det fornødne Antal Skoleholdere, som var øvet i Kristendomskundskab, i Regnen og Skriven, samt med gode Testimonia vitæ ønskedes.

Sognemøderne i April 1737.

Ifølge »Hans Kongl. Mayst's allernaadigste Villie« havde Stiftsbefalings Manden og Biskoppen den 16. Marts 1737 givet Provsten Ordre til at »giøre forestilling hvor og hvormange skoeler, der til ungdommens oplysning udi Lysgaard Herred kunde behøvis og paa beleyligste og beqvemteste stæder indrettis«, og derfor blev der fra 8. til 16. April afholdt en Række Møder, eet i hvert Sogn. Man holdt Møder i flere Sogne om Dagen. To af dem blev i hvert Tilfælde holdt i Kirkerne, nemlig i Thorning og Vinderslev; hvor de andre holdtes, findes der ingen Oplysninger om.

De af Stiftsøvrigheden dertil beskikkede Personer, nemlig: Herredsfogeden, Provsten, Sognepræsten og

nogle Sognemænd var til Stede, dog var Othe Grønbek mødt »udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence».

Det ser ud til, at det var Provst Hurtigkarl, Grønbæk, som nedskrev Udtalelserne fra samtlige Møder.

I Indledningen til Indberetningen hedder det:

»De dertil af Stiftamptmanden og Biscoppen forordnede Personer, som af forretningens undertegnelse er at see, udi Thorning Kirche for der til at gjøre een begyndelse; og befandtist de effter samtlige Voris skønsomhed, Sognets tilstand, og tingens giørlighed af følgende Omstændigheder . . . . «

Man kan af disse Underskrifter faa en lille Forestilling om, hvor ringe det stod til med Oplysningen i Sognene, hvad der angik Færdigheden i at skrive. Mange af Sognemændene har kun tegnet Forbogstaverne i deres Navne. Flere Steder mangler Forklaringen paa Navnene; man ved saaledes ikke, om H:I:S betyder Hans Jensen, Hartvig Iversen eller noget andet. Andre Steder er Mandens For- og Efternavn føjet til: I: L: S: betyder Jens Lauridsen (her i Artiklen er Forklaringen skrevet i Parentes). For Lysgaard og Sjørslev Sognes Vedkommende har en fremmed skrevet Mandens Navn og Bopæl for ham. De øvrige Steder, hvor Navnet ikke staar i Parentes, betyder det, at Manden selv har skrevet sit Navn.

Fra Mødet i *Thorning Kirke* Mandag d. 8. April 1737 foreligger følgende Udtalelse:

1) I *Thorning* »findes ingen oprettede skoler, men *Thorning Bye* hvor Degnen boer ligger ungefæhr mit i sognet, og Degnen findis beqvem til een skole at forsyne hvilken hand og formænd hid til Dags har holdet.

2) Sognets Vitløftighed og Degneboligets snever-

hed udfordrer 3 fuldkommen Spends tilbyggelse til Degnehuuset.

3) De allerlængst fraliggende har til Thorning Bye een god half miil at regne.

4) Velædle og velbaarne Janus Friedenreich til Palstrup er Kirkens saa vel som heele Sognets Eyere, trende Stæder undtagne, det ene i Ungstrup, det andet i Ravnholt, det tredie i Sangild som alle tre er velb. Commerce Raad Hr. St. Jørgensen til Aunsberg tilhørende.

Præstens ydmygste Forslag var at liden tillæg maatte forundis de Mænd som hidindtil med god frugt og nytte til Guds ære hafde holdet skoele for gandske smaa børn fra 5–6 Aar, i Ungstrup og Ud-sognet som bestaar af eeniste gaarde, at de smaa unge fremdeelis som skeet er Kunde blive underviiste i deres Saligheds sag, efftersom de iche vel kunde gaae saa lang Vey til skoele.

Thorning d. 8. April 1737.

N. Hurtigkarl, Jacob From, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Abcence: Othe Grönbek, Christen Jensen, Jens Jensen, G: P: S: H: I: S:

Karup Sogn.

1) Udi Dette Sogn har ingen skoele hid til Dags Været oprettet men ungdommen er Ved een person i Karup bye Jørgen Caspersen ved nafn, saaledis i deris Christendom underviist, at dette steds Sogne Præst velærværdige Hr. Jacob From har Været Vel-fornøyet baade med den anvente flid og frugt og i fald Deris Majestets Gudelige *intention* naar sit øjemærke at een skoele her i Sognet Kunde blive oprettet ønskede samtlige Sogne-Mændene gierne at de samme person til skoeleholder maatte nyde og beholde.

2) Skolehuset synis beleiligst i byen og beqvem-

meligst for sognet at Kunde byggis paa den østre side af Kirkegaarden og nærreside af stetten, hvortil behøvis 6 fag huus.

3) Den yderste Bye i Sognet Böulund bestaar af 2 gaarde og har til Kirken eller pladsen, som til skoelehuuset forhen er udnæfnt, een stiv mjil, een- deel af de andre har 2 a 3 fierding Vey, men grend- ser iche ind paa noget andet Sogn hvor Skoleveyen kunde blive Kortere.

4) Kirken tilhører Kongen.

5) Den største Lods Eyere er velb. Hr. Commer- ce Raad Jørgensen til Aunsberg, foruden det ham tilhører, befindis een deel strøegods rundt i Sognet, hvis Eyere er Cancellie Raad Lassens Arvinger paa Rysted, Laurids Frandsen, Forpagter paa Stabye Kiærgaard, Anders Uhr i Neder-Uhrbye, Hr. Frie- denreich paa Palstrup og Hr. Hans udi Hveisel.

Karup, d. 8. April 1737.

N. Hurtigkarl, Jacob From, udi Herritsfoged Lunov's Loulig Abcence: Othe Grönbek. Efter Begiering paa Hr. Commerce Raad Steen Jørgensens Vegne i hans Loulige Forfald Jacob From, Jens Mortensen, Böy- lund, M: A: S: i Aarstrup, Jens Nielsen i Vallbech, Søren Espersen i Karup.

Lysgaard Sogn.

1) Hid til Dags har ingen skoele eller skoelehol- der her i Sognet været indrettet eller holdet, men ungdommen er underviist enten af deris Forældre eller andre, som dertil Kunde været beqvemme.

2) Sognet er kuns lidet og Kirken ligger at regne mit i sognet, men paa Byens almindelige Grund eller Gade findes ingen plads beqvem til skoelens Bygning at sætte, det beqvemteste Forslag som til

Bygningsplads kand giøris er et af toe, enten at Monsr. Kield Egeries, som er Kirkerens Eyere vil overlade een Plads paa Kirkens fortog ved Kirkeporten paa østre side af Kirken eller og at den Største LodsEyere i Sognet — er velb. Hr. Etats Raad Seerup til Hald vilde overlade et gammel Gadehuus staar paa den syndre side af Kirken, dog at begge paa hvilchen af siderne, det maatte falde, nyder derfor billig *refusion*, efter vores skjønsomhed synis det at Bygningen vil være 7 Spænd.

3) Siørup, som bestaar af 4re gaarde er det yderste i Sognet og har til Kirken at regne halfanden fierding Vey.

4) Kirken tilhører Monsr. Kield Egeries i Liusgaard.

5) Proprietarierne og Lods Eyerne i Sognet er velb. Hr. Etats Raad Seerup til Hald, Reenberg's Arvinger i Viborg, Laurids Scophuus, velb. Hr. Friedenreich til Palstrup, Monsr. Kield Egeries, som eyer 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. her i Byen.

Videre forefandt isiche herved at i agt tage; derfor aldting, som mældt er, blev sluttet.

Liusgaard, d. 9. April 1737.

N. Hurtigkarl, A. D. Torning, udi Herritsfoget Luno's Loulig Absence: Othe Grönbek, I: L: S: (Jens Lauridsen), Siørup, F: P: S: (Friderich Pedersen), Bisballe, E: C: S: (Esper Christensen) af Neder Catballe

Vium Sogn.

1) Udi Vium Sogn og Bye har hidindtil ingen skoele eller skoeleholder været, men Degnen eendeel ogsaa Forældrene self har saa vidt mueligt oplært ungdommen.

2) Paa Byens almindelige Gade findis god Leylighed og plads til een Skoelis opbyggelse, som til lige kunde til een Degnebolig indrettis, hvilchen her i Sognet mangler; og naar saa maatte skee, for at soulagere (lette, hjælpe) Sognet, som er kuns lidet, maatte skoele og Degneboligen i det mindste bestaae af 8te Fag Huus.

3) Sognet bestaar af Vium Bye og 3 eeniste Stæder, hvor af den yderste, som er Over Hvam een eeniste gaard, har her til Byen, hvor skoelehuset skulde være, een halfanden fierding Veys.

4) Velædle og velbaarne Hr. Commerce Raad Jørgensen til Aunsberg er Patron til Vium Kirke og Eyere af alt Sognet een eeniste Gaard undtagen, som er Bastrup eller Marsvinslund, som tilhører een self Eyere Laurids Scophuus.

Dette saaledis at være befunden testeris af os underskrevne.

Vium, d. 9. April 1737.

N. Hurtigkarl, A. D. Torning, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: O. Grönbek. (Jens Jensen af Vium), (Peder Tuesen af Vium), (Niels Christensen af Vium) og Peder Thomæsen af Overhvam).

Aldmind Sogn.

1) Udi Aldmind Sogn er ei heller haver Været oprettet skoele, men ungdommen er ved Forældrene og Degnen underviist udi Deris Christendom.

2) Kirken ligger at regne mit i Sognet, paa frie mark, hvor der paa den nørre Side tæt ved Kirkegaardsmuuren er saa megen plads, at skoelen kunde sættes og ligemed til Degneboelig indrettis og ved Degnen forsynis, men som Sognets Beboere er kuns i maadelig tilstand og iche uden ald for stor be-

sværlighed kunde allene bære Byrden, saa omend- skjønt det var Sognet beleiligst at have skoolen ved Kirken, saa dog gøres her ved denne underdanigst forestilling, om icke Aldmind og Lysgaard Sogner kunde ved een skoeleholder forsynes, i hvilchen Fald skoolen vilde sættis ved et stæd Mosgaard Kaldet yderst i Aldmind Sogn, da de yderste i Begge Sog- ner falder een god half miil til skoolen, hvilchet alt indstillis til de høye Herrers og Directeurers got be- findende, endskiøndt det sidste hos Sognemændene finder sin Vanskelighed; til skoelehuset behøvis 2 Fag Huus.

3) Velædle og velbaarne Hr. Friedenreich til Pal- strup er Kirkens Eyere.

4) Hartkornets Eyere i Sognet er velædle og vel- baarne Hr. Seerup til Hald, som tilhører det meeste, Resten eyer velædle og velbaarne Hr. Commerce Raad Jørgensen til Aunsberg, Capt. Trolle, Mag. Reenbergs Arvinger.

Dette saaledis at være passerit i Aldmind d. 10. April 1737 test.

N. Hurtigkarl, Poul Buchholtz, udi Herritsfoget Lu- nov's Loulig Absence: O. Grønbek. Som overvæ- rende af Sognet (Anders Povelsen?) af Vranum, (Jacob Ibsen) af Tolstrup, (Anders Sørensen) af Ald- mind, F: H: S: af Mos Mølle.

Siøselef Sogn.

1) Udi Siøselef Sogn hafde hid til Dags ingen sko- lehuus eller skoleholder Været, men ungdommen som paa andre Stæder af Forældre og andre oplært.

2) Til denne mangel at afhjælpe og Sognets ung- dom i deris underviisning og saligheds Kundskab at befordre har Hr. Commerce Raad Jørgensen for nylig

ladet indrette et skoelehuus udi Demstrup Bye, der ligger saaledis situeret, at ungdommen baade i Vium og Siøslef Sogner, et par mindste Stæder i det yderste af Vium Sogn undtagen, samme kunde søge og i saa maade hafde ingen over halfanden fierding Vey til skolen.

3) Og som bemældte Hr. Commerce Raad Jørgensen til Aunsberg er begge Kirkers og Sogners Viums og Siøslefs Eyere saa erbød hand sig fornæfnte skoele til begge Sogners tieniste, som er 200 Tdr. Hartkorn at regne, for sig og sine efterkommere ved Aunsberg at *perpetuere* og i fremtiden at vedligeholdte og skoeleholdernes underholdning besørge, maatte denne hands forestilling hos de høye Herrer iche nyde Biefald, underkaster hand sig der i den almindelige Indretning, som det behager Deris Kgl. Mayst. paa andre stæder i Landet at anbefale.

Siøslef d. 11. April 1737.

N. Hurtigkarl, P. Buchholtz, udi Herritsfoget Lunov's Absence: Othe Grönbek, de af Sognet overværende Mænd: (Christen Nielsen i Vester Vandet), Christen Pedersen i Øster Vandet), (Søren Krogsgaard i Siøslef) og (Søren Skræder i Demstrup).

Lefring Sogn.

1) Her i Sognet er ingen skoelemester eller skoelehuus men ungdommen er til Præstens og forældrenis fornøjelse Ved Degnens Flid til Dags underviist i deris Christendom.

2) Degneboeligen ligger strax ved Kirken men Kunde behøve saa mange Faghuusis Tilbyggelse, som enten for det eene eller om begge Sogner skulde samlis. (:som ventelig skee kand:) til beggis ungdom beqvemmelig at rumme kunde være fornøden, hvil-

ket ved Hørup Sogns antagelse skal blive mældet.

3) De yderste stæder i Sognet ere Trædholdt, Boekrog og Rot(t)erdam som ichuns ere Boelsstæder, hvoraf de længst fraliggende har i højeste halfanden fierding Vey til skoelen.

4) Velædle og velbaarne Hr. Friedenreich til Palstrup er Kirchens Patron og alt Sognets Eyere.

Dette saaledis at Være befunden testeris med vores og 4re af Sogne Mændenis underskrift.

Lefring, d. 11. April 1737.

N. Hurtigkarl, N. Bisted, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbech, Niels Madsen, Anders Østergaard, Thomas Christensen, Laurids Christensen.

Hørup Sogn, som er Annex til Lefring.

1) I Sognet har ingen skoele Været indrettet, men Sognefolket har imellem sig selv i byerne holdet nu een nu een anden saaledis, at Deris ungdom til fornøyelse er hid indtil skichelig oplyst og underviist i deris Christendom.

2) Sognemændene fandt det for deris ungdom alt for besværlig at søge til skoele i Lefring, men foreslog Kiellerup som den Bye, der ligger beleilig og saa got som mit i Sognet, til skoelehuuset der i at sætte, hvortil de vilde foreslaa beqvem plads dog gjorde de derhos underdanig forestilling at sognets ringhed og beboernis Vilkor maatte tages i *consideration* og om mueligt var tilladis Dem paa forrige foed som første post mældt er, imellem sig selv at oplære deris ungdom uden nogen videre Byrde og contribution til andre.

3) Skulde dette deris forslag ikke blive approberit og skoelen endelig maatte sættis vilde der til behøvis 7 fag huus, men ildebrand til skoeleholderen bad de

at maatte forskaanis for, da intet i Sognet var at faa og de self paa andre steder maatte søge og dyer Kiøbe deris ildnig.

Velædle og velbaarne Janus Friedenreich til Palstrup er Kirkens Eyere.

5) Største Lods Eyer er velb. Hr. Friedenreich. Det øvrige Gods tilhører velb. Hr. Commerce Raad Jørgensen paa Aunsberg og velb. Capit. Trolle til Randerup.

Hørup, d. 11. April 1737.

N. Hurtigkarl, S. Bisted, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbech. Af Sognemændene var tilstæde: Niels Jensen, L: A: S: (Laurids Andersen) af Almtoft, S: M: S: (Søren Mickelsen) af Dalsgaard og S: P: S: (Søren Pedersen) af Hørup.

Høyberg Sogn.

1) Udi Høyberg Sogn har ingen skoele været; uden hvad Degnen eller andre her i Sognet og Byerne ungdommen har underviist.

2) DegneBølig findis her iche som til een skoele at indrette Kand være beqvem af Situation og Bygning, saa at et nyt skolehus, dertil vil oprettes, hvor til findis beqvem Plads strax ved Kirken og kand behøvis 7 a 8 fag huus til samme Bygning hvor Degnen med fornøden underviisning den Kand forsyne. Sogne Mændene bad derhos, i betragtning af deris ringe Vilkor, at naar de som tilforn vilde lade deris Børn upaaklagelig oplære, de da, saa vit mueligt skee kunde, maatte i paaleg og Udgift forskaanis, og meere sees paa Deris Villie end deris Evne.

Kirkens Patron og heele Sognets Eiere er velædle og velbaarne Hr. Friedenreich til Palstrup.

4) Sognet bestaar af 2 Byer Høyberg og Tange

og et Boel Trædholt kaldet, hvoraf Tange som den længst fraliggende Kand have til Kirken og den der ved opbygte skoele iche fuldt een half Miil.

Hoyberg, d. 11. April 1737.

N. Hurtigkarl, H. Ravn, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbeck, Hans Hansen, A: C: S: (Anders Christensen), begge af Hoyberg, P: H: S: (Peder Hartvigsen) og Niels Sørensen, begge af Tang.

Elseborg Sogn.

1) Der i Sognet har ingen stændig skoele været indrettet ey heller skoelemestere holdet, uden at Sogne Mændene hver Vinter har antaget een til Deris Ungdom at lære, ved hvilken maade og ved hvis undervisning de unge ret vel er hid til Dags oplyst i deris Børnelærdom.

2) Alt Sognet bestaar af den ene Bye Elseborg og Høyberg Mølle, og Byen bestaar alleene af $9\frac{1}{2}$ Gaard, saa at skoelehuset vil bygges i Byen, hvor til beleyligst Plads kand altid udviisis og af Lods Ejerne om foreenis. I anledning af Sognets Ringhed, som er kuns den eene Bye. hvor de uden stor Byrde og Besværing om Vinteren for billigt Kunde holde een Person til Deris Børn, erbød sig Sognefolchet, at de af faderlig pligt og Kierlighed paa den hid indtil brugte maade altid vilde lade deris Børn forsvarlig i Guds sande Frygt oplære, om det fremdeelis Dem maatte forundis og de for anden byrde og med Skoelens oprettelse følgende Bekostninger maatte forskaanis og befries, hvilchet alt de indstillede til De Høje Herrers nøjere eftertanke.

3) Velædle og velbaarne Hr. Friedenreich er Kirskens Eyere.

4) Lodsejerne der i Sognet ere fornæfnte velædle og velbaarne Hr. Friedenreich til Palstrup, og velædle og velbaarne Hr. Commerce Raad Jørgensen til Aunsberg.

Dette saaledis at være forhørt og befunden.

Elseborg, d. 11. April 1737 test.

N. Hurtigkarl, H. Ravn, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbech. Af Sognemændene vare til stæde: M: M: S: (Mads Michelsen), M: H: S: (Michel Hansen), P: H: S: (Peder Hartvigsen), A: N: S: (Anders Nielsen Vestergaard), alle af Elseborg.

Winderslef Sogn.

1) Her i sognet har ingen almindelig skoele Været oprettet, men forældrene enten self, eller Ved een og anden, som de nærmest sammenliggende byer om Vinteren har holdet har seet deris Børn og Sognets ungdom i deres børnelærdom og Christendoms Kundskab underviist og oplært.

2) Kirken ligger udi til frie mark og synes beleyligst, at skoen der Kunde byggis, hvor til Kunde findis plads enten paa øster eller vester side, hvor findis paa begge sider een liden Blok, som de i brughavende paa andre stæder Kunde vederlæggis; til skoen kunde effter Sognets størrelse behøvis i det mindste 8te fag huus.

3) De 3 største Byer i Sognet er Winderslef, Peerstrup og Mausing, hvoraf Mausing ligger fra Kirken ungefehr een fierding Vey De længst fraliggende er Haug bestaar af 4re Gaar, Revel og Voer toe eeniste Stæder, hvoraf Voer som det yderste har 3 stive fierding Veys til Kirken.

4) Kirkens Patron og Eyere er velædle og velbaarne Christian Fischer til Allinggaard.

5) Bemeldte velb. Hr. Fischer er eene Lods Eyere i Sognet, eet eeniste Sted Folmarsgaard kaldet undtagen, som tilhører velb. Hr. Friedenreich paa Palstrup.

Dette saaledes i samtlige Vores nærværelse at Være forhørt og befunden testeris af

Winderslef Kirke d. 15. April 1737.

N. Hurtigkarl, J. P. Müller, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbeck, C: K: S: (Christen Knudsen) i Hønholt, Peder Jensen i Winderslef, N: R: S: (Niels Rasmussen) i Mausing og J: M: S: (Jens Madsen) i Haug.

Hinge Sogn.

1) Her i Sognet er ungdommen underviist i deres Børnelærdom af Degnen som har sin boelig i Hinge Bye.

2) Naar Degnen skulde holde skoele for alt sognet vil der tilbyggis hos ham 3 spænde Huus til een skoelestue.

3) Til Sognet hører Frausing, Astrup som Byer desuden tvende Huuse Tanghuset og Heedehuset hvoraf de længst fraliggende har iche fuldt en fierding Vey til Kirken eller skoelen.

4) Kirkens Patron er velædle og velb. Hr. Fischer til Allinggaard.

5) Bemældte Hr. Fischer er største Lods Eyere i Sognet Resten som er Astrup og Heedehuset tilhører velb. Janus Friedenreich til Palstrup.

Dette saaledis at være testeris af os underskrevne.

Hinge, d. 15. April 1737.

N. Hurtigkarl, J. P. Møller, udi Herritsfoget Lunov's Loulig Absence: Othe Grönbeck. N: C: S: (Niels Clausen), A: P: S: (Anders Pedersen), J: N: S: (Jens Nielsen), J: T: S: (Jens Thomæsen).

Grønbek Sogn.

1) Her i Grønbek Bye har velædle og velbaarne Christian Fischer ladet een skoele af nye opbygge og med Skoeleholder forsyne, som hand for de fatige Børn har betalt og med vis løn aarlig aflagt, men andre i Sognet har ugentlig givet skoleholderen for deris Børn at oplære i læsning, skriven og Regning.

2) Skulde efter hans Mayst. allernaadigste Villie Degnen for hele Sognet holde skoele (: som skee vil, da den her af velb. Hr. Fischer oprettede skoele venteligt til Svostrup Sogn for Omkostninger at undgaae og Sognefolkets saavel udgift som arbejde at spare, bliver forflyttet:) da udfordrer sognets størrelse og ungdommens mængde 3 a 4 Faghuusis tilbyggelse til Degneboligen.

3) Ands og Braarup Byer, som ere længst fraliggende har ungefehr een halfmiil her til Byen og Skoelen.

4) Velædle og velb. Hr. Fischer til Allinggaard er Kirkens Patron og Eyere.

5) Bemældte velædle og velb. Hr. Fischer Eyer heele Sognet undtagen een heelgaard, et Boel og eet huus i Ands Bye, som er velb. Janus Friedenreich til Palstrup tilhørende.

Dette saaledes at Være testeres med vores hænders underskrift.

Grønbek d. 16. April 1737.

N. Hurtigkarl, udi Herretsfoget Lunovs Loulig Absence: Othe Grønbech, Las Pedersen af Grønbek, J: P: S: (Jens Pedersen) af Ands, Jens Lourcing af Ilder, Jens Michelsen af Brorup«.

Mødet i Svostrup, Hinds Herred, blev afholdt samme Dag, og der foreligger en lignende Udtalelse herfra som fra de andre Sogne.

*Provst Hurtigkarls Indberetning til
Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen.*

Slutningen paa Indberetningen var:

» . . . . Det var at ønske, at saa ønskelig og christelig et Verk kunde bringis til Veye og i stand, men saa fremt skoolerne og skoolemesternes underholdning skal grundis paa det, som hartkornet dertil maa contribuere, vil der møde Vanskelighed i indretningen, og ingen Bestandighed blive i fremtiden; De fleeste Proprietariers tancher falder ud paa medfølgende Brevs indhold fra Hr. Friedenreich mig tilsendt, det Jeg iche har vildet unnlade at communicere, saafremt de derudi brugte og anførte motiver maatte tagis i Consideration.

Det, som fornemmelig Kunde befordre ungdommens undervisning og oplysning paa landet i deres christendom, er at forældrene maatte tilholdis til at lade deris Børn gaa i skoele fra 6 til 8te Aar; i hvilken tid de ere mest beqvemme og har størst leilighed til at lære noget, da de siden ved tiltagende alder, stedse holdis saa vel Vinter som sommer til arbejde og er, som forældrene saa og for dem, de tiener, umistelig, I mit annex, hvor ingen skoele er, har ieg hid til dags ved et par huusmænds information funden den hos ungdommen een fornøden og fornøyelig Kundskab og oplysning i deris Christendom og Børnelærdom, dersom saadanne personer, som dog mesten findis i hvert sogn, blev hiulpen med et lidet tillæg af een almindelig Cassa, er ieg i tanche mand Kunde høste deraf den forlangte frugt, naar Lærerne eller Præsten vilde der til giøre det hand Kunde, hvilchet alt henstilles til behagelig eftertanche.

Her i Herredet findis ellers adskillige Personer, som ungdommen med fornøden underviisning Kunde forsyne, deriblandt Ere Otto Grønbech og Peder Hansberg i Grønbech, Søren Andersen i Ands, Anders Jensen ibm, Anders Sørensen i Høyberg, Niels Nielsen i Lefring og Jørgen Caspersen i Karup etc., hvilche 7 i saa maade Kunde forsyne det hele Herret, haaber i saa maade efter skyldighed at have efterlevet Deris respective ordre og forbliver stedse med ald Submission Deris Exellentxis og Deres Høyærværdigheds ydmyge og skyldige Tiener.

Grønbech, d. 22. April 1737.

N. Hurtigkarl«.

Janus Friedenreichs Brev til Provst Hurtigkarl.

(En Proprietærs Syn paa Skolespørgsmaalet).

Welærværdige Høystærede Hr. Provst.

Ved det de har omreist Herredet og erfaret Tilstanden og Beskaffenheden om Skolerne til de Unges Underviisning i deris Christendom, saavel af Degnene i Hoved Sognene, som og af de andre i Annexerne, der underviser og lærer dem; Skulde Jeg formode Hr. Provsten har befundet udi de Sogner, Høyberg, Levring, Thorning, Jeg er Eene Lods Eier af, og udi Elseborg og Hørrup Sogner, Jeg er største Lods Eier udi, at Degnene udi Hoved Sognene det upaaklagelig til Dato har forretted og frem deelis efterdags kand gjøre, Sampt og de paa den maade antagne i Annexerne liigeledes efterdags kand oplære Ungdommen, med Eenhver Steds Sogne Præsten udkrævede tilsium; Saa det formodentlig i de forbemeldte 5 Sogner kand frem deelis forblive ved den samme anstalt; Da Jeg forsichrer herved med

Sogne Præsterne stedse at drage den Vedbørlig omsorg for de Ungis undervisning, Og selv i foranførte Sogner det mellem Bønderne Hvad Degnene og de Skoleholdere til Løn og Underholdning fornødentlig kand Behøve, og det manglende selv tilskiude, uden at forlange nogen til hielp fra andre Sogner; Vil Enhver Proprietair, som er Eene og Største Lods Eier foranstalte det samme paa sit gods, Er der mindre Nærighed end nogle Præster forrestille sig, som med Degnene gierne saa, der var en skole i hver Bye etc.; Saa christeligt som det Eene er at stifte Hvad nyttigt og Gudeligt kand Være, saa fornøden er og det andet at sørge for det undertrykte Hartkorn, siden Byrden og Udgiften efter forre havende *project* paaleggis Proprietairernes og Bøndernes Hartkorn, Derfor vil forud vel Betenches det i Tiidens længde Vendtende og icke nu paa stedet legge haardere Byrde paa de svage skuldre end Efterkommerne kand til Bestandighed udholde; Det arme Hartkorn har sin Deel Hart nock i saa mange maader, helst aldt det, Landmanden og den fattige Bonde, som i forrige aaringer, end og i de sidste Besværlige Kriigstiider kunde tilbringe sig en skilling ved til udgifterne, ligger plat under, i særdeelighed Øxenhandelen over den bekiendte vedvarende høye Told i Holland 10 Rxd af hver Jydsk stud; 1) At saa efter *projecten* skolehausene med stor Bekostning indrettede og opbygde, hvor de høystfornøden eragtis, og Degnene det icke med den hielp i Annexerne af det dertil antagne Personer kand overkomme, som dog med Sogne Præsternes opsiun til dato er skeed siden Reformationen, Er noget; 2) Skoleholdernis aarlig Løn og underholdning efter *projecten*, Er endnu meere, tviv-

ler paa Bestandighed i Længden, da dennem er større tillagde, End de fleeste Degne i Landet, endog med de 6 Rxdrs tillæg, niuder; 3) Det meeste og største, at mand icke skal paabiudes mod sin Villie skoleholdere, men selv udvælge og antage de mand kiender og er forvisset om har den rette grund til at oplære ungdommen i deris Christendom og Guds sande Kundskab efter Lutheri anviisning, og om anderledis Befandtis i Levnet og Lærdom, straxen afskaffes, Thi kund mand jo neppe faae de fornødne beqvemme Degne, Eendeel Studentere ere icke altid de dueligste, det har man mange prøver af; Jeg har viiden indsigt til Eftertiden sat sapienti (man forstaar mig nok).

Af disse Omstændigheder slutter Hr. Provsten hvad mine tancher falder till, Som er, at Degnene i Hoved Sognene, ligesom de ere store og viid af Begrib til, niuder sin tilbørlig og udkommende tillæg, saa kand hand det heel vel efterdags med meere frugt end tilforn Bestyre; Udi Annexerne faar man vel som tilforn Een eller anden skikkelig person, NB der findis og de subjekta, Blandt de Unge paa Landet, som ere saa færdige og grundig opliusede, at de kand lære de andre, det Jeg og mange fleere med største frugt og inderlig fornøelse har erfared, Og det kand efter min meening allerbest og beqvemmeligst skee til Bestandighed uden at gravere det graverede Hartkorn; Da Jeg efter mit anførte forslag Vil ligne det paa beste maader blandt Bønderne i de forbemeldte 5 Sogner og forfatte derover Et Instrument saaledis at mine Efterkommere skal være forpligtede at holde og handtfæste det tilstedeværende Bestandighed; Vil

andre Proprietairer følge mit Forslag, som lettelig kand skee i de smaae Sogner her i Egnen Befindis, da de ere meestendeel af samme Beskaffenhed over heele landet, Bliver Hans Majestets Allernaadigste Høy Priiselig Intention fuldbiurdet; Jeg vil icke tale om de faae mægtige og store Sogner, deris tal ere de første i Landet.

Om Sommeren Veed Provsten selv, Bønderne Bestiener sig af deris Børn, de mindste til at vogte gies og Lamme, de ældere køre ploug harve etc.; (Siælland og Jylland er af uliige Beskaffenhed i dette og meere) Ingen eller gandske faae søger de skolen, uden faae formuende forældres, som hellere vil lære skriven, regnen end deris Christendom, og siden søger Kiøbstederne og andre udveie end Blive ved Bondegierning; Skoleholderne faae efter projecten sin Løn og ophold liigefult, gjør imidlertid intet derfor, og fortære de u-nøttig det den fattige Bonde maa udgive med sin største Besværing, Hvad Bestandighed kand det have i Længden?

Efter min eenfoldig skiønsomhed siunes, Ambtmændene med samptlige Proprietairere og fuldmægtige samledes for at overlegge paa Beeste maader, naar slig og andet in tali passu (i saa Henseende) Hartkornet skal paalægges, og siden leveris Hr. Stifts Befalingsmændene, paa det alt kunde fattis paa en saa ønskelig som taalig fast fod i Længden, at posteriteten (Efterslægten) icke skulde paakiære forfædrenes Conduite, der icke Betiids har Observeret alt sligt, efter menniskelig Begrib.

Naar nu Hr Provsten dette med meere, som viidløftig forbigaas, og mand kand ei heller alt i pennen føre, ved fornuftig eftertanche, overveies, og dette

vedkommende Høye Øfrighed forestilles, skulde Jeg haabe finder Biefald.

I det øvrige forbliver Welærværdige Høystærede
Hr Provstens Tienstberedvilligste Tiener
Palstrup 13 Aprilis 1737.

Janus Friedenreich«.

Indberetningerne maa være blevet liggende hos Stiftsbefalingsmanden eller Biskoppen, for 14. Januar 1738 sendte Skolekommissionen et Brev til Stiftsøvrigheden og forespurgte, hvorfor der ikke var kommen Svar paa Brevet af 2. Februar 1737.

Den 17. Januar 1738 svarede Stiftsbefalingsmanden, at Aarsagen hertil var Biskoppens Svaghed og Død.

Paa en ny Skrivelse fra Kommissionen af 12. April 1738 svarede Stiftsbefalingsmanden 25. April samme Aar.

*Uddrag af Forordningen om Skoler paa
Landet i Danmark af 23. April 1739.*

Degnene skulde være Skoleholdere; var de »ubeqvemme«, skulde de holde en Substitut. »Gudfrygtige, beqvemme, ustuderede Personer« vilde blive foretrukket for daarlige Studenter. Degnen kunde ikke nægte at tage imod en Elev. Skolestuen skulde indrettes i Degneboligen. Degnens Løn var fastsat baade angaaende Pengeløn og Lønnen i Naturalier. Degnen skulde undervise saavel rige som fattige Børn. Omgangsskoleholdere kunde ogsaa bruges, idet Børnene skulde undervises mindst 3 Maaneder om Aaret. Enhver Skoleholder skulde være mindst 22 Aar og skulde examineres af Provst og Præst. Han skulde kunne lære Børnene at læse, kunne catechisere, have Forholdsattest og kunne skrive og regne. Dette for-

dredes for at faa et Degneembede. I § 11 hedder det: »Findes nogen i disse Stykker vel skikket, haver Provsten at prøve ham, om han og er øvet i at foregaae Børnene med et Christeligt Eksempel, i at gjøre under Catechisationen og ellers i allehaande Tilfælde, med og for dem, korte, efter deres enfoldige Begreb og Tilstand indrettede Bønner, som ey just oplæses af en Bog, og derved lære dem at paakalde deres himmelske Fader alle Tider og i al deres Nød, som enfoldige Børn . . . .«. Præsten havde Indstillingsret og Kirkens Patron Kaldsret. Stiftamtmanden og Biskoppen havde øverste Inspektion, desuden kunde Provst, Amtmand, Herredsfoged og Kirkens Patron inspicere Skolen. Præsten skulde mindst hver 8. eller 14. Dag overhøre Ungdommen. Der var haarde Bestemmelser for Forsømmelser: Først skulde der tales med Forældrene om disse, saa skulde de formanest i Medhjælpernes og i Menighedens Paahør, derpaa indberettes Forsømmelserne til Provsten. Hjalp alt dette ikke, maatte Forældrene ikke antages til Sacramentet uden »offentlig Afbedelse«, og endelig kunde de idømmes Pengemulkt eller Fængsel paa Vand og Brød. Var Skoleholderen usømmelig, uskikkelig eller handlede tyrannisk med Børnene, skulde Præsten først advare ham, virkede det ikke, skulde Sagen indberettes for Provsten, og der kunde saa blive Tale om Afsættelse. Udviste Præsten Forsømmelighed, kunde han idømmes en Bøde fra 1 til 4 Rdlr.

Skolehuset skulde være 8 til 10 Fag af god »Bondebygning« (Egestolper, Fodstykke, Fyrretømmer, klinede Vægge, Halmtag, Stald o. s. v.). »Skolestuen skal være saa stoer, at alle til Skolen hørende Børn

deri bekvemmeligen kan rummes, og ved et laugt Skillerum eller Tralværk deelis i 2de Parter, saa at Pigerne sidde adskildte fra Drengene«. En Kaalhave og en indhegnet Brønd skulde ogsaa høre til hvert Skolehus. Af Skolemateriel skulde der være: en Bibel, 2de store, sorte Tavler, 2de Blekhorn, 2de Linealer, ABC'er, Catechismer, Forklaringer hertil, Davids »Psalter« m. m. Forældrene skulde selv betale Skolebøgerne, fattige Folk kunde dog faa Hjælp hertil af Skolekassen. Skolepligt fra 5 eller 6 Aars Alderen. Børnene »skal undervises, til de kan læse og veed deres Christendom«. De store »Børn, som ei tiene, skal gaa hver Vinter imellem Rug og Vaarsæden, til de antages til Confirmation. Men de, som ei længere gaar i Skole, bør dog siden, saa længe de ere ugifte, og Præsten eragter det fornødent, møde ved de offentlige Catechisationer i Kirken og derfra ey udeblive«. I Instruktion for Skolemestre hed det, at Skoletiden skulde være fra Kl. 7 til 11 og fra 2 til 6 om Sommeren og om Vinteren fra 9 til 12 og fra 1 til 4. Der var ogsaa Bestemmelser om, hvordan Skolemesteren skulde begynde og slutte Dagens Gerning.

Præsternes Indberetning om Degnenes Kvalifikationer.

Et Par Maaneder efter, at Forordningen var kommen, indsendte Provst Hurtigkarl (efter Biskop Høgums Ordre) Præsternes Oplysninger om de daværende Degne. De var ledsaget af følgende Udtalelse: »Vores samtlige ønske er, at alle de mødende Vanskeligheder ved saa høystpriselige anstalter maatte hævis, at saa Christelig og nyttig et Verk, ej alleene sættes i stand, men endog, som er det højeste,

maatte nyde Bestandighed«. Kun Præsternes Udtalelse om Degnene er medtaget, idet Besvarelsen af Tilbygning til Degneboligerne og Opførelsen af nye Skoler ret nøje falder sammen med Amtmandens i det følgende Afsnit.

Jeremias Müller, Hinge, skrev: »Hvad om Degnen, i disse 2de Hinge og Vindeslev Sogner Niels Brasch, er betræffende, da har han nu ved Meenighederne udj 34 aar iche alleene uden nogen Klage og Paatale; men endog meget vel og forsvarligen forrættet sit Embede, stedse ført et rætsindigt og Christeligt levnet, og gandske vel været beqvem og tienlig til at lære og underviise Børn og unge Mennesker i deris Christendom og Saligheds Kundskab, saavel som udj Regnen og Skriven, Siden han iche alleene har studeret, men og paa adskillige Stæder i sine unge aar hos honette Folch som Præceptor informeret; Men som hand nu er en Mand over sine 70 aar, og hans Kræfter nu paa 3die aar, siden Jeg uværdige, som disse Meenigheders Siæle-Sørger, er her andkommen, dagligen meget er svæchet endskiøndt hand, af dend alder, har været af en ynskelig Helbred, Saa befrygtes, at som Øynene dummes, Haanden tynges, og Ihukommelsen svæches, Hand iche vel, uden hielp af en Substitute, dend forønskede Tieneste kunde udviise, Ellers har Degnen i sit ægteskab avlet eendel Børn, af hvilche de fleeste ere endnu smaa og uopføde, hvor i blandt er en søn, som er vanfør baade paa Høyre og nødvendigste Haand og Foed, derover siden hans Tilstand forme delst slig Kaars og gienvordighed ickuns er ringe, det visselig vilde falde dend stachels gamle ærlige Mand vanskelig en Substitute eller Adjunctum at holde«.

N. Hurtigkarl, Grønbek, haabede, at Biskoppens Ordre var »saa hørsommelig, som sandfærdig fyllistgiort«, naar han indberettede, at »Degnen Søren Entleef har studeret, og er hands Levnet og opførsel saa skikkelig, hands Embeds forretning saa ubeklagelig, at hannem iche mangler nogen af de behørige requisita (Egenskaber) enten til Degne Embedet at forestaae, eller skoele at antage«.

A. D. Thornings »sandfærdige attest, og den Besvaring med en god samvittighed«, han kunde give den Vium=Degn, lød saaledes: »At min Degen Peder Villumsen er en Skræder, saasom for Kaldets ringhed ingen, uden den der kand et Haandverk har kunnet leve, Hand kand lære Børnene tydelig at læse saa og at bogstavere vel og, distincte at udlæse, hand skriver nogenledis god Haand, regner ogsaa lovlig vel; Catechismum og den forklaring, som overleveris ham til Børnenes undervisning kand han ogsaa lære dem, men har ingen gaver til at catechesere og Catechismum paa en indtrængende maade at applicere (bibringe) Børnene, ey heller kand fundere dem til Confirmationen; hvad hans Lefnet angaar, da hverchen bander eller lyver hand, ey heller er liderlig og ufredelig«.

Jacob From, Thorning, havde »retsindig og med frelst Samvittighed« skrevet: »Degnen i Thorning og Karup Meenigheder, Palle Michelson, skriver og regner vel, og forestaar sit Degne Embede saaledes at Herskabet, Jeg og Meenigheden med Hannem ere fornøede, har siden sit Embedes Tiltrædelse holdet Skole for nogle faae, og j at underviise ungdommen j deres Christendom forbedret sig dagelig. Hans Lefnet og opførsel er ej alleene skikkelig og ædruelig,

men endog Christelig, saa hand har en god disposition saa vel til skoleholder som Deign«.*)

Søren Bistedes »allerunderdanigste Erklæring« var: »Degnen Jacob Kruse (i Levring) er ej allereeniste Studerit, men endog Besidder alle de Requisite, som dend Allernaadigste Forordning om Degne og Skoleholdere udfordrer, Næmlig med et ustraffeligt Levnet at foregaae, grundig og opbyggelig Lærdomb at oplære Ungdommen, Hvilket hid til dags (: Gud være æret :) ej ringe har frugtet og haaber endnu fremdeelis overflødigere Siden hand saavelsom andre Retsindige opmuntres af hans Majsts Naade, At de ej efterdags har nødigt at gjøre deris Arbejd Suckende«.

H. Ravn, Høyberg, skrev: »Som ieg dette sandfærdigen svare, for Gud kand være ansvarlig, saa kan ieg og med en god samvittighed med Haands underskrift det for menniske bekræfte«, at »Degnen her til Høyberg og Elseborg, som er en gammel og skrøbelig Mand, har saaledis ald dend stund, ieg har været her ved Stedet, forholt sig, som en christen ægner, og andstaar flitteligen opvartet sit Degneembede saa vidt hand formaar, og derfor siden hand ey selv skole kand holde, saa kand det i Henseende til hans skikkelige levnet gierne tilladis ham at andtage sig Substitut, dersom hand saa meget af Cassen kand nyde, som til samme at holde nogen lunde fornøden gøres; thi som hans Indkomme (: visse og uvisse :) ey kan strække sig aarlig til meere end 20 á 22 Rdlr., af hvilke en stor Deel

---

*) From skriver til sidst: »I Karup Sogn forbliver det efter Repartitionen af A^o 1737. Gud lade det snart blive sat i Verck, til nogen forandring hos den Egensindige og selfraadige Meenighed«.

penseris til Viborg Skoele, som forhen har ladet dette Degne embede ved en af Skolerne forsyne, dessen Aarsag hand har selv intet at holde en til skoelerne beqvem Person for«.

Christen Bouch, Almind, kom lovlig sent med sin Indberetning og testede, »at Degnen til disse Sogner, Ludvig Buurmann er Beqvem til at være Degn og holde skole efter de i forordningen udkrævede poster, Saa som hand foruden hans Børne-Lærdom og dessens information skriver og regner vel, Skiønt hand er en Laicus (Lægmand), saa at hand i saa maade ingen Substitut har fornøden. Siden min ankomst her til Sognerne Har Hand levet et Christeligt og skicheligt lefnet uden ald forargelse, Er iche hengiven til nogen grov last, unge eller gamle til nogen stød«.

*Amtmand D. Trappaud's Indberetning til Stifts-
befalings-Mand og Biskop af 29. Dec. 1739.*

»Det er virkelig een af de Vanskeligste forretninger Ieg til Dato har haft i det mig allernaadigst anbetroede Embede at Determinere, ifølge Deres Exell's og Deres Høyærværdigheds til mig ergangne Requisition hvor mange Schoeler der i Proportion af Sognets Situation, til Ungdommens Undervisning Behøvis udi Dronningborg og Silkeborg amter saavit under Aarhus Stift henhører. Thi Præsternes mig ved Extract Communicerede Betænkning gaar meestendeels ud paa at faa Schoeler nok uden at tilkiendegive Det ringe Antal Bønder, der vil Blive til een Del af samme, at hielpe til Schoelens op Byggelse, og Vedligeholdelse med Kiørsel, Arbeid og deslige samt at yde til Schoele-Holderen det Kvan-

tum af Korn, Fourage og Ilde-Brændsel som Forordningen af 23. Januar allernaadigst foreskriver. En deel Proprietarier derimod svarer meere til De Gamles Conservation end de unges Information, og vil have saa lidet et Antal, og følgelig saa vitløftige Situerede Schoeler, at de ikke kan være til nytte for de længst fraboendes Ungdom. Andre og ieg kan sige de fleste, vilde inderlig ønske og af Evne Contribuere til fornøden Schoelegang for Ungdommen ligesom De og Virkelig derfor skønt paa uligemaade efter Eigens Beskaffenhed og hidindtil haver sørget, men De krymper sig dog ved at Bygge Schoelen af dend Beskaffenhed og Lønne Schoeleholderen med dend Bekostning for dend fattige Almue i de Eigne (som de fleste i Landet), hvor Byerne ligger saa langt fra hinanden«.

Amtmanden omtalte, at nogle regnede med, at en Skole vilde koste 100 Rdlr., andre derimod 200 Rdlr.; selv mente han, »at et schoelehuus med Iern-Kackelovn, Vinduer, Bord, Bænk og alt vel ikke kunde giøres under 200 Rdlr.«

Efter disse almindelige Betragtninger omtalte Amtmanden de enkelte Sogne:

Degnen kan holde Skole i *Wium* By for hele Sognets Ungdom udi Degneboligen med et Par Fags Tilbyggelse.

Lysgaard er et lidet Sogn paa omtrent 64 Tdr. Hartkorn med fattige Beboere og »vidtløftigbygget«, saa der allene er et Stæd paa 12 Tdr. 5 Skp. 1 Fkr. samlet. Her kan det derfor ikke nytte andet end en omløbende Skoleholder.

Levring Degnebolig med 3 Fags Tilbyggelse kan være bekvem Skole for Sognet, og *Hørup*, som er

Annex, kunde søge samme skole, »saasom de ey for-
maa at have a parte Skole, om de skal svare Stricte
efter Forordningen; dog kunde en omløbende Skole-
holder som hidindtil være lige saa nyttig for Ung-
dommen«.

Degneboligen i *Hinge* med 3 Fag at tilbygge »kan
meget beqvemmelig forsyne Sognets Ungdom« og i
Annexet *Winderslev* kan der bygges et Skolehus ved
Kirken: men »da allene de tvende smaa Gaarde
Woer og Revel har over $\frac{1}{2}$ Mil, saa af Fornøden-
hed vil blive derved, at de enten faar at holde en
Person eller besørgere deres Børns Information uden
Huset, som de vil og selv kan lære dem«.

»*Siørslev* er vel Annexet til *Almind*, men det stør-
ste og mest folkerige af disse smaa Sogne. Degnen
holder Skole i *Demstrup*, som er belejlig for hele
Sognet. Huset er bekostet af *Commerceraad* *Steen*
Jørgensen og tillagt nogen *Aufling* til *Belønning* for
Skoleholderiet foruden *Ugeløn* af *Børnene*. Dersom
Degneskolen ikke maa forblive i Sognet, kan det ej
formaa at have en anden Skole med den *Bekostning*
Forordningen foreskriver«.

»*Hovedsognet Almind*, hvor ingen Degnebolig er,
formaar det endnu mindre, saasom det baade er li-
den – ikke fuldt 80 Tdr. *Hartkorn* – og fast alle
fattige Folk; det kan ey heller tillægges *Byer* fra
andre Sogne. Saa det forbliver ved en omgaaende
Skoleholder, ved hvilket endog falder den *Vanske-*
lighed baade i dette og *Lysgaard Sogn*, at der skal
findes faa eller ingen *Huse*, hvor der kan være *fornø-*
den Rum til *Børnene*«.

»*Høiberg* mangler Degnebolig, som kan bygges
saaledes, at Degnen deri kan holde Skole for dette

og Annexet *Elsborg*, som ikkun er en By 1½ Fjerdings god Vej derfra; eragtes det forlangt, da kan Degneboligen sættes midt Vejs mellem Høiberg og *Elsborg*, hvilket bliver det bedste for Ungdommen af begge Sogne«.

»*Thorning* Degnen kan i *Thorning* Degnebolig holde Skole for hele Sognet undtagen *Ravnholt* og *Sangild* af 6 Tdr. 6 Skp. Hartkorn, som er af Beskaffenhed med *Woer* og *Revel* i *Winderslev* Sogn«.

»*Karup* — ungefær 49 Tdr. Hartkorn — har fattige og i *Heden* vidtadsprede Beboere, som ernærer sig meget kummerligt, skal neppelig kunde nære en omløbende Person«.

»I *Grønbæk* kan ved Degnen i Degneboligen med fornøden Tilbygning blive holdt Skole for hele Sognet, undtagen de tvende Byer *Ans* og *Brorup*, som har 1½ Fjerdingsvej og kunde efter Provstens Forslag behøve en omløbende Person. — Det kan da dependere af Proprietarien, at fløtte baade Skoleholderen og Skolen fra *Grønbæk* og til *Svostrup* eller og bygge af nye, efterdi han i begge Sogne er næsten eneste Lodsejer og Kirkeejer«.

*Plakat og nærmere Anordning angaaende
Skolerne paa Landet i Danmark af
29. Aprili 1740.*

I Indledningen omtales nogle af de Misforstaaelser, som var fremkommet i Anledning af Forordningen af 23. Jan. 1739.

Den nye Forordning viser, at man havde været nødt til at slaa af paa Fordringerne, navnlig af økonomisk Art.

»Hvor Skoler ikke ere oprettede«, hedder det i den

første Paragraf, »skal Degnene være Skoleholdere«, og der skal bygges Boliger, sparsommeligt og beqvemt, saa »Ungdommen derudi kand rummes og have Lye og Vinter Varme«.

Degnene skal tage imod Ungdommen »efter Sognets Lods-Eyeres og Sogne Præstens Forslag«. Lods-Eyerne skal sørge for, at der enten bliver bygget Skolehuse eller indrettet Gadehuse dertil i andre Landsbyer. I Torper og eenlige Steder skal Degnen eller Skoleholderen besøge Hjemmene og undervise der.

Der kan godt indrettes flere Skoler i Kirkesognene.

Skoleholderen kan til Tider være Degnens Substitut og skal ogsaa have noget af Degnens Løn.

Hver Skole skal have sin egen Kasse; heri lægges Kirkelys-Pengene, Tavle-Pengene, Bekken-Pengene (fra Kirkebøsserne) og Mulkterne.

»I steden for de Skatter, som ved Forordningen ere lagde paa Almuen paa Landet og den paabudne Ligning paa Hoved-Gaards, Konge- og Kirke-Tieners Hartkorn, samt Kroehold, Mølle- og Bondeskyld, som herved ophæves, stille det i Lods Eyerens frie Vall, hvorledes de enten efter eller uden for . . . vil tage refusion af deres Bønder og Tienere, for Bekostningerne til Skolernes Bygning og Skoleholderens aarlige Underholdning«.

Degnene og Skoleholderne skal udvise Flid og besøge de Beboere, som bor længst borte, og undervise Børnene der.

Skole-Forordningen og Skoleholderens Instruction skal fremdeles være en bestandig Grundvold for Skolevæsenet i Danmark. Skolerne skal være indrettede og i Gang inden Udgangen af 1741 — ellers idømmes Proprietarierne, Lods-Eyerne en Mulkt paa 1 Sletdaler pr. Uge.

De første Landsbyskoler kommer i Gang.

Arbejdet med Oprettelsen af Landsbyskoler var mere omfattende, end man sikkert fra første Færd havde tænkt sig. Det ene Aar gik efter det andet, og der kom stadig ingen Skoler. Man havde en Overgang haabet, at de kunde være færdige til at tages i Brug til Mikkelsdag 1736, det Aar, da Confirmationen blev gennemført, men saadan gik det altsaa ikke.

Det ser dog ud til, at Skolerne er kommen i Gang i 1740 og 1741. I en »Designation over danske Skoler udi Aarhus Stift« (desværre er denne Skrivelse ikke dateret), er der brugt følgende Vending: »I Kiellerup, Hørup Sogn er en a parte Skole«, og de forskellige Skolars »Fundatzer« for Lysgaard Herred er blevet til i Tiden fra 20. Jan. 1741 til 1747, men alle Lodsejere var ikke lige ivrige efter at fremskynde Sagen. Janus Friedenreich havde saaledes adskillige Indvendinger at gøre og kun liden Tro paa, at Sagen kunde løses. Han var da ogsaa den sidste, der fik »Fundatzen« færdig til de Skoler, der laa i de Sogne, hvor han var eneste eller største Lodsejer.

Amtmand D. Trappaud, Søbyegaard, skriver 26. August 1742 saaledes:

»Over Skoele Væsenet udi de mig allernaadigst anbetroede Dronningborg og Silkeborg Amter under Aarhus Stift skrives om Levring, Hørup, Høeberg, Elsborg og Torning Sogner, hvor velb. Janus Friedenreich til Palstrup deels er eeneste deels største LodsEier, derfor ere ei indkommen nogen Indbetretning. Velb. Hr. Friedenreich foregiver, at han ei kand indrette noget til Bestandighed ved SkoeleVæsenet i disse Sogner, før hand seer Udfaldet paa en

Proces, hvorudi hand tilligemed andre Lods-Eiere i Bierring og Mammon Sogner under Wiborg Stift er impliceret angaaende Degne Traven, som af Degnen i Bemelte Sogner paastaaes i Andledning af Aller-naadigste Forordninger om Skoelerne paa Landet dat. 23de Jan 1739 Hans til mig i denne Materie aflatte Skrivelse mod hosfulte Remareques Bliver paa Begier af TilVelBem.te Hr. Friedenreich herved sendt«.

14. Marts 1744 skriver samme Amtmand bl. a. følgende om Thorning og Karup, Lefring og Høerup, Høeberg og Elsborg Sogner: »Herfore har vel velb.ne Janus Friedenreich til Palstrup indsendt Indberetning, men da Skoele-Holdernes Løn ei var specificeret, er samme Ham til Forandring remitteret, saa den med det første kand ventes, hvorom ieg og erindrer«.

Christian Fischer til Allinggaard og Winderslevgaard var den, der først fik sine Skoler i Gang. Skolemyndighederne har da ogsaa kun Lovord om ham.

»Fundatzer« for Sjørslev og Vium Sogne har jeg ikke kunnet finde paa Landsarkivet.

Skolefundatserne

fra Fyrrerne af det 18. Aarhundrede.

Grønbech og Svostrup Sogner (Indledningen er ikke medtaget).

1) »Grønbech Sogns ungdom kand af Degnen, som har sin Degne Boelig i Grønbech Bye med undervisning Blive forsynit, siden Byerne og Beboerne iche ere saa ret adspredde, at jo de unge uden aldt for stor Besværlighed kand søge til Skoele samme stæds.

2) Ald Grønbech Sogn er mig tilhørende, undtagen 2¹/₂ gaarde udi Ans Bye, som ligger under Pal-

strup, saa at dend tilbygning, som Degne Boeligen Behøver til een Skoelestue for Sognets ungdom, skal Blive efter dend imellem Velb. Hr. Friedenreich og mig derom giorte ForEning Betids forfærdiget, samt med Borde, Bæncher og fornøden Inventario Forsynet.

For samme Skoelehold tillægges Degnen aarlig I Penge 3 Rdl 2 Mk; i Korn 1 Td Rug og 1 Td Hveede, saa nyder hand og af Grønbech Sogn 27 Læs KlynTørv samt paa Grønbech Mark Græsning for de 2de Kiør, siden hand ved lidet Jords Tillæg og Korn Indkomme, som hand i Kiærven opbærger med fornøden Foeder dertil er forsynet.

a) Ald Sognet (Svostrup i Hids Herred) er mig tilhørende, og siden ingen Skoele hidindtil i dette Sogn har været oprettit, saa lader jeg i Svostrup Bye, strax ved Kircken opbygge een Skoele, hvilcken Sognets ungdom uden aldt for stor Vidtløftighed kand søge, som og med fornøden Inventario skal vorde forsynet.

b) Skoeleholderen, som til samme Skoele antages, skal nu og fremdeeles til Belønning blive aflagt med penge aarlig 10 Rdl 1 Mk; i Korn: med Rug 4 Td 6¹/₂ Skp, med Boghveede 2 Td 2 Skp 1 Fdk, saa nyder hand og af Sognet 27 Læs KlynTørv, Græsning til 2de Kiør paa Svostrup Mark samt gives ham af Sognene fornøden Halm dertil.

Men siden Svostrup Sogn, som er kuns lidet, icke uden Almuens og Beboernis alt for store tyng og Besværing kand udreede alt, som til Skoeleholderens Belønning udfordris, da det dog er Billigt, at Skoeleholderen for sit Arbeide nyder fornøden Levemiddel til sit nødtørftige udkomme, saafremt ellers at Skoe-

levæsenet skal naae dend af hans Kongl. May.st al- lernaadigste intenderede Bestandighed og nøtte, saa de fra at erholde foranførte Tillæg svares til Degnens Soulagement, som til Skoeleholderens Belønning over Begge fornefnste Sognes giordte følgende repartition.

Grønbech Sogn bestaar af 27 heele Gaarde, Svostrup af 13 $\frac{1}{2}$ gaarde, i alt 40 $\frac{1}{2}$ gaarde.

Af hver heel gaard i begge Sogner svares aarlig til Skoelehold 1 Skp Rug og $\frac{1}{2}$ Skp Boghveede, som da udgiør 5 Td 2 Fdk Rug og 2 Td 4 Skp 1 Fdk Boghveede. For at lindre Almuen og faa Ligningen tillægger jeg af Allinggaard 4 Skp Rug og 4 Skp Boghveede, udgiør i alt 5 Tdr 6 Skp 2 Fdk Rug og 3 Tdr 2 Skp 1 Fdk Boghveede.

Tillæg i Penge: Efter Anordningen svares fra Lysene af begge Kircker 6 Rdl 4 Mk, af Grønbechgaard svares aarlig 1 Mk, af Præsten 1 Rdl, af Allingmølle 1 Mk, af Husmændene i Grønbech Sogn, som ere 26, svares aarlig af hver 8 Sk er 2 Rdl 1 Mk, af Husmændene i Svostrup Sogn, som er 38, ligned hver 8 Sk, er 3 Rdl 1 Mk. Husinderster, som ere af Vilkaar og Helbred, at de selv kand ernære sig, hvoraf her i Sognene ickun findes faae, derover kand ikke gøres nogen vis Beregning, men i fald nogle saadanne sig her i Sognene skulde opholde, svarer de aarlig 4 Sk, som bereignis Skoleholderen i Svostrup til Accidentie. Bliver for Penge i alt 13 Rdl 2 Mk.

Heraf nyder Degnen aarlig i Penge 3 Rdl 2 Mk samt 1 Td Rug og 1 Td Hveede (= Boghveede); det øfrige, som er Penge 10 Rdl 1 Mk, 4 Tdr 6 Skp 2 Fdk Rug og 2 Tdr 2 Skp 1 Fdk Boghveede Forbærer Skoeleholderen til Løn, hvorimod de Begge

Degnen saavel som Skoeleholderen Forpligtes at antage til Skoele, hver i sit Sogn, fattige og Unge, smaa og store, og dennem uden nogen anden Slags Vedderlag, eller udgift at Besværges med ald flid og troeskab, efter dend allernaadigste udgifne Instruction i Børnelærdommen, skriven og Reining underviser.

Foranførte Tillæg i Penge og Korn skal leveris dem efterskrevne Tiider og Terminer.

Lyspengene uddeeles til Nytaar, da Deignen nyder af Grønbech Kircke 3 Rdl 2 Mk og Skoeleholderen af Svostrup Kircke 3 Rdl 2 Mk, de øvrige Penge, som af Sognene ere tillagt og forhen Specificeret, Betales Skoeleholderen til Paasche, som hand alleene oppebærger.

Kornet saavel til Degnen som til Skoleholderen Leveres 14 Dage efter Martini, hver sin deel, som ovenmelt er, saa skal og hver af de 27 gaarde i Grønbech Sogn Leveres til Deignen i rette tiid 1 læs forsvarlig KlynTørv og hvoraf de 13¹/₂ gaarde i Svostrup Sogn til Skoeleholderen 2 læs, som ligeleedes giver 27 læs.

Halmen til de 2de Kiørs Foder skal paa Begge Sognene inddeelis, og Skoeleholderen samme i Rætte tiid til fornødenhed leveris.

Alt saa er ved denne Indretning og Skolevæsenets i disse 2de Sognes foranstaltning alleene sigtet til guds Ære og Meenighedens nøtte at fremme, samt Deres Kongl. Mayst allernaadigste Villie allerunderdanigst at efterleve ej paatvivlende, at jo Sognenes ungdom for nuværende og tilkommende tiider her ved faaer til oplysning i deris Saligheds Kundskab alt forønsket Leilighed og Beqvemmelighed til hvilken Ende Præsten for Begge disse Menigheder

Hr. Niels Hurtigkarl, som bedes, dette tillige med mig at ville underskrive, saa derpaa være at erholde dend anbefalende Confirmation.

Allinggaard. d. 20. Jan. 1741.

C. Fischer.

Dersom alle Proprietairer i Landet maatte Behage, at see saa nøye paa Hans Mayst. Forordning, ungdommens undervisning og Almuens Lindring, som Velædle og Velbaarne Christian Fischer her i disse mine tvende Sogne og haft samme 3 Ting i Rætsindig øyemærke, vilde jeg skattere samtlige Lærere og Menigheder lige saa Lykelige, som jeg ved denne foranstaltning finder mig selv fornøyet.

Grønbech Præstegaard, d. 22. Jan. 1741.

N. Hurtigkarl.

Herimod er ey noget at erindre af mig.

D. Trappaud.
(Amtmand)

Foranstaaende Indberetning approberes.

J. Benzon.   P. Hygum«.
(Stiftamtmand)   (Biskop)

Hinge og Winderslev Sogner.

(Indledningen er ikke taget med).

1) Hinge Sogns ungdom kand af Degnen, som har sin Degneboelig i Hinge Bye, blive med undervisning forsynet, siden den længst fraliggende Bye ey er over een Fierding vei fra Hinge Beliggende.

2) Hinge Sogn er mig aldt tilhørende, undtagen 3 gaarde udi Astrup og et enlig stæd kaldet Heede-
huuset, som hører til Palstrup, saa at dend Tilbygning, Deigneboeligen til Skoelestue Behøver, saa

Betids efter dend imellem Velb. Hr. Friedenreich og min derom giorte Forening forfærdiget Blive og med Borde, Bæncker og det behøvende Inventario forsynet.

3) For samme Skoelehold tillægges Degnen aarlig i Penge 2 Rdl 2 Mk 12 Sk; i Korn 2 Tdr 1 Skp Rug. Desuden nyder hand 25 Læs KlynTørv og paa Hinge mark græsning til een Ko, som hand nyder eendeel Havre i Kjærven af Winderslev Sogn, tillæggis ham indtet Fodder til samme Koes Føde om Vindteren.

1) Winderslev Sogn er mig aldt tilhørende, undtagen een eeniste gaard, Kaldet Fuglmosegaard, som Velb. Hr. Friedenreich til Palstrup tilhører, og som hidindtil ingen skoele i bemeldte Sogn har været oprettet, lader jeg efter den imellem Hr. Friedenreich og mig giorte Forening een skoele strax ved Winderslev Kircke opbygge, hvilchen Sognets ungdom (undtagen 6 gaarde, som er Haug, Woer og Reul, hvilke stæder Skoelemesteren besøger) uden aldt for stor Besværlighed kand søgge, denne skoele skal og med al fornøden Inventario vorde forsynet.

Skoeleholderen, som til samme antagis, skal nu og herefter nyde til Belønning for sit Skoelehold Penge 11 Rdl 2 Mk 4 Sk og Korn 5 Tdr 4 Skp Rug, desuden leveris ham aarligen 36 Læs tørv, eftersom stæds leilighed er, enten Heede eller KlynTørv, til de 2de Kiør nyder han og græsning paa Winderslev mark og givis ham af Sognet fornøden Halmfoder til samme at føde.

Og som denne for Degnen og Skoeleholderen til lagde Belønning icke just i dette Sogn, hand skoeleholde skal, kand erlangis, da som det er Billigt, at Skoeleholderen Bør for sit Arbeide at have fornøden Levemiddel, om ellers Skoelevæsenet skal komme til

nogen fuldkommenhed, og Hans Mayst. allernaadigste Hensigt til Skoelernis nøtte og Bestandighed skal naas, saa er for at erlange anførte tillæg saavel til hielp for Deignen som til Belønning for Skoeleholderen, givet følgende repartition over disse 2de anførte Sogner.

Hinge Sogn bestaar egentlig ey af meere end 15 gaarde, men som der er forskæl paa gaardenis Hartkorn, skal de blive saaledes inddeelit, at der svares af 17 heele Gaarde: Winderslev Sogn er 44 gaarde, i alt 61 heele gaarde.

Af hver Gaard i Begge Sogner, svares Aarlig til Skoelehold 1 Skp Rug, som da udgjør det til Deignen og Skoelmæsteren udlovede Korn, som ere 7 Tdr 5 Skp Rug.

Efter Anordningen betales for Lysene af begge Kirker 6 Rdl 4 Mk, af Præsten 1 Rdl, af Huusmændene i Hinge Sogn, som er 11, Betalis af hver aarligen 8 Sk, er 5 Mk 8 Sk, af Huusmændene i Winderslev Sogn, som ere 15, Betales af hver aarligen 8 Sk, bliver tilsammen 1 Rdl 1 Mk 8 Sk, og som dend udlovede Penge endnu icke kand naas giver jeg af Winderslevgaard 4 Rdl Bliver saa aldt dend udlovede Summa completterit, den beløber sig til Penge 13 Rdl 5 Mk.

Af disse Penge og Korn nyder Deignen, som før er meldt, Penge 2 Rdl 2 Mk 12 Sk og 2 Tdr 1 Skp Rug. Det øvrige, som er Penge 11 Rdl 2 Mk 4 Sk og 2 Tdr 4 Skp Rug, bliver Skoeleholderens løn, desuden nyder hver i det Sogn, hvis ungdom de underviser, 4 Sk af hver Huusinderste, som ere i dend Stand, at de selv kand ernære sig, af hvilche her ere kun faae, men som disse ey stedse ere paa et stæd,

kand det iche Bereignes til nogen vis Indkomme, men bliver dennem til Accidentier.

Hvorimod Deignen saavel som Skoeleholderen forpligtis til at modtage til Skoele, alle og eenhver i sit Sogn, Fattige og Rige, smaa og store, og dennem uden nogen slags Vederlag eller udgift at Bebyrde, med al Fliid og Troskab efter dend allernaadigste udgangne Instruktion i Børnelærdom, Skriven og Reiging underviste.

Foranførte Tillæg i Penge og Korn skal leveris dem paa efterskrefne Tiider og Terminer.

Lyspengene uddeelis til Nytaar, da Deignen saavel som Skoeleholderen skal nyde eenhver, hvad dend heraf kand tilkomme, de øvrige Penge, som Skoeleholderen alleene nyder, betalis ham til Paasche.

Kornet saavel til Deignen som til Skoeleholderen 14 Dage efter Martinidag hver sin Deel som oven er melt. Deignen skal have 17 Læs Tørv fra Hinge og 8 Læs fra Winderslev. (Stykket forkortet).

Halmen til Kiørne skal paa Begge Sogners inddeeling og i rætte tiider til fornødenhed blive Skoeleholderen leverit.

(Slutningen som efter Grønbech og Svstrup Sogne).

At jo Hinge og Vinderslev Sogner med denne Skoelernes Indretning er veltient og Forsynet, kand iche liigere skønns af

Grønbech Præstegaard, d. 20. Jan. 1741.

N. Hurtigkarl.

Ved denne Indretning finder jeg ey noget at errindre.

D. Trappaud.

Foranstaaende Indretning bliver herved approberet.

Benzon. Hygum.

Efter en Optegnelse om Winderslev, skulde Skoleholderens Løn efter Fundatsen i alt »bedrage« 4 Td 7 Skp 2 Fdk, Winderslevgaards Ejer var paalagt at give 7 Rdl til Skoleholderens Løn.

Til Ildebrand svarer Sognets Beboere 39 Læs Klynør. Endvidere fri Græs om Sommeren til een Ko og 196 Lispund Halm om Vinteren.

»Skolehuset, som er bygt ved Vinderslev Kirke, haver 10 Bindinger, deraf 3 (til) Skoelestuen, hvori er en Jernkakkellovn og fornødne Borde og Bænke som eeniste Inventarium. End er af nuværende Præst tilbygget i den østre Ende af Skolehuset 2 Fag til Staldrum for hans Bæster med Krybbe og Dør. Det øvrige Rum er overladt Skoleholderen imod at holde det ved Stand med Leer og Tække«.

(Saaledes rigtig aftegnet tilstaas af Jens Lundum).

Karup Sogn.

Sognet, som har 49 Td 3 Fdk 2 Alb Hartkorn, ligger afspredt over 1 Mil i den skarpeste Hedeegn og har fattige Indbyggere. Oplysningen er tilfredsstillende, hvad der skyldes Præstens (Jacob Froms) omhyggelige Flid og en gammel Mands upaaklagelige Undervisning (Jørgen Kaspersen).

1) Skoleholderen ansættes af Sognepræsten.

2) Skoleholderen underviser 2 Maaneder i Karup By, 2 Maaneder i Ørrestrup og 2 Maaneder i Bøylund og Wallerbæk (i Vintermaanederne).

3) Interessenterne skal skaffe en beqvem Skolestue med Varme hvert Sted i de 2 Maaneder, Skolen holdes, og uden Udgift for Skoleholderen.

4) Sognet betaler aarlig af hver Td Hartkorn 1

1 Fdk Rug, 1 Fdk Byg og 8 Sk; det halve til Morstendag, det halve til Paaske.

5) Kan de ikke enes om Ildebrændsel, skal hver halve Gaard i Sognet yde ham »et skikkeligt Bondelæs Tørv«.

6) Hvert Nytaar skal Skoleholderen af Kirkeejeren modtage 3 Sletdalere Lysepenge, endvidere Tavlepenge (Bøssepenge).

Aunsberg, d. 8. Jan. 1745.

Steen Jørgensen.

Tiltrædes af Friedenreichs Søn paa Kjærsholm, Sognepræsten Jacob From, Provst Hurtigkarl, Amtmand Trappaud, Stiftamtmand Benzon og Biskop Hygum.

Høyberg, Elsborg, Levring, Hørup, Thorning (og Karup) Sogner.

Velbyrdige Hr. Janus Friedenreich til Palstrup havde »oprettet følgende Foundationer for Skoleholdet i ovennævnte Sogne. Foundationen var dateret den 20 Julii 1745 og confirmeret af Hans Kongelige Majestæt den 7 Januarii 1746. Dertil var siden kommen et Tillæg, dateret den 21 Februari 1748«.

Fundatsen indledes med følgende:

»Jeg *Janus Friedenreich* til Palstrup, haver efter Hans Kongelige Majestæts Allernaadigste Høypriselige Intention ved Forordning af 23 Januarii 1739. og den Plakat og den nærmere Anordning af 29 Aprilis 1740. om Skolerne paa Landet udi den Helhelig Tre-eenigheds Navn, forfattet denne Fundatz og Foranstaltning . . . . . « (se Hofmans Foundationer III. Bind Side 6). Kun Fundatsens almindelige Be-

stemmelser og de specielle for Levring Sogne er gengivet fuldstænding.

Levring og Hørup Sogn:

»Der er et Degne-Boelig udi Levring Bye, hvortil af nye er bygt og indrettet fornøden Skolestue med Tilbehør.

Degnen for Levring og Hørup Sogner nyder af begge Sogner sædvanlig Offer, Accidencer og Nandest, desuden til Degne-Korn og Skolehold af Levring Sogn, som bestaar af: Byen $13\frac{1}{2}$ Gaard, Udsognet paa Søndre-Side Levringaae, Mistrop 3 Gaarde, Hindberg 3 Gaarde, Døssing 2 Gaarde, er $21\frac{1}{2}$ Gaard i Levring Sogn, hver Gaard 1 Sk. $2\frac{1}{2}$ Fkr. Rug, 1 Sk. $2\frac{1}{2}$ Fkr. Byg, og beløber 4 Tdr 2 Sk. $3\frac{3}{4}$ Fkr. Rug, 4 Tdr 2 Sk. $3\frac{3}{4}$ Fkr. Byg. Christen Smed i Levring, af et Boel giver aarlig $\frac{1}{2}$ Fkr. Rug og $\frac{1}{2}$ Fkr. Byg. Den store Gaard i Hindberg giver mere end de andre aarlig 1 Fkr. Rug og 1 Fkr. Byg. Halve Trædholdt i Levring Sogn, af et Boel aarlig 1 Fkr. Rug og 1 Fkr. Byg. (Se Side 9). Pinnenberg, et Boel, giver aarlig $1\frac{1}{2}$ Fkr. Rug og $1\frac{1}{2}$ Fkr. Byg. Er af Levring Sogn 4 Tdr. 4 Sk. $\frac{3}{4}$ Fkr. Rug og 4 Tdr. 4 Sk. $\frac{3}{4}$ Fkr. Byg.

Rotterdam og Clausholm, som ligger paa Palstrup Hoved-Gaards Mark, kand ikke anføres for noget vist, da de ventelig nedbrydes, og Eyendommen bruges til Palstrup.

Degnen nyder af Levring Sogns Gadehuuse, i Jordebogen indført 5 i Levring og 1 i Mistrop à 8 Sk. er 3 Mk.

For Vinter-Løn tillæggis Degnen 6 Rdlr., og til Sommer-Skole-Løn 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 6 Rdlr. i Penge.

Af Annexet Hørup nyder han for Degne-Korn 1 Td. 7 Sk. Rug, 1 Td. 7 Sk. Byg, hvilket er lige saa meget som Skolemesteren i Hørup nyder for sit Skolehold om Vinteren.

Bliver i saa Maade Degnen for Levring og Hørup Sogner, foruden sædvanlig Offer, Accidencer og Nandest (Budkrog, et Boel, giver aarlig 1 Fkr. Rug og 1 Fkr. Byg), hans aarlig Indkomst til Degnekorn og Skolehold i Korn og Penge, som alt forhen specificke er anført, nemlig:

	RUG			BYG			PENGE	
	Tdr.	Sk.	Fkr.	Tdr.	Sk.	Fkr.	Rdl.	Mk.
Af Levring Sogn	4	4	$\frac{3}{4}$	4	4	$\frac{3}{4}$	0	0
Af Gadehuusene	0	0	0	0	0	0	0	3
Vinter-Løn	0	0	0	0	0	0	6	0
Til Sommerhold og Som-								
mer-Skole-Løn	3	0	0	3	0	0	6	0
Degne-Korn af Hørup Sogn	1	7	0	1	7	0	0	0
Summa	9	3	$\frac{3}{4}$	9	3	$\frac{3}{4}$	12	3

Foruden Foer af Halm og Høe, nyder Degnen til Vinter-Føde for een Koe og sex Faar, som bliver efter derover giorte Ligning ved Vægt à Tønde Hartkorn et Lispund Halm, halvt Rug og halvt Haure-Foer, og $\frac{1}{2}$ Lpd. Høe, bliver $139\frac{1}{2}$ Lpd. Halm og $69\frac{3}{4}$ Lpd. Høe, samt Græsning om Sommeren med Levring Byes Høveder.

Ildebrand til Degne-Skolen, et forsvarligt Læs Tørv af hvert Gaard i Levring Sogn, graves, skrues og hiemføres til Degne-Boeligen i en beleylig Tid inden Michels-Dag.

Annexet Hørup Sogn, er Hartkorn 120 Tdr. 6 Sk. 1 Fkr. 1 Alb. Hvorudi jeg er største Lods-Eyer af 75 Tdr. 1 Sk. der er dobbelt saa meget som den næst mig lodtagen Hr. Commerce-Raad Steen Jørgen-

sen til Aunsberg, af 38 Tdr. 4 Sk. 1 Fkr. 2 Alb., Hr. Capitain Trolle til Randrup, 7 Tdr. 3 Fkr. 2 Alb.

Og, som Degnen i Levring ikke vel kand bestride Ungdommens Undervisning i begge Sogner, formedelst der er en temmelig Deel Børn, skiøndt den længst fraliggende Bye i Hørup Sogn, er neppe en halv Miil fra Levring; Saa for Ungdommens Magesligheds Skyld, er indrettet et Skolehuus med Skolestue og Tilbehør i Kiellerup, som den største Bye i Sognet, og nyder Skolemesteren til Skole-Løn om Vinteren, af hver Tønde Hartkorn i Hørup Sogn $\frac{1}{2}$ Fkr. Rug, $\frac{1}{2}$ Fkr. Byg, enten det udregnes efter ovenmelte Hartkorns Summa aarlig at svare, eller efter Gaardernes Tall i Sognet, kommer det ud paa et, og gjør da af Hørup Bye 4 Gaarde, Kiellerup Bye 12 Gaarde, er 16 Gaarde, beregnet af hver Gaard $2\frac{1}{2}$ Fkr. Rug, $2\frac{1}{2}$ Fkr. Byg, nemlig 1 Td. 2 Sk. Rug og 1 Td. 2 Sk. Byg. — Almtoft, Palstrup Gods: $3\frac{1}{2}$ Gaard Hartkorn, 14 Tdr. 3 Sk.: Aunsberg Gods: 1 Gaard, 5 Tdr. 5 Sk. 1 Alb.; Randrup Gods, $\frac{1}{2}$ Gaard, 1 Td. 7 Sk. 2 Alb. og 1 Boel 4 Sk, 3 Fkr. 1 Alb. Er 5 Gaarde, hver Gaard 2 Fkr. Rug, 2 Fkr. Byg, i alt 2 Sk. 2 Fkr. Rug og 2 Sk. 2 Fkr. Byg og af Boelet $\frac{1}{4}$ Fkr. Rug og $\frac{1}{4}$ Fkr. Byg. — Dalsgaard 2 Gaarde, hver Gaard $3\frac{1}{2}$ Fkr. Rug og $3\frac{1}{2}$ Fkr. Byg, i alt 1 Sk. 3 Fkr. Rug og 1 Sk. 3 Fkr. Byg. — Aagaard et Boel, som svarede $\frac{1}{2}$ Fkr. Rug og $\frac{1}{2}$ Fkr. Byg. — Hørup Mølle, af Hartkorn 4 Tdr. 2 Sk. Mølleskyld og 3 Fkr. Jordskyld og svarede heraf 2 Fkr. Rug og 2 Fkr. Byg. — Er af Hørup Sogn i alt 1 Td. 7 Sk. Rug og 1 Td. 7 Sk. Byg (der synes dog at være enten en Regne- eller Skrivefejl, fordi der mangler $\frac{1}{4}$ Fkr. af hver Kornsort).

Skolemesteren i Hørup nyder af Hørup Sogns Gadehuse i Jorde-Bogen indført, 3 i Kiellerup, og 1 i Dalsgaard à 8 Sk. er 2 Mark. Desuden tillægges i Vinter-Løn 1 Td. 1 Sk. Rug, 1 Td. 1 Sk. Byg og i Penge 6 Rdlr. Til Sommerhold og Sommer-Skole-Løn tillægges ham 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 6 Rigsd. i Penge.

Bliver i saa Maade Skolemesteren i Hørup Sogn, hans tillagde Indkomster for Skolehold, aarlig udi Korn og Penge, som oven for anført er, saaledes:

	RUG		BYG		PENGE	
	Td.	Sk.	Td.	Sk.	Rdlr.	Mk.
Af Sognets Hartkorn, som Bønderne svarer til Vinterhold	1	7	1	7	0	0
Af Hørup Sogns Gadehuse	0	0	0	0	0	2
Desuden tillagt for Vinter-Løn	1	1	1	1	6	0
Til Sommerhold og Skoleløn	3	0	3	0	6	0

Summa 6 Tdr. R. 6 Tdr. B. 12 Rdl. 2 Mk.

Foruden Foeder af Halm og Høe, nyder Skolemesteren af Hørup Sogn til Vinter-Føde for en Ko og sex Faar, som bliver efter derover giorte Ligning ved Vægt à Tønden Hartkorn 1 Lispund Halm, halvt Rug og halvt Haure Foer og $\frac{1}{2}$ Lispund Høe, bliver $120\frac{1}{2}$ Lispund Halm og $60\frac{1}{4}$ Lispund Høe, samt Græsning om Sommeren med Kiellerup Byes Høveder.

Ildebrand til Skolestuen, et forsvarlig Læs Tørv af hver Gaard i Hørup Sogn, graves, skrues og hjemføres til Skolestuen i en beleylig Tid inden Michels-Dag.

Almindelige Bemærkninger:

»1ste Post. Det er desværre alt for meget bekiendt, Forældrenes Uforstandighed og daarlige Indbildninger, at de synes ikke deres smaa Børn skal sættes betimelig udi Skole, men holder dem hjemme til

de bliver 9, 10 og flere Aar, og naar de skal i Skole om Vinteren, er det kun fire Maaneder, som de beregner fra Rug-Sæden er lagt i Octobri, og Foraars-Sæden i Martio begynder, under Paaskud, at de skal vogte om Sommeren, og kiøre Ploug naar den Tid er, og kommer de udi Skolen en Dag, vil de have dem hiemme en anden, for at binde Strømper og gjøre anden Hus-Gierning. Naar de da ere saa gamle, og først skal lære at kiende Bogstaver og stave, ere Tankerne, Sandserne adspredde, af det Timelige indtagne, at de fast ikke kand begribe Stavningen og Læsningen i deris Catechismo, langt mindre fatte Undervisning og den behøvende Forklaring udi det Aandelige, i hvor megen Tid, Møye og Besværing Sogne-Præsterne og Degnene anvender, for at bi-bringe dem Begyndelsens Elementer i Guds Ord, tilmed forglemmer om Sommeren det lidet de udi den korte Tid om Vinteren har lært, og bliver for Lærerne et kiædsommeligt frugtesløs Arbeyde, som alt har været og er Aarsag til den store Vankundighed; Saa har jeg det nogen Tid hos mig selv overveyet, sluttet og siden befunden at være den fornemste Hoved-Post, at lægge først en god Fundament og Grundvold, hvorpaa Christendommen siden kand bygges, nemlig ved det de smaa Børn i 4de a 5te Aar, og førre, saa snart som de kand tale, sættes i Skole, som beqvæmmeligst kand ske om Sommeren, da de store ere i Forældrenes Arbeyde, hvor den der skal lære dem, kand handle allene med slige smaa Børn, som ikke saa vel kand ske om Vinteren, naar de store ere der, og i saa Maader ere hinanden til Hinder; Derover har jeg paa mit Gods foranstaltet Sommer-Skole, som meget nødvendig for de Unge,

at de fra Barndommen op kand vennes til Guds Frygt, og ikke til Skalkhed og Udyd efter Dr. P. Paladii Formaning og Tilraadelse udi Lutheri liden Catechismo om Børne-Lærdommen anført; Og naar de Smaae da i deres første Aaringer have lært at læse, ere de desto beqvæmmere siden at fatte Undervisningen, og des lettere for dem, der skal lære dem det; De kunde da og saa være udi Skolen i den beste og nyttigste Forvaring, og ikke indelukkes i et Kammer, bæres i Byen til Opsyn, eller og, som befunden, lade dem uden Varetægt løbe og støye paa Gaden, og derover kommer til Vanheld og Ulykke, imedens Forældrene ere ved deres Arbeyd om Sommeren i Marken; Og for at føre de taabelige Forældre fra den Daarlighed, at det var ugiørlig, er der viist Prøver paa nogle af deres smaa Børn, som ved Enden af det 3die og Begyndelsen af 4de Aar, udi kortere Tid, end de nogensinde ventede, haver lært at kiende Bogstaver, stave, og før de burde, læse sammen; Derfor paalægges slige Forældre den Straf af 2 Sk. første Gang, og siden mere, som den største Lods-Eyere dicterer, til Skole-Cassen for hver Barn daglig Vinter og Sommer de holde fra Skolen uden bevislig gyldig Aarsag; Og bliver da Læse-Timerne om Sommeren naar Dagen er længst, fra Klokken 7 om Morgen til Klokken 7 om Aftenen, Middags-Spise-Tid uberegnet, og naar Dagen er kortere, lempes Læse-Timerne derefter, som med mere udi Instruxen skal blive regleret og forfattet; Da og Degnen een Gang ugentlig om Sommeren i hver Sogn forsamler til sig de Ældre, for at igientage det Fornødenste af det de Vinteren tilforn have lært udi deres Catechismo og Børne-Lærdom. For samme Sommer-Tieneste tillægges

Degnen aarlig 3 Tønder Rug, 3 Tønder Byg, og Sex Rigsdalere i Penge.

Straxen efter Michels-Dag optager Degnen Vinter-Skolen, hvor de Ældre indfinder sig til Skolegang indtil Paaske; Og bliver Læse-Timerne fra Klokken 8te om Morgenen til Klokken 8te om Aftenen, da i den Tid Lys behøves (: særdeles de 4re Maaneder November, December, Januarii, Februarii, hvor Dagen er ikke synderlig mere, end 6 Timer til Læsning, naar Middags-Spise-Timen fragaaer :) giver jeg dertil den halve Deel 1 Rdlr. 4 Mk. til hver Skole, af Pengene for de afskaffede Kirke-Lys, som i den næst følgende 2den Post meldes, og det Manglende anskaffer de Beboere, som henhører til Skolen, enten de have mange, faa eller slet ingen Børn, efter den af største Lods-Eyeren giøres Anstalt«.

»2den Post. Skiøndt Kirke-Lysene ere afskaffede (: dog forbinder jeg mig og mine Arvinger, altid at forsyne mine Kirkers Altere dermed i Høyberg, Elsborg, Levring, Hørup og Thorning Sogner, som ingenlunde maa antændes ved nogen Slags Forretning uden allene ved Communionen, saa længe den varer, og straxen slukkes :) imod det at af hver Kirke betales aarlig 3 Rdlr. 2 Mk., hvoraf jeg har henlagt den halve Deel til at lyse for Ungdommen udi de mørke Vinter-Aftener, da Stuen er varm og Ungdommen samlet, tilmed Aftenens-Tid nytteligere kand anvendes til Undervisning der, end hiemme ved en og anden Huus-Gierning; Den anden halve Deel henlægges udi Skole-Cassen til Bøger og anden Fornødenhed for fattige Børn; Med hvilken Cassa udi disse forbemelte 5 Sogner, jeg, som eneste og største Lods-Eyer, og mine Efterkommere til Palstrup og

Kiersholm, selv disponerer over, som Nyttigst eragtes kand«,

De øvrige Lodsejere i de fem Sogne maatte bære deres Part af Degnenes og Skolemestrenes Løn i Forhold til deres Hartkorn.

»Det Degnene og Skolemæsteren for Vinterhold tillagde Korn og Penge, leveres 14 Dage efter Martini, og det til Sommerhold 14 Dage efter Paaske; Derimod forpligtes Degnene uden à parte Betaling eller nogen Slags Egennyttighed at lære begge Sognes Ungdom, saavel Fattiges, som Formuendes Børn, fornemmelig de Smaa, at stave vel (: ortographice, om ellers nogen forstaaer det :) og ey haste med at læse sammen, siden ved Aars og Alders Tiltagelse, ligesom Naturens Gave ved god Nemme befindes, troeligen undervise dem udi den sande Christendom, efter Lutheri Catechismi Anvisning, og dens rette Forklaring, indtil de faaer den fornødne Grund i deres Christendom, saaledes, at Sogne-Præsten ved sin ydermere Anvisning kand antage dem til Confirmation.

Forlanger nogen af Sognets Ungdom, at skrive, lærer Degnen dem det og, men maa dog dertil ey antages, før de ere 9, 10 og flere Aar, og forud have faaet tilstrækkelig Begreb om deres Christendom, hvormed Sogne-Præsten ville have Indseende, og anmelde det først for den største Lods-Eyere, paa det de ey derved skal forsømme den dyrebare Ungdoms Tid, at lære det mere og allermest vigtige, Guds saliggjørende Kundskab«.

»3die Post, Saa skal og hver Sogns Ungdom, Smaa og Store, endog de, der har været til Confirmation og ved Guds Bord, samt enroullerede, under Straf

af 2 Sk. første Gang og mere siden, ligesom Forsee-
sen er til, som den største Lods-Eyere dicterer, til
Skole-Cassen, den Forældrene eller Mad-Faderen be-
taler, møde hver Søndag i Kirken, og træde ud paa
Gulvet, naar Sogne-Præsten eller Degnen i dennes
Forfald, catechiserer og examinerer af Prædiken og
de beskikkede Mænd for hver Sogns eller Byes Ung-
dom være tilstæde, for at give tilforladelig Under-
retning og Aarsagen til deres Udeblivelse; befindes
ved Efterforskning nogen Urigtighed ved samme
Mænds Angivelse, multeres hver til Skole-Cassen
for 8 Sk., og for de Unge udeblivende betales alli-
gevel ovenskrevne Mulct; Til den Ende leverer Sog-
ne-Præsten eller Degnen den største Lods-Eyere hver
Søndag en Fortegnelse paa de Udeblivende, til Mulc-
tens Inddrivelse; Og, som de Ældre, særdeles de,
der nyeligen har været til Confirmation, bør ingen
Leylighed forsømme til at blive fremdeles underviist
og grundfæstet i deres Saligheds Kundskab, saa bør
de tilholdes, at indfinde sig ved de ugentlige Over-
hørelser, Sommer og Vinter, som Præsterne eller Deg-
nene holde i Skolen, helst naar samme ikke skeer paa
alt for u-beleylige Tider, og skiøndt de efter Con-
firmationen bliver delagtiggjort i det Høyyværdige
Sacramente, saa eragtes det høyst-fornøden, de dog
i 3de Aar, om det er giørligt, forbliver i det Sogn,
hvor de er antagne til Confirmation, paa det de mere
og mere kunde stadfæstes udi Guds sande Kundskab;
Da Sogne-Præsterne har meget beklaget sig over, at
de, som første Gang efter Confirmationen have været
til Guds Bord, og siden kommer andenstæds at tiene,
gandske forglemmer det de den Tid havde lært, og
maa have stor Møye med at lære dem det igjen

paa nye, naar de nogle Aar derefter kommer tilbage.

De gamle Mænd og Hustruer have og flittig at søge Guds Huus og være der tilstæde, indtil al Tienesten er forbi, og Sogne-Præsten først er gaaet af Kirken, paa det de kand høre det, som da bliver igientaget, til Erindring og Efterlevelse, de kand have glemte, ventelig aldrig lært«.

»4de Post. Skulde Ungdommen voxe til den Mængde, at Sogne-Degnen ey tilgavns kunde bestride den udkrævende Læsning, for de Smaa, og de Store og Ældre ey derover skulle forsømmes, saa Forældrene i de Byer uden for den almindelig Degne-Skole, forlanger en Bi-Skole*), med en dertil beqvem boesat Huusmand, eller i dets Mangel en ung Person til deres Børn, særdeles udi Elsborg til de Smaa om Sommeren, for den vanskelige Vey over Høyberg Mølle-Aae, angives det først for Sogne-Præsten, og siden for den største Lods-Eyer; Der foranstalter det saaledes, som best og nyttigst eragtes kand, samt hvad han til Løn og Underholdning bør nyde, saa vel af Degnens Indkomster, som af Bønderne, og for at hielpe og lette begges Tarv, tillægges Biskolen aarlig 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 2 Rdlr., siger een Tønde Rug, een Tønde Byg og to Rixdaler i Penge; Slige Biskoler eragtes meget beylelig for de Gamle og Unge, og om det skeer, forestiller jeg mig, at gudfrygtige, christeligsindede Forældre, der har den pligtige Omsorg for deres Børn timelig, aandelig og ævig Velfærd, paaskiønner den Magelighed for at have deres Børn i Byen hos sig, dem de ellers Morgen og Aften enten skulle lade bære, eller ved et fornøftig Menneske geleyde til og fra den almindelige

*) En saadan blev oprettet 1747 (se Side 107).

Degne=Skole, eller og indtinge dem i Kost der i Byen, og derfor, ligesom de have Børn til, efter deres Vilkaar og Formue, viser sig behielpelig imod den boesatte Huusmand, eller om det er en u=gift Person, at unde ham Kosten hos dem, da Sogne=Præsterne og Degnene med slige Personer haver flittig Opsyn, at ingen Forsømmelse tages paa nogen af Siderne; Slig Beqvæmmelighed har Beboerne i de Byer hvor den almindelig Skole er indrettet, frem for de uden Byes=Beboere, og derfor billigen burde erkiende det, enten at give noget aarlig til Skole=Cassen, eller og med en og anden Villighed til dem, der underviser deres Børn«.

»5te Post. Tildrog sig noget Misligt med Degne=Skoler, enten ved Forsømmelse eller Degnens uanstændige Levnet og Omgang med Børnene, og ikke ved Sogne=Præsten kunde afhielpes, angiver han det for den største Lods=Eyer, som derudi bør rekke Sogne=Præsten Haanden, paa det Alting efter denne Fundatz samt Instruktion for Degnen og Skoleme=steren, der yderligere skal blive forfattet, og altid være et vidimeret Exemplar hos Sogne=Præsten og Døgnen, kand blive nøye iagttaget efter Forordningen«.

»6te Post. Er og forvisset, foruden at Forordningen befaler det, Sogne=Præsten ved flittig Besøgelse haver den udkrævende tilbørlig Omhue og Opsyn med det alt, og til den Ende ville erkyndige sig, ved at examinere et hvert Barn naar det kommer i Skole, hvad det da kand, hvor vidt den imidlertid forfremmes, og hvad den haver lært, naar den kommer fra Skolen, paa det Tiden ey u=nyttig skal bortgaae, saa man altid derom kand have tilforladelig Underretning«.

»7. Post. Efter det Degnen herved tillagde Korn og Penge, samt Ildebrand, Høe og Halm, forfatter jeg, som eeneste og største Lods-Eyer, samt mine Efterkommere udi anførte 5 Sogner, aarlig en underskreven Beregning til hver Degn, hvorefter baade Gaard- og Huusmændene en vis Dag og Tid i hver Sogn og Bye, udi næste Uge for Alle-Helgens-Dag, udi gode Vare, reen Korn og Penge, leverer deres Andeel uden nogen Restance; bliver da nogen Rest, indgives sligt, under Rettigheds-Tab, samme Alle-Helgens-Dag betids skriftlig til den største Lods-Eyer, som skal være forpligtet, næste Dagen derefter at lade det udpante af Boeskab og smaa Creature hos de Skyldige, hvilket skal staae til Løsen i 8te Dage, udebliver Betalingen, sælges Pantet straxen, og det Overskydende leveres Pantets Eyere, naar han først deraf har betalt til Skole-Cassen een Mark Danske; Ved forefaldende øde Stæder, betaler dessens Herskab den deraf tilkommende Deel, uden nogen Afgang for Sogne-Degnen, eller til den, som er beskikket til at læse for de Unge.

Palstrup, d. 20. Julii 1745. Janus Friedenreich.

Givet paa vort Slot Christiansborg 7. Januari 1746
Christian Rex«.

Degnens økonomiske Stilling i Thorning.

»Bliver i saa Maade Degnen for Thorning og Karup Sogner foruden sædvanlig Offer, Accidenser og Nandest*), hans aarlig Indkomst i Korn og Penge:

*) Nandest var 1691 1 Snes Æg og 1 »liden« Ost af hver Gaard. (Antallet af Gaarde i 1745 var 49). Offeret var 1691 paa »de 3 stor Højtider ganske Ringe eftersom Mange efter gammel Sædvane hannem forbigaaer og dend største Deel afspiser hannem med dend allerringeste penge de kand bekomme«. Om »Offer accidentia« hed det paa samme Tid, at »de nepeligen kan forslaa til Kongens skatte«.

	RUG		BYG		PENGE		
	Td.	Sk.	Td.	Sk.	Rdlr.	Mk.	Sk.
Af Thoning Sogn	5	4	5	4	0	0	0
Af Thorning Sogns Gade- huuse*)	0	0	0	0	1	4	8
Tillagt for Vinter-Løn	0	0	0	0	6	0	0
For Sommerhold og Som- mer-Skole-Løn	3	0	3	0	6	0	0
Summa	8	4	8	4	13	4	8

Fornøden Foder af Halm og Høe, nyder Degnen til Vinter-Føde for een Koe og sex Faar af Thorning Sogn, som bliver efter derover giorte Ligning ved Vægt a Tønden Hartkorn $\frac{1}{2}$ Lpd. Høe og 1 Lpd. Halm, halvt Rug^s og halvt Haure-Foer, men hvor intet Haure aules, ydes Rug-Foder derfor (udgiør 88 $\frac{1}{2}$ Lpd. Høe og 177 Lpd. Halm) samt Græsning om Sommeren med Thorning Byes Høvder.

Ildebrand til Degne-Skolen, eet forsvarlig Læs Hee-
de eller Skov-Tørv, ligesom Leyligheden befindes, af hver Gaard i Thorning Sogn, graves, skrues og hiem-
føres til Degne-Boligen i en beleylig Tid, inden Mi-
chels-Dag«.

Degnens økonomiske Stilling i Høyberg.

»Bliver i saa Maade Degnen for Høyberg og Els-
borg Sogner, foruden sædvanlig Offer, Accidencer
og Nandest**), hans aarlig Indtægt til Degnekorn
og Penge:

*) 1745 var »der 4 Gade-Huuse i Thorning, 8 i Ungstrup, 3 i Nørre-Knudstrup og 5 i Schræ«.

**) Nandest udgjorde 1691 af hver Gaard 1 Brød og $\frac{1}{2}$ Snes Æg for Høyberg og Elsborg (1745 var der 26 Gaarde i de to Sogne) og Offeret paa de tre Højtidsdage 9–10 $\frac{1}{2}$ Mark, medens Accidencerne var ganske ringe.

	RUG			BYG			PENGE		
	Td.	Sk.	Fkr.	Td.	Sk.	Fkr.	Rdlr.	Mk.	Sk.
Af Høyberg Sogn	2	7	1/4	2	7	1/4	0	0	0
Af Elsborg Sogn	2	1	1/2	2	1	1/2	0	0	0
Tillagt	2	0	0	2	0	0	0	0	0
Desuden tillagt	0	0	0	0	0	0	6	0	0
Af begge Sogners Gadehusue*)	0	0	0	0	0	0	1	3	8
For Sommerhold	3	0	0	3	0	0	6	0	0
Summa	10	0	13/4	10	0	13/4	13	3	8

Endvidere Foeder af Høe og Halm til een Ko og seks Faar, nemlig 76¹/₄ Lispund Høe og 153¹/₂ Lispund Halm (halvt Rug- og Haurehalm) samt Græsning om Sommeren ved Høyberg Byes Høvder.

Ildebrand til Degne-Skolen eet forsvarlig Læs Tørv af hver Gaard i begge Sogner, graves, skrues og hiemføres til Degne-Boligen i en beleylig Tid inden Michels-Dag«. (Der var 9 Gaarde i Høyberg, 3 i Tange og 11 i Elsborg; om et Boel i Trædholt og Høyberg Mølle ogsaa skulde levere Tørv er uvist.)

Almind og Lysgaard Sogne.

I Indledningen omtales Almind Sogns »Ringhed af Hartkorn« og Beboernes »slette Tilstand«, samt at et ungt Menneske er Omgangsskolemester.

Skolemesteren modtager sin Kost hos Bønderne, baade hos dem, som har Børn, og dem, som ingen har, endvidere Natteleje og »Vintervarme hvert Sted, hvor han efter Præstens Anvisning skiftes til at læse for Ungdommen«.

Hans Løn for Tiden fra Mikkelsdag til Paaske er 6 Slettedalere og 3 Slettedalere om Sommeren, hvis han har nogen Børn at læse for.

*) Af Gadehuse var der 6 i Høyberg, 3 i Tange og 10 i Elsborg.

Disse Penge tages fra Lysepengene; hvis disse ikke slaar til, paalignes Resten Sognets Beboere. Pengelønnen er betalt af Lodsejer H. Guldenchrone til Hald, da Lysepengene er »holdt inde«.

I Lysgaard samme slette Forhold.

Hald, d. 17. Dec. 1745.

H. Guldenchrone.

Provst Hurtigkarl og Amtmand Trappaud anmodede om Hjælp fra Skolekassen, da Skoleholderens Løn var saa ringe.

»I Henseende at de indmeldte 2de Sogne ikkuns bestaar af lidet Hartkorn, de er beliggende udi en Skarp Egn, samt at Beboerne desuden efter Amtmandens Forklaring skal være af Fattige og ringe Vilkor, blifver Indretningen approberet i saadan Formodning, at Lodsejerne seer Skoleholderen i andre Tilfælde soulageret med een eller anden Douceur efter Beboernes Leilighed, saa at hand ikke skulde gjøre sit Embede suckende. Da vi og i sin Tiid nærmere vil være betænkt paa om nogen Hielp af Stiftets almindelige Skolekasse kan vorde tillagt«.

I. Benzon, Stiftamtmand.

P. Hygum, Biskop.

En Skole oprettes i Elsborg.

Da en Biskole i Elsborg »betient først ved en boesat Huusmand, og siden ved en ugift Person ikke havde naaet den forynskede Fremgang, og Elsborg Ungdom, deels paa Grund af dens Mængde, og deels formedelst Veyens Besværlighed og Farlighed over Høyberg Mølle-Aae, ikke kunde søge Degne-Skolen i Høyberg« blev der i 1747 oprettet en Skole i Elsborg.

Skoleholderens Løn i Korn og Penge udgjorde:

	RUG			BYG			PENGE		
	Td.	Sk.	Fkr.	Td.	Sk.	Fkr.	Rdlr.	Mk.	Sk.
Af Elsborg Bye	2	1	1½	2	1	1½	5	4	14
Af Elsborg Gadehuuse	0	0	0	0	0	0	0	5	0
Af Herskaberne paa Palstrup og Aunsbg.	2	6	2½	2	6	2½	5	4	10
Summa	5	0	0	5	0	0	12	2	8

Til Vinter-Føde for een Koe og for seks Faar, nyder han af Bønderne af hver Tønde Hartkorn 1 Lpd. Høe og 2 Lpd. Halm bliver 70 Lpd. Høe og 140 Lpd. Halm, halvt Rug og halvt Haure-Foer, som leveres ham i næste Uge efter Alle-Helgens-Dag; Og Græsning om Sommeren med Elsborg Byes Høvder.

Ildebrand til Skolen leveres ham i Ugen for Michels-Dag af hver Gaards Besiddere et Læs Skov-Tørv og ½ Læs Heede-Tørv, og af hver Husmand ½ Læs Skov-Tørv, seksten Snese til Læsset, er 26 Læs Tørv i alt af Byen.

Bygningen, nemlig ti Fag til Ild-Sted med alt behørende af Skillerumme, Ovn, Skorsteen, Loft, Vinduer, Døre, Dør-Jærn, Hængsler og Laase med videre, samt en Jern-Kakkel-Ovn, Borde, Bænke, Skole-Stuen, saa og til Lade, Fæe og Tørve-Huus 9 a 10 Fag med al fornøden Indretning, med Skillerume og videre, bekostes af os begge i Proportion efter Hartkornet, og den over Bygningen forfattede Regning, Bønderne i Elsborg anskaffe Leer og Tag første Gang, og forrette Arbeydet ved dessen Bygning, som vedligeholdes af Skolemesteren.

Palstrup, 21. Febr. 1748.

Janus Friedenreich — Steen Jørgensen.

Lysgaard Herreds Skoler i Fyrrerne af det 18. Aarhundrede.

I Herredet var der i Begyndelsen af Fyrrerne (det

nøjagtige Aarstal kan ikke bestemmes, da den For-tegnelse i Landsarkivet, som Oplysningerne er taget fra, ikke er dateret) oprettet en *Degneskole* i Grøn-bæk, i Hinge, i Vium, i Siørslev, i Højbjerg, i Lev-ring og i Thorning og en »a parte Skole« i Vinderslev og i Kiellerup, medens man i Karup, i Almind og i Lysgaard maatte nøjes med en »omgaaende Skoleholder«.

Paa den Tid var følgende Degne tillige Skolehol-dere:

Christen Hurtigkarl Juul i Grøn-bæk, Niels Brasch i Hinge, Peder Villumsen i Vium, Ludvig Andersen Burmand i Siørslev (Skoleholder i Demstrup), Chris-ten Christensen i Højbjerg, Jacob Henrik Kruse i Levring og Hans Henriksen Kruse i Thorning.

Af Skoleholdere var Peder Jensen Mausing ansat ved den nyoprettede Skole i Vinderslev, Peder Juull Handberg, der havde arbejdet ved den af Christian Fischer oprettede Skole, var vist ansat ved Skolen i Svstrup, og Niels Nielsen Levring (sikkert udpeget af Provst Hurtigkarl — se Side 67) var ansat ved den nye Skole i Kiellerup.

Der er adskilligt, der tyder paa, at der hayde været Kamp om denne Skole.

Herredsfoget Lunov skrev i sin Indberetning Side 35 om Hørup Sogn: »Her behøves ny Skoele (: De geistligcs Meening herom urørt:), som burde være i Kiellerup Bye, da Sogne-Børnene kunde faa lige langt der«.

Fra Indberetningen fra Sognemøderne Side 59 frem-gaar det, at man i Levring ikke var sikker paa at kunne faa Hørup med til een fælles Skole i Levring; man ønskede uden Tvivl i Levring en saadan Lös-

ning; Sætningen »som ventelig skee kand« viser dette. Det er imidlertid sikkert, at Provsten har villet slaa fast, at Hørup jo alligevel kun var et Annexsogn, siden det er det eneste Sted i Beretningen, hvor det er skrevet om et Sogn, at det er Annex til et andet. Det ser ud til, at de Hørup Sognemænd rimeligvis med Kiellerupmanden Niels Jensen i Spidsen har haft Uvillie imod at sende deres Børn til Levring. De ønsker enten at blive staaende ved den gamle Ordning eller at faa deres egen Skole i Kiellerup. Maa-ske har Niels Jensen ogsaa været interesseret i det Spørgsmaal af en hel anden Grund, hans Datter blev nemlig senere gift med Skoleholderen. At »Velædle og velbaarne Hr. Janus Friedenreich til Palstrup«, Sognets største Lodsejer, heller ikke saa med Velvillie paa Skolen i Kiellerup, fremgaar af hans Udtalelse i Fundatsen Side 95: »Saa for Ungdommens Mage-ligheds Skyld er indrettet et Huus med Skolestue og tilbehør i Kiellerup Bye i Sognet«.

Det vil blive vanskeligt at afgøre, hvem der har været »omgaaende Skoleholder« i de tre Sogne Karup, Lysgaard og Almind, men mon ikke Jørgen Caspersen, som man var saa glad for, har fortsat i Karup? Har det været en Mand, som har været Skoleholder gennem en Aarrække, har han sikkert haft et andet Arbejde ved Siden af, som Blichers Skolelemester i *E Bindstouw*, om hvem det hedder: »om e Vinter wa han Skwolmeister, men om e Sommer wa han Muhrmæjster, aa han wa lih døgne te beggi Diel«. Degnen Peder Villumsen. Vium, var nødt til at være Skrædder for at kunne leve; det var han i hvert Tilfælde, før den nye Ordning traadte i Kraft, og Skoleholderen i Kjellerup, Niels Nielsen Levring,

var Bogbinder; det ser ud til, at han har indbunden Salmebøger for de tyske Kolonister i Frederiks. I 1787 var der i Lysgaard en Husmand, som underviste om Vinteren, og samtidig med ham var der i Tange en Skrædder, som var Skoleholder om Vinteren.

Det almindelige var vel, at det var »Manden fra Ploven«, som blev Skoleholder, »en skikkelig ung Person«, som det hed i Skoleforordningen. Heri hed det ogsaa, at han »tydeligen skal undervise Børn i at læse, forstaa sin Catechismum og den rette Salig-gjørelsens Orden, kand selv derfor gjøre reede, saa og vise sig beqvem saaledes derover at catechisere, at Børnene ret kand fatte deres Børne-Lærdoms sande Meening, og at Kraften deraf dem paa en enfoldig, forstaaelig Maade appliceres (bibringes), har gode Testimonia om et u-lasteligt Forhold, og i Særdeleshed, at han ey bander, ey lyver, ey er tilgenegen (tilbøjelig) til Drukkenskab, Liderlighed eller Ufredelighed, at han skriver og reigner vel, eller saa godt, som i hans Skole behøves, og kand deri informere. samt om han skriver orthografice Dansk«.

Grunden var nu lagt til Skolerne i Lysgaard Herred.

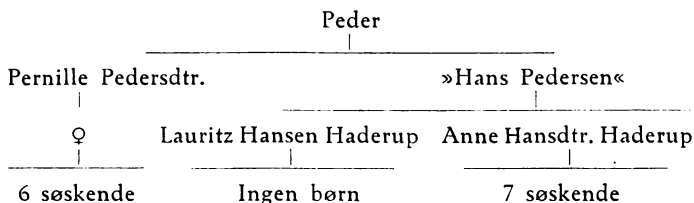

EN GAMMEL SKIVE=SLÆGT.

Af Civilingeniør Ernst Haderup.

Den ældste af slægten som kendes, hed *Peder*. Han er antagelig født i begyndelsen af 1600-tallet ¹⁾. Hans eneste kendte datter hed Pernille Pedersdatter ²⁾; kun herved vides han selv at have heddet Peder. Hverken hans patronymicon eller hans eventuelle familjenavn kendes. Heller ikke vides noget om Peders liv, eller hvor han boede. Foruden datteren Pernille maa Peder have haft en søn ²⁾, som her kaldes Hans Pedersen, jfr. nedenfor. Om Peders kone vides intet, ligesom det ikke vides hvilket af hans 2 kendte børn, der var født først.

Den her behandlede del af Peders efterslægt kan da anskueliggøres saaledes:

Pernille Pedersdatter og hendes Efterslægt.

Pernille Pedersdatter var jordemoder i Hinge ²⁾. Hendes mand kendes ikke. Hun vides at have haft et barn (muligvis flere?), en datter:

N. N., som maa antages at have været gift med en Lauritz. Rimeligvis har de boet i Hinge eller i nabo-sognet Vinderslev. Det er dog ikke udelukket, at Lauritz var identisk med den L. A. Haderup, som muligvis ca. 1726 var klokker i Skive ³).

6 børn kendes:

- 1 *Christen Laursen* var 1734 fæster af gaarden nr. 1—2 i Elkjær, Vinderslev sogn (5 tdr. 3 fdk. 1 alb.)⁴). 1778 har Laurs Laursen gaarden nr. 1—2, »da Christen Laursen i sin høje alderdom har op-ladt den for ham«⁴). Det vides ikke, hvilken for-bindelse der iøvrigt var mellem disse to L'er. Se iøvrigt noterne 5 og 6.
- 2 *Hans Laursen* var 1760 i Lysdal i Vinderslev sogn²).
- 3 *Karen Laursdatter* var 1760 gift med *Jens Madsen* i Have, Vinderslev sogn ²).
- 4 *Kirsten Laursdatter* var 1760 gift med *Jens Eriksen* i Elkjær, Vinderslev sogn ²).
- 5 *Anna Sophie Laursdatter* viet 12. oktober 1753 i Vinderslev til ungkarlen *Christen Christensen* af Fruerlund ⁷); hun betegnes da selv som af Elkjær. 1760 boede de i Pederstrup, Vinderslev sogn ²).
- 6 *Pernille Laursdatter* var 1760 »tienende i Køben-havn« ²).

»Hans Pedersen« og hans Efterslægt.

»Hans Pedersen« var søn af ovennævnte Peder og broder til Pernille Pedersdtr. Hans navn kendes ikke direkte, men han kaldes naturligt H. P., da hans 2 eneste²) børn kaldtes henholdsvis Hansen og Hans-datter, og da han selv var søn af Peder ²). Om hans liv vides intet ⁸), udover at han var gift med *Kirsten*

Andersdatter, som blev begravet i Skive 16. dec. 1715, 71 aar gl.⁹⁾ og altsaa var født ca. 1644.

2 børn:

- 1 *Lauritz Hansen Haderup*, bgr. i Skive 23. juli 1748, »78 aar gl. mindre 11 uger« og altsaa født ca. oktober 1670. Han var købmand i Skive, hvor han i begyndelsen af 1700-tallet overtog en stor købmandsgaard (efter en Jørgen Sørensen), som laa der hvor nu Frederiksgade munder ud til Adelgade og Nørregade¹⁰⁾.

Den 10. juli 1715 brændte købmandsgaarden i en stor ildsvaade, under hvilken omkring halvparten af Skive by nedbrændte. Haderup »brugte før ildebranden temmelig god kiøbmandshandel« og gav 45 Rdl. i krigsstyr. Der brændte hos ham — som ogsaa 1699 var iblandt de brandlidte — for 2.000 Rdl., medens han fik reddet for 200 Rdl. Den nedbrændte gaard bestod af en istrad (stuehus) paa 20 fag og 3 andre rader paa tilsammen 34 fag. Desuden brændte i Tinggade 3 gaarde tilhørende L. H. H. Efter branden stod han i gæld for 1.000 Rdl., »maadelig tilstand«¹¹⁾. Han lod en egetræstavle opsætte over sin dør med følgende indskrift udskaaet¹²⁾:

»Aar sekstenhundrede ni og halvfemsindstive
 Har Ilden giested os med andre her i Skive.
 Aar syttenhundrede og femten drack vi ud
 Dend samme Skaal. Du fri os nu, o gode Gud.
 L. H. S.   1716   B. N. D. A.

Han fortsatte sin købmandsforretning efter branden, og efter hans død i 1748 fortsatte enken forretningen til sin død i 1760.

Lauritz Hansen Haderup var gift 2 gange, men begge ægteskaber var barnløse²⁾.

Viet 1° 14. nov. 1703 i Skive med *Birgithe Nielsdatter Arctander*, bgr. 25. okt. 1729 i Skive, 81 aar gl. og altsaa født ca. 1648 — eller 4 aar efter hans moder!¹³⁾.

Viet 2° 16. maj 1730 i Skive til *Anne Kirstine Jensdatter Dybeck*, † 8. april 1760¹⁴⁾, bgr. 15. s. m. i Skive, 75 aar 2 mdr. 1 dg. gl. og altsaa født ca. feb. 1685. Hun var datter af Jens Nielsen Dybeck (præst i Snebjerg og Tjørring, provst, † 1697) og Inger Pedersdatter Grøn.

Efter mandens død fortsatte hun købmandsforretningen. Hun stiftede »Haderups Enkes Legat«, som i tidens løb er forsvundet¹⁵⁾. Skiftet efter hende omfattede over 4.000 Rdl. og giver særdeles mange personalhistoriske oplysninger om den her behandlede slægt¹⁴⁾ ¹⁶⁾.

- 2 *Anne Hansdatter Haderup* (datter af »Hans Pedersen«), bgr. i Skive 9. maj 1748, 75 aar gl. og altsaa født ca. 1673. Hun var gift med *Just Heinrichs Schonemann*, bgr. 30. marts 1731 i Skive »velaldrende«. Nævnes blandt de brandlidte i Thinggade 10. 7. 1715, medens han under omtalen af ildebranden 21. 4. 1725 nævnes blandt dem, som branden gik udenom¹⁷⁾. Om hans antecedens, eller om hvad han foretog sig, vides iøvrigt intet¹⁸⁾.

7 børn kendes:

- 1 *Else Justdatter*, bgr. i Skive 18. maj 1715, 19 aar gl. og altsaa født ca. 1696. Ugift.
- 2 *Anne Justdatter*, bgr. i Skive 18. april 1763, 66 aar gl. og altsaa født ca. 1697. Boede 1732 i Skive¹⁹⁾,

8. 5. 1760 i Holland ¹⁴), 21. 8. 1761 som enke i Skive ¹⁴). Ingen børn kendt.
- 3 *Otte Henrich Halvig* ²⁰), bgr. 30. aug. 1732 i Skive »ungefær 35 aar gl.« og altsaa født ca. 1698. Tjente 1721 paa Skivehus, hvor ogsaa hans kone tjente. Viet 12. okt. 1721 i Skive til *Anne Marie Pedersdatter*. 3 Børn kendt.
- 4 *Knud Justsen Haderup* født 9. marts 1708 i Skive, † 10. sep. 1791 i Randers ²¹). Blev 1739 degn i Houbjerg og Granslev og 22. maj 1777 forflyttet som degn til Hammel. Boede ved sin død hos sin datter *Christiane Sophie*, som var gift med organisten ved Sct. Mortens kirke i Randers, *Jørgen Pedersen* ²²).
- Viet 1° før 1739 til *Kirsten Todbjerg*, † 1746 i Houbjerg ²³); med hende 2 børn.
- Viet 2° til *Mette Kirstine Lytken* døbt 5. juni 1715 i Randers, hvor hendes far *Otte Lytken* (gift med *Mette Andersdatter*) var organist ved Sct. Mortens kirke. Hun døde mellem 1787 og 1791 ²⁴). Med hende 4 børn ²⁵).
- 5 *Kirstine Justdatter Schonemann* døbt 5. juli 1711 i Skive, bgr. 12. juli 1764 i Skive. Viet 16. jan. 1739 i Skive til *Claus Christian Schouboe*, døbt 10. dec. 1710 i Viborg Graabrødre kirke, bgr. 20. feb. 1786 i Skive, søn af *Jesper Skouboe*. Han bosatte sig i Skive som knapmager, var 1747 stedfortræder for klokkeren, og blev 17. aug. 1748 klokker i Skive samt skoleholder i Skive landsogn ²⁶) og Resen ²⁷). Entlediget 2. dec. 1771, da han afløstes af sin nevø *Lauritz Axelsen Haderup*. 6 Børn kendt.
- 6 og 7 var tvillinger:

6 *Johannes Justsen* født 11. feb. 1714 i Skive, bgr. i Skive 14. marts s. a.

7 *Birgithe Justdatter Arctander* født 11. feb. 1714 i Skive, † 31. juli 1764 i Skive. Viet 8. aug. 1738 i Skive til *Axel Pedersen* »af Wiborg«, som derefter gennem mange aar var skrædder i Skive, hvor hans ejendom 1762 blev vurderet til 200 Rdl.²⁸). (Han blev viet 2° 30. april 1765 i Skive til *Elisabeth Hansen Datter*, med hvem han fik en datter).

8 børn kendt.

Hermed er omtalt Peder, hans kendte børn og børnebørn, samt hans 13 kendte oldebørn.

Af næste generation kendes — som ovenfor antydet — 23 af Peders tip-oldebørn. Senere ned gennem generationerne kendes flere hundrede efterkommere.

Allerede Peders tip-oldebørn var bosat spredt over landet — en spredning, som naturligvis senere er fortsat, saaledes at Peders nulevende efterkommere bor i alle verdensdele, hvorfor det kun er en lille del, der bor saa forholdsvis tæt ved Skive som forfatteren af denne lille oversigt over slægtens ældste.

NOTER:

1. Hans svigerdatter *Kirsten Andersdatter* er f. ca. 1644.
2. Skifteprotokol for Skive 1746—1760, blad 295—326, skiftet efter *Lauritz Hansen Haderups* enke *Anne Kirstine Jensdatter Dybeck*.
3. En indklæbet seddel i Skives ældste kirkebog (sedlen er tidligst fra 1726) er underskrevet »tilstaar *L. A. Haderup, Klocker*«.
4. Jordebog for *Vinderslevgaard*.

5. 1688 sad Thomas Laursen som fæster i gaarden nr. 2, men det er ikke lykkedes at konstatere, om der iøvrigt var nogen forbindelse mellem ham og en af (eller begge) de 2 andre med navnet Laursen.
6. Paa grund af navneforholdene kan det tænkes, at C. L. er den Christen Laursen Haderup, som blev begravet i Skive 23. okt. 1781, 72 aar gl., og hvis kone Maren Nielsdatter blev begravet samme sted 27. juni 1780, 73 aar gl. Denne Christen, som ogsaa bar tilnavnet Reesen, har formentlig haft en søn; i hvert fald blev skipperen Lauritz Christensen Haderup 5. sep. 1792 viet i Skive til Johanne Kirstine Vistisdatter Mørch. — En svagere sandsynlighed er, at C. L. er identisk med Christen Roisen, født o. 1690 og bgr. 13. okt. 1771 i Vejerslev sogn paa Mors, hvor han var gift med Mette Christensdatter (f. o. 1706, bgr. 22. april 1770 Vejerslev) og med hende havde i hvert fald 2 børn, nemlig en datter samt sønnen Peder Christensen Roisen (f. ca. 1722, † 10. nov. 1791 i Frøsløv, hvor han var husmand), i hvis efterslægt familjenavnet Haderup optræder i 5 slægtled, hvoraf det yngste lever idag.
7. Vinderslev kirkebog; Fruerlund er ligeledes i Vinderslev sogn.
8. Han var muligvis identisk med den Hans Farver i Skive, som omtales i en liste over borgerne i 1679 og i grundtaxten 1682: »Hans Farver, $\frac{3}{4}$ gaard med kaaljord, 70 Rdl«.
9. Skive kirkebog, hvor hun omtales som Laurs Hansens moder.
10. Skive raadstuearkiv, jfr. »Bogen om Skive« 1926, s. 403.

11. Skivebogen 1914 samt Jeppe Aakjær: »Af min Hjemstavns Saga«.
12. Tavlen opbevares nu i Skive museum, efter at den i mange Aar (indtil 1941) har siddet paa en nyere bygning. I Nørregade op mod L. H. H. boede i 1715 Dorethe Hesselbjerg. »Efter de fleste deris Sigende, tendtes Ilden udi denne Koenis Lade, men hun siiger, dend stack først and udj forbm. Lauris Haderups Lade, som er hendes Naboe . . « (jfr. Jeppe Aakjær, anførte værk).
13. Det er ikke lykkedes at opklare hendes antecessens. Det forekommer dog sandsynligt, at hun var datter af Niels Henriksen Arctander (f. 1628, † 1657, præst i Jebjerg og Lyby) og Cathrine Justdatter Boemann (datter af Just B., som var raadmand i Viborg). I hvert fald synes hun at være af denne Arctander-slægt, omend hun ikke er nævnt i den trykte stamtavle over slægten (Kristiania 1876). Hun nævnes meget ofte i Skive kirkebog som fadder sammen med forskellige af Arctander-slægten.
14. = 2. Skifteprotokol for Skive 1746–60, blad 295–326.
15. Bogen om Skive, 1926, s. 314; legatet var paa 100 Rdl.
16. Skiftet giver desuden en række oplysninger om 6 slægtled af præsten Anders Villadsens efterslægt, hvortil hun selv hørte.
17. Jeppe Aakjær: »Af min Hjemstavns Saga«.
18. Hans navne anføres i kirkebog o.s.v. paa mange maader, bl. a.: Just Henrichs, Just Schonemann, Just Schønnemann, Just Skaanemand, Just Henrik, Just Henrichsøn.

19. Skive kbg.; hun var 15.2. 1732 fadder ved nevøen Peder Ottesen Halvigs daab.
  20. Navnet staves ogsaa Holvig, Halbig og Halbey.
  21. Skifteprotokol for Randers.
  22. Han var gift 1° 1. nov. 1775 Sct. Morten, Randers med Anne Margrethe Hensemman, enke efter hans formand som organist, Povl Verner Lytken, som var morbror til Christiane Sophie Haderup.
  23. Houlbjerg herreds gejstlige skifteprotokol.
  24. Hun levede 1787 under folketællingen i Hammel, men var død, da manden døde 1791.
  25. Hvoriblandt forfatterens tip-oldefar; jfr. »Slægts-tavlesamlingen«, Kbh. 1931; se ogsaa »Knud Justsen Haderups efterslægt«, Aarhus 1945.
  26. d.v.s. Lund og Egeris.
  27. Iflg. Jeppe Aakjær: »Langs Karupaaens Bred« anbefalede præsten i Skive ham overfor biskoppen saaledes: » = Schouboe = som ved Knapmagerarbejde og andet Nysleri, saavel som hans Kone ved Syeri har skikkeligt nærret sig og iblandt fattige Folk destingueret sig ved ædrueligt, vindskibeligt og dennem, der er kommen af skikkeligt Folk, velanstændigt Levned. Derhos skriver og regner han forsvarlig, har endog i Læsning og Christendom underhaanden informeret et og andet Barn fra Landet = og = han synger godt =«.
  28. »1588—1814, Af Skive Byarkiv«, en pakke i L.A., Viborg.
-

MOSELUND GENNEM 500 AAR

Af Lærer *Erik Broch.*

I 1858 lod Chr. III. optage Registre over alle de gamle Adkomstbreve, der fandtes rundt om i Arkiverne. Disse Registre er bevaret og i nyere Tid udgivet i »De ældste danske Arkivregistraturer«, hvorimod selve Brevene er forsvundet. Paa Silkeborg fandtes der mange Dokumenter, optagne paa de Herreds- og Birketing, der hørte under Silkeborg Len, og deraf en Del omhandlende Gaarden Moselund, Funder Sogn, (nu Engesvang Sogn) Hids Herred.

I 1441 sætter Peder Henriksen en Gaard i Funder i Pant til Ridder Morten Jensen. Denne Peder Henriksen er den første kendte Ejer af det meste Gods i Funder Sogn, og dermed ogsaa Moselund, thi Sønnen Henrik Persen Prip, der boede paa Herregaarden Sellerup Syd for Vejlefjord, faar i 1483 læst et Tingsvidne ved Hids Herreds Ret, at Moselund, 4 Gaarde i Funder, 5 Gaarde i Balle, 3 Byggsteder i Øster Bording, 2 Byggsteder i Vester Bording med mere Gods er hans rette fædrene Arvegods.

Dette bliver bekræftet ved et Retterting i Nyborg af Kong Hans, holdt før 1503, thi dette Aar og igen 1530 bliver Kongens Dom læst ved Hids Herreds Ting. I 1487 skænker Henrik Persen Prip Moselund, Kiersgaard og Hvinningdal til Kirken eller nærmere Bispedømmet i Aarhus, og i 1492 bliver Markskel-

lene mellem Moselund og de omliggende Gaarde: Tollund, Elling og Abildskov fastlagt af Sandemænd.

Fra gammel Tid af — før 1460 — havde Haaruadlunde (Hørbylunde), Funder Sogn, en lille Kratskov hørt til Moselund; da nu denne Gaard blev skænket til Kirken, var Skoven muligvis blevet glemt i Gavebrevet, og to Bønder i Nabobyen Paarup, som dengang laa i Vrads Herred, var ikke sene til at faa de Wratz-Sandemænd til at tilsværge sig det meste af Haaruadlunde. Det fandt Kirken sig naturligvis ikke i; Hr. Anders Eskesen rejste paa dennes Vegne Sag ved Hids Herreds Ting mod de Paarup-Bønder og Wratz-Sandemænd, og 1503 afsagdes Dommen, der igen bekræftes 1530. Den lød, at »Haaruadlunde havde tilhørt Moselund og dermed Henrik Persens Forældre, denne selv og endelig den hellige Kirke »ulastet og ukier i 40 Aar og mere«, hvilket vilde sige, at selvom Kirken ikke havde Papirer paa Ejendommen, havde den dog Hævd derpaa.

Ved Reformationen gik alt Bispe- og Kirkegods over til Kongen, og Moselund blev altsaa Krongods under Silkeborg Len, efter 1660 Silkeborg Amt. Den 19. August 1664 overlodes imidlertid Silkeborg Slot med Gods, bl. a. Moselund, til Chr. III.s Mundskænk Christian Fischer som Erstatning for de Laan, han under Svenskekrigene havde ydet Kongen. 1677 døde han, og Ejendommene arvedes af Broderen Daniel Fischer, der 8. August 1707 efterlod den til sin Søn Chr. Fischer, der tillige ejede Vinderslevgaard og Allingsgaard. Ved Skøde af 8. August 1720 afstod han Silkeborg med Gods til Kongen, som lagde det til Skanderborg Rytterdistrikt. Allerede $\frac{7}{8}$ 1724 frasolgte Kronen Hovedgaarden Sejlgaard, hvorunder Moselund

nu var lagt, til Etatsraad Jens Jørgensen Seerup til Hald, fra hvem den gennem flere Ejere i 1770 kom til Just Mich. Lund, der døde 1801. Sejlgaard arvedes da af Svigersønnen N. Hastrup til Vester Kejlstrup, og paa Auktionen efter dennes Død i 1815 splittedes Ejendommen; hans Søn Georg Hastrup købte en Del af Godset, deriblandt Moselund, der kostede ham 1650 Rdl. og i aarlig Landgilde gav ham 13 Rdl. 24 Sk. Endelig ved Skøde af $\frac{7}{12}$ 1816, tinglæst $\frac{9}{12}$, købte den daværende Fæster, Jens Pedersen, Gaarden som Selveje for 2900 Rbd. N. V.

Den første Fæster, der haves Erterretning om, nævnes 1586 i Silkeborg Lens ældste Jordebog. Han hed Jens Christensen og skulde i Landgilde svare Rug, Byg, Gæsteri, Svin, Faar, Jern o. a., men ingen Leding, d. v. s. Afgift til Hærvæsen, hvilket tydeligt viser, at det var en Fæstegaard, da alle Selvejere skulde betale et ringe Antal Skilling i Leding, f. Eks. Søffren Rodsbel i Nabogaarden Tollund 2 Sk. Jernet viser, at det er en Hedegaard, hvor der kunde udvindes Myremalm, en daarlig Slags Jern, der som Afkortning for andre Landgildeafgifter betaltes i Kloeder, Kugler af en vis Størrelse.

Ifølge Jordebogen af 1622 hed Fæsteren paa Moselund dengang Niels Christensen, han sidder der til 1650, da Gaarden afstaas til Svigersønnen Jørgen Pedersen (den første i Rækken af Fader og ældste Søn i 8 Generationer, der skiftevis bar Navnene Peder Jørgensen og Jørgen Pedersen). Hans Kone, der hed Johanne Nielsdatter, styrede som Enkekone efter Mandens Død i 1665 Gaarden, indtil den ældste Søn, Peder Jørgensen, blev gammel nok til at føre den videre. Siden ca. 1650 boede der i Gaarden desuden

en Mand ved Navn Anders Nielsen, der først var Indest (Indsidder), men siden 1660 Medfæster af Moselund. Han døjede med at klare Afgifterne; allerede 1661 afkortedes han med 2 Trediedele, og 1663 nævnedes han simpelthen som forarmet; med Landgilde-Matriklen af 1664 er han gaaet helt ud af Historien:

Moeslund:

Proprietær	Fæster	Hartkorn
Daniel Fischers Gods	Jørgen Pedersens Enke	5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1/2 Alb.

I Markbogen for Moselund fortælles 1683:

Proprietær: Daniel Fischer paa Silcheborg. Fæster: Johanne Niels Daatter, Enche.

(Derefter følger en meget omstændelig Opmaaling af alle Marker hørende til Gaarden.)

Ovennævnte Jord hafuer underskrevne Peder Jørgensen paa min Moders Vegne Rigtig til Bonitering udvist saa intet udi ringeste Maader er bleven forglemt eller udeladt til Witterlighed Med min Egen Haand underskreven.

Moeslund dend 13. Augustij A^o 1683.

P J S

Modelbogen for Wradtz, Hidtz og Lysgaard Herreder lyder for

Moeslundgaard.

Haver 10 Aars Indtægter som saas 4 med Boeghuede og Rug, huiler 6 Aar — findis Een Del af graa

Sand og Muld, noget graa og sort Sand, noget sort grudet Sand, agtis at kunde bereignes den Jord til 9 Aars huile $\frac{1}{2}$ middel $\frac{1}{2}$ skarp, ofuer 9 Aars huile ond, hafuer Eng til 2 Læs got, og 4 Læs middel Høe. Græsning som er ond til 8 Høfder.

Bøndernes Navne	Jordens Godhed	Udsæden	Ny Matr.	Gl. Matr.	Proprietær
Johanne Niels datter	middelmaad.	13:4:1:0:2	2-2:0:0:2 $\frac{1}{3}$	5:6:3:1	Daniel Fischer
	skarp	13:4:1:0:2	1:4:0:0:1 $\frac{5}{9}$		
	ond	8:1:2:1:1	0:5:1:2:2 $\frac{5}{12}$		
	2 læs sort Høe		0:1:0:0:0		
	+ læs middel Høe		0:1:1:1:0		
	8 Høveders ond Græsning		0:1:2:1:4 $\frac{4}{5}$		
Summa			4:7:1:2:3		

Af Markbogen og Modelbogen faar man saaledes god Besked om Gaardens Tilliggende i Slutningen af det 17. Aarh. Disse Bøger blev lavet ifølge Chr. V's Bud, da Hartkornet ifølge Matriklen af 1664 ikke var retfærdigt fordelt. En Landmaaler skulde foretage en Opmaaling og Vurdering af hver enkel Mark til hver Ejendom, og disse Arbejder fylder for hvert Sogn en tyk haandskreven Folio. Af denne Markbog udtoges saa en Extrakt, Modelbogen, af hvilken hvert Bind strakte sig over et Par Herreder, og som delte Jorden i god, middel, skarp og ond Jord og viste hver enkelt Gaards Hartkorn i Tønder, Skæpper, Fjerdingskar, Album og Penninge. Sidstnævnte Ord udtrykker saa lille en Størrelse, at man snart holdt op at regne dermed. Hartkornet for hele Landet blev

til sidst lagt sammen, og det viste sig, at Antallet af Tønder Hartkorn var større end i 1664, og da dette ikke var Meningen, blev Hartkornet nedskaaret med nogle Procent, før det indførtes i Bøgerne for hvert Amt, Matriklen af 1688, der for Moselund viser et Hartkorn af 4 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. altsaa lidt mindre end Modelbogen.

I Matriklen 1705 har Peder Jørgensen overtaget Fæstet, og ifølge Skanderborg Ryttergods' Fæsteprotokol, der gaar fra 1686 til 1767, »steder og fæster Sønnen Jørgen Pedersen den 7. Okt. 1722 hans gammel Fader Peder Jørgensens Gaard Moselund af Hartkorn 4³2¹«.

Peder Jørgensen var gift med Anne Christensdatter og havde foruden nævnte Søn Døtrene Kirsten, — der siden 1731 havde Penge til Gode i Gaarden, og som boede i Amsterdam i Holland —, Christiane og Johanne, af hvilke den ene var gift med Fæsteren Peder Jørgensen i Nabogaarden Abildschou, den anden boede i Hiøllund. Han var Broder til Niels Jørgensen Møller, der var Ejer af Klode Mølle og Herregaarden Højris ved Ikast. Men Rigdommen bragte ham kun Ulykke, thi 19. Maj 1705 blev han myrdet af en Sømand, der var kommet for at røve hans rede Penge. Denne uhyggelige Begivenhed staar opført i Lysgaard-Hidsherreders Justitsprotokol for 1704—10 Side 94—98, og den er endvidere behandlet i Literaturen i Goldschmidts: Hederejse i Viborg-Eggen, Side 29, C. A. Thyregod: Novelle, Mylius Erichsen: Den jyske Hede før og nu, Side 157—164, Jeppe Aakjær: Af min Hjemstavns Saga, Side 97 ff, og Hedevandringer, Side 68 ff., og endelig H. P. Hansen: Skovlovringer, Side 59—66.

I Jørgen Pedersens Tid betaltes der i Landgilde til Sejlgaard: 1 ørte Rug, $\frac{1}{2}$ ørte biug, 1 ørte havre, 1 haarboe pund Smør, 1 ørte biug Gæsteri, 1 Svin, 1 Mk. Haar, $1\frac{1}{2}$ Mk. Reede Penge, 2 Sk. 1 Alb. giesteri, 4 Sk. Spind penge og 22 Sk. Brødbagningspenge.

Jørgen døde i Oktober 1755. Han var gift med Christine Jensdatter, der var Søster til Laurs Jensen i Lille Hiøllund i Vrads Sogn og født 1713 som Datter af Jens Andersen, Gaardmand i Lille Hiøllund, og Hustru Kirsten Christensdatter fra Store Bredlund. Hun døde i Januar 1762. Ifølge Skifteregistreringen fandtes der ved hendes Død nogle Bøger, der paa den Tid var noget af en Sjældenhed. Desuden var der et Sølvbæger og nogle Sølvskeer, som den yngste Søn Anders, f. ca. 1753 skulde have, og som fortæller, at den økonomiske Stilling var god, da Sølv dengang ikke fandtes i ret mange Bondehjem.

Af de 3 Sønner og 4 Døtre, der fandtes i Ægteskabet, overtog den ældste Søn, Peder, Hjemmet. Den mellemste Søn, Jens, f. ca. 1735 var gift med Ane Marie Andersdatter og boede i Paarup, hvor han døde 28. Juni 1823 hos Sønnen, Jørgen Jensen. Af Døtrene var Anne, f. ca. 1739, gift med Jens Nielsen i Mausing, Elisabeth Christine, f. ca. 1744. vides der intet om. Karen, f. 1748, levede endnu som Gammeljomfru i Gaarden, og Christiania, f. 1751, d. 1818, blev 1780 gift med Peder Pedersen Virklund i Nørskovgaard i Funder og dermed Stammoder til den vidt forgrenede Nørskovslægt fra Mausing, om hvilken der er udgivet en Slægtsbog. Mens Peder Jørgensen, født 1732, død 20. Sept. 1808, var Mand paa Gaarden, fandt Danmarks ældstbevarede Folketælling

Sted i Juli Maaned 1787. Den saa for Moselundgaard saaledes ud:

Navn	Stilling	Alder	Ægteskabelig Stilling
Peder Jørgensen	Husbonde	56	begge i 1.
Maren Jensdatter	hans Kone	60	Ægteskab
Jørgen	} Børn af 1. Ægteskab	22	} ugifte
Kirstine		18	
Jens		16	
Karen Jørgensdatter		Husbondens Syster	
Ellen Laursdatter	Tjenestepige	32	
Jørgen Hansen	Hyrde Dreng	10	

Den yngste Søn, Jens Pedersen fik efter Faderens Død 1808 Moselund i Fæste. Datteren Kirstine blev gift med Ejeren af den gamle Selvejergaard Munklinde, Peder Nielsen, og derved Stammoder for Slægten fra Munklinde (se Munklindebogen). Den ældste Søn, Jørgen, der var døbt Skærtorsdag den 4. April 1765, var i sine unge Dage Ladefoged paa Tvilumgaard, senere giftede han sig en Gaard til i Vinderslev, som havde været i Konens Slægt fra før 1700 og stadig ejes af Slægten. Den var i daarlig Stand, da han overtog den; men han drev den op og opbyggede den, saa det blev den største og bedste Gaard i Byen. Han havde Kro, Købmandshandel og Handel med Uldvarer og blev efter de Tider en meget rig Mand. Han regerede som en Sognekonge og blev Stamfader til en stor Slægt, der er beskrevet i »Stambog over Jørgen Pedersen Moeslunds Efterkommere«. Da Børnene efter hans Død, 5. Okt. 1847, skulde dele den store Arv, foregik følgende Historie, hvorom Gaardejer Søren Chr. Andersen, Vinderslev,

død 1905, har fortalt: I Gaarden hos Jørgen Moeslund boede den yngste Søn Niels Jørgensen Moeslund, som skulde arve Gaarden. Endnu paa Dødslejet var den 82-aarige Jørgen meget selvstændig. Paa den Tid var det Skik, at Folk selv opbevarede deres rede Penge i Sølvdalere, og sin store Beholdning laa den dødssyge Mand og rugede over i Sengen. Sønnen søgte flere Gange at faa Pengene listet fra ham for at faa dem gemt, inden de andre Arvinger, der var forsamlede hos en Søster paa Nabogaarden, Østergaard, kom til Stede. Aldrig saa snart havde den gamle lukket sine Øjne, før de fleste af Pengene blev gemt bort, og samtidig sendtes Fortælleren, der da tjente paa Gaarden, med Bud til Østergaard. I Huj og Hast for de alle af Sted til Fødegaarden, og før Tjenestekarlen, der ikke havde saa travlt, naaede hjem, skændtes hele Forsamlingen ved Siden af deres døde Fader, og anstrengte sig for at gennemsøge alle Gemmer for at finde de Penge, som Niels og dennes Kone vilde snyde de andre for. At de fandt de fleste, men ikke alle, fremgaar af den unge Kones Udbrud til Manden, da Familien var rejst fra Gaarden: »Æ Peng i æ Kloklus fand di allivel æ«.

Jens Pedersen købte nu Moselund fri i 1816 og drev den videre. Om Livet paa Gaarden i hans Tid for godt 100 Aar siden har Mylius Erichsen fortalt: (se endvidere: L. Hagelskær Lauridsen: Munklindebogen, S. 187) Gaarden ligger i en Mosedal med lyngklædte og beplantede Bakkedrag til flere Sider. Dens Tilliggende var paa den Tid ikke mindre end 800 Tdr. Land – en Tolvtedel af en Kvadratmil – men næppe en Sjettedel var opdyrket; Resten bestod væsentlig af

Lynghede og Tørvemoser, som laa hen i fuldkommen Naturtilstand, og hvor Gaardens 100 Faar selv søgte Føden baade Vinter og Sommer. Nu da der er Jernbanestation ved Moselund og omfattende Tørveindustri, vil det synes underligt at høre, at Egnen for saa kort tilbage var blandt de ensomste i Jylland, sjælden kom der andre fremmede end Taterbanderne paa Betleri. Vejen omkring Gaarden bestod kun af et Par dybtkørte Hjulspor, fulde af Huller og Slag; snart snoede de sig mellem de store Bakker og blev næsten skjult af Lyngen, snart satte de tværs over lave Sumpstrækninger eller op ad stejle Skrænter. Hovedvejen op til Gaarden, den saakaldte Drift, var dannet over en saadan Sump ved Hjælp af en Masse uordentlig henkastede Sten belagt med afskrællede Lyngtørv.

Ejeren af Gaarden paa den Tid, den tresindstyveaarige Jens Pedersen, havde i 1808 taget Gaarden i Fæste efter sin Fader. Saaledes er Gaarden flere Hundrede Aar tilbage gaaet fra Fader til Søn. Aldrig forlod Sønnen det fædrende Hjem for at lære noget nyt. Gaardens Drift forandredes derfor aldrig, alt forblev paa det gamle Standpunkt, og Bestræbelsen gik stadig kun ud paa at frembringe Rug til Brød, Boghvede til Grød, samt Kaal og Mælk og Kød til Husholdningen og Faareuld til Klæder. Jens Pedersens Kone var en Snes Aar yngre end Manden. Hun var typisk for Husmødre paa Landet: lille og spinkel, altid beskæftiget, altid stiltfærdig, en opofrende, der aldrig forlangte Tak, men fandt det i sin Orden at sørge for hvert Menneske og Dyr i Gaarden, før hun tænkte paa Mad og Hvile til sig selv. Ægteparret havde 6 Sønner og 3 Døtre, hvoraf de voksne tjente Forældrene som Karle og Piger. Paa Gaarden

levede endvidere Mandens Faster, en firsindstyveaarig Kvinde, der nød sin Aftægt ifølge den Skik, at ugifte Kvinder altid hører Fødegaarden til. Hun lod sig yderst sjældent se, men holdt sig til sin Aftægtsstue; men naar om Vinteren Kulden blev hende for haard og tog for stærkt paa hendes Brændsel, tyede hun gerne om Aftenen ind i Gaardens lune »Skorstensstue« (d.v.s. Køkken), hvor hun søgte sig den skjuleteste Krog og i besynderlig Tavshed strikkede paa sin Bindehose.

Gaardens Bygninger var lave og ældede, men opført af solidt Egetømmer. Næsten hele Gaardspladsen var Møddingsted og i fugtigt Vejr et opæltet Morads; her blandedes Staldgødningen med betydelige Masser af halvforraadnede Lyngtørv. En smal Stenbrolægning løb langs alle Huslængerne, for smal til mere end et Menneske; naar to mødtes, maatte altid den ene træde ned i Uføret. Stuehuset var en snæver uanseelig Bygning med Lervægge og Lyngtag. Gennem en lav Dør kom man ind i Forstuen, derfra til højre ind i Skorstensstuen, Beboernes daglige Opholdssted om Vinteren, hvor der paa det aabne Ildsted brændte et stort Tørvebaal, der baade varmede og blev brugt til Kogeild og Belysning. Omkring Arnen samledes ved Aften alle Gaardens Folk, hver beskæftiget med sit Arbejde. Naar Ilden ikke brændte klart nok, forstærkede man Tid efter anden Flammerne ved at kaste »Lysebillinger« deri, en Slags harpiksagtige Fyrretræslevninger fra Tørvemosen. Fra Skorstensstuen førte en Dør ind til »Dagligstuen« og til »Korsstuen«. Dagligstuen var Familiens Sommeropholdssted om Dagen og tillige Soverum baade Sommer og Vinter; langs Indervæggen fandtes en

Række indelukkede Alkovesenge, fyldte med tynde Fjerdyner og grove Hylsklæder (uldne Lagner), hvor samtlige Husbeboere havde deres Sengeleje. Korsstuen eller Storstuen havde ogsaa Alkovesenge, men de var til Brug for Gæster og blev især benyttede ved de aarlige Gilder, som altid blev holdt i Storstuen. Endelig var der i Beboelseshuset et Spisekammer og et Mælkerum — intet videre.

I alle Stuerne var der Bjælkeloft, Gulve af stampet Ler, lave Døre, som ingen fuldvoksen kunde gaa igennem uden at bukke sig, højtsiddende Vinduer med bittesmaa, blyindfattede Ruder, hvis Glas skinede i alle Regnbuens Farver. Kun ringe Lys kom der ind i Stuerne og endnu mindre frisk Luft, Vinduesrammerne var sømmet fast til Karmen. Bohavet bestod af lange massive Egetræsborde med Madhylde under, faste Bænke langs Vinduer og Vægge,

Det gamle Stuehus fra Moselundgaard

desuden et Par løse Bænke, nogle »Treben« og Træstole med halmflettet Sæde, en Dragkiste, en stor beslaaet og bemalet Kiste og et Par Hængeskabe af høj Alder og med mange Udskæringer og blegnede Forsiringer.

Baade Ydermure og Skillevægge var opklinede af Ler og hvidtede, men pletvis var Kalken stødt af, og den mørkegraa Lerbund blev synlig rundt omkring, hvor ikke Møbler, Skilderier med Bryllupsvers og Ligtaler eller paaklistrede Breve og Avisbilleder dækkede Afskalningen.

Udhusene i Moselundgaard var snævre og lave med opklinede Vægge og Lyngtag mønnet med Græstørv. Halvt op paa de sparsomt hvidtede Ydermure var der stablet afskrællede Lyngtørv, som baade støttede og lunede, Luger og Lemme var der faa af, det gjaldt den Gang for god Regel, at Kreaturerne tog Skade af den friske Luft. I Stalden var der derfor en kvalm Varme. Den ene Længe »Bødkerhuset«, havde øverst mod Vaaningshuset en Indsiederstue, som blev benyttet til Værksted, i den anden Længe havde Aftægtspigens Stue og Køkken. Bagved Længen laa Kaalgaarden, en Stump inddiget Jord, hvor der Aar efter Aar alene plantedes Grønkaal. Løg, Petersilje, Gulerødder eller andre Urter og Rødder til Husbrug kendte man ligesaa lidt paa denne Hede-
gaard som paa nogen anden i Omegnen.

Besætningen bestod af to Heste, to Arbejdsstude, fire Køer og henved 100 Faar. Avlsredskaberne var klodsede og kun lidet hensigtsmæssige i Sammenligning med Nutidens, Arbejdsvognene var paafaldende smaa og kluntede, og Rejsevognen, Stadsvognen, som i federe Egne er Gaardens Pragtstykke, var her af

den mest forældede Indretning med Lundstikker for Hjulene, en Risbagkurv, Vognskrin og to smaa Træagestole. Hesteseletøjet var Stavtøj med Sivpuder og Træstave, der foroven var bøjede udad som et Par Horn, samt Vandkuber af Svineskind.

I Forhold til Hedeboen nu om Stunder var Datidens Bønder meget ugunstigt stillede. Ejendom og Arbejde kunde ikke gøres blot nogenlunde indbringende, man maatte som Jens Pedersen, der dog sad saa godt som gældfri ved sin Gaard med dens vældige Areal, nøjes med at skaffe Føde og Klæder til sig selv og Husstanden ud af Bedriften. Nu kan Landmanden i de fleste Hedeegne ret nemt bringe sit Korn, sit Smør og andre Produkter til nærmeste Købstad eller Jernbanestation og faa Kontanter eller Nødvendighedsartikler med tilbage samme Dag. Men fra Moselund var der dengang fem Mil til nærmeste Købstad, Viborg. Baade Bivejen og Hovedvejen var i en saa slet Tilstand, at ingen turde køre paa den uden ved højlys Dag. Som Vejens Spor engang var dragne for længe, længe siden i Sving omkring Bakker, Moser og Hedekær, saaledes blev de fulgte af Slægt efter Slægt; naar Sporet blev helt ufremkommeligt, kørte man bare et nyt Spor ved Siden af — aldrig tænkte man paa at planere eller indgrøfte.

Med den tungtkørende, smalsporede Bondevogn, som ikke kunde have mere Læs end 3 Tønder Korn, vilde en Viborgrejse, fem Mil, tage 3 hele Dage. — Moselundgaard havde alt i alt næppe en Salgsværdi af 1000 Rigsdaler og repræsenterede saaledes, efter almindelig Renteberegning, kun ca. 40 Rigsdaler i aarlig Indtægt.

Husholdningen paa Moselund stod i nøje Samklang

med Gaardens tarvelige ydre, ligesom Klædedragten var enkel og simpel. Husbondens Dragt var til daglig en sribet Hvergarns Vest, en Skind-Nattrøje med Ærmer, Skind-Knæbukser, lange, hvide Uldstrømper, Træsko og paa Hovedet en hvid strikket Hue. Sønnerne havde lange graa Vadmel's-Bukser og sribet Vest med strikkede Ærmer. Kun om Helligdagene kunde man se Mandfolkene bære langskødede Frakker af mørkeblaat Vadmel samt Læderfodtøj. Kvindernes Klædedragt var sædvanlig Hvergarns Livstykke med snævre strikkede, røde Ærmer, blaa Vadmels Skørter af mindst mulig Vidde og stumpede forneden, men til Gengæld bundet næsten helt op under Armhulningerne, endvidere sorte Uldstrømper, Træsko og en Hue til at binde fast under Hagen.

Familien paa Moselund havde, ligesom alle andre sparsomt vante Folk der paa Egnen, levet i alt for ringe Berøring med Byernes og mere befolkede Sognes Forfinelse og Forfængelighed til at være syndeligt paavirket deraf. Hjemmet var til det yderste præget af Jævnhed, dog var der bibeholdt en gammeltdags patriarkalsk Tilstand, hvorefter Familiefaderen, der jo levede uafhængig paa sin Gaard, stedse nød Lydighed i sin huslige Kreds. Hans Vilje var Lov for alle under hans Tag.

Om Sommeren var Jens Pedersen og hans Sønner næsten hele Dagen beskæftiget i Marken eller paa Heden, hvorimod man om Vinteren kunde træffe Husbonden paa Tider om Dagen, naar han ikke var optaget af Kreaturerne's Røgt, siddende inde og sno Reb af Svinehaar, skære Træskeer, binde Koste eller bruge Snedkerværktøjet, medens de ældre Sønner arbejdede i Tærskeloen, i Hakkelsehuset eller paa

Møddingsstedet. Hustruen besørge Madlavningen, Brygning og Bagning og ledede Rengøringen, og i hver lille Stund, der levnedes hende, spandt hun flittigt paa sin Rok eller bandt Hoser. Ogsaa den ældste af Døtrene baade spandt og bandt, medens de yngre Børn kartede Ulden i »Tejer« til Spinderskerne.

Præcis Kl. 12 om Middagen samledes alle Husets Folk i Dagligstuen omkring det store Egebord til »Unden«. En af de ældste Piger lagde Træbrikkerne paa Bordet, en for hver Person, hvorefter den ældste Søn tog Brødkagen frem fra Hylden under Bordet og skar et stort Antal Skiver af, som han delte rundt. Nu kom Husmoderen og en af Pigerne ind fra Skorstensstuen hver med et Lerfad, det ene indeholdende Kaalsuppen, det andet Kød. Hver tog sin Træske ned fra Bjælken og Kniven af Lommen eller Bordskuffen. Husbonden for Bordenden ragede Huen af Hovedet, fremsagde en kort Bøn, tog sin Ske og langede til det fælles Suppefad, der var stillet midt paa Bordet; alle de andre fulgte efter, Mandfolkene fra den ene Side af Bordet, Kvinderne og de mindre Børn fra den anden — og snart var Fadet tømt. Derpaa skar Husmoderen Kødet i Portioner og lagde en passende Part paa Træbrikkerne, som hver især skød hen til hende. Kødet haandteredes med Fingrene og Lommekniven til Hjælp. En Træstob med Øl stod paa Bordet, enhver kunde drikke deraf, saa meget han trængte. Saa sluttede Husbond Maaltidet med en kort Takkebøn — og under mæt Ræben og andet mere gik hver til sit. Om Eftermiddagen Kl. 5 samledes Familien omkring Bordet og spiste »Nædder« (d. v. s. Nadver), for det meste Boghvedegrød og Mælk. I Vintertiden var jo Dagen og dermed Ude-

arbejdet til Ende, og naar Mørkningsrøgtningen af Kreaturerne tillige var besørget, tog Manden fat paa sin Strikkestrømpe og indtog sin Plads ved Ildstedet i Skorstensstuen. Saa var Signalet givet til alm. Aftenflid. Vinteraftnerne var altid de morsomste i et saadant ellers saa stille og tarveligt Hjem, thi da kunde der ofte komme Naboer paa Besøg og fortælle et og andet Nyt eller møde med en Bindehose og prøve Kappestrikning. Lidt Ekstratraktement faldt der da undertiden af.

Jens Pedersen var religiøs uden at høre til »de Opvakte«. Han sørgede omhyggeligt for, at der hver Søndag og Helligdag mødte skiftevis et Par Stykker af Moselunds Husstand i Sognekirken i Funder for at høre Prædikenen, hvis Indhold de paagældende saa bagefter skulde referere hjemme. Desuden blev der hver Søndag Eftermiddag holdt Gudstjeneste i Dagligstuen i Moselund. Husbonden krævede, at enhver i Gaarden skulde være til Stede og saa festligt klædt, som Omstændighederne tillod. Stuen skulde være pænt i Orden, Bordene skurede, Lergulvene fejede og bestrøede med Sand. Andagten bestod i, at Husbonden læste et Stykke af Huspostillen, hvorefter man sang Salmer. Traadte en fremmed ind imens, fortsattes Andagten uafbrudt, først efter dennes Slutning blev der vist den ankomne Gæstfrihed efter Husets bedste Formaaende.

Saaledes omtrent gik Livet i Moselund som i saa mangen anden stor Hedegaard. Men efter Halvtredserne begyndte Forholdene at forandre sig. Der kom stærkere Røre til den afsides Hedeegn, Viborg-Kolding Landevejen toges under Arbejde, planeredes og indgrøftedes, saa at Færdselen nu kunde foregaa be-

kvent og uden Fare ogsaa ved Nattetid. Handelspladsen Silkeborg blev oprettet, en ny Chaussè fra Silkeborg til Herning anlagt netop gennem Strøget omkring Moselund. Alt dette var ganske nyt for Hedeboenderne; adskillige læmpede sig efter de ændrede Forhold og lærte at afvinde dem Udbytte for sig selv ved Salg af Landboprodukter til Handelspladsen og ved at erhverve fra den pludseligt tilgængelige Omverden en Del nyttige Redskaber, der indførte nye Metoder til Driftens Forbedring; men enkelte, især af de gamle, begreb aldeles ikke den ny Tid, blev endogsaa mistroiske overfor den og holdt sig stædigt til de hidtil gængse Eksistensformer. Saadan gaar det jo altid, og saadan gik det Jens Pedersen. Midt i Brydningen mellem gammelt og nyt, tidligt nok til ikke at se de nye Principper sejre, døde han lykkelig. Det blev hans Søn, Peder Jensens Lod at falde som Offer for den forældede Tradition i Moselundgaard. Over fyrretyve Aar gammel, som han

Ejere af Moselund.

- 1487: Adelsfamilien Prip
- 1487—1536: Aarhus Domkirke
- 1536—1664: Kronen
- 1664—1720: Familien Fischer paa Silkeborg
- 1720—1724: Skanderborg Ryttergods
- 1724—1815: Sejlgaard
- 1815—1816: Georg Hastrup
- 1816—1855: Fæsterfamilien som Selveje
- Fra 1855: De i Artiklen omtalte Personer og Aktieselskaber

Fæstere af Moselund.

Niels Christensen
Fæster: ca. 1620—1650

Jørgen Pedersen
Fæster: 1650—63, † 1663

g. m. Johanne Nielsdatter
Fæster: 1663—ca. 1690

Peder Jørgensen
Fæster: ca. 1690—^{7/10} 1722
† ca. 1735

Niels Jørgensen Møller
Ejer af Klode Mølle og Højris
myrdet 19. Maj 1705

Kirsten Pedersdatter
Boede i Amsterdam
i Holland

Jørgen Pedersen
Fæster: ^{7/10} 1722—55
† ^{20/10} 1755

Peder Jørgensen
Fæster: 1755—1808
f. 1730, † ^{20/9} 1808

Christiane Jørgensdatter
g. m. P. P. Virklund i Funder
(se Slægtsbog over Nørskovslægten)

Jørgen Pedersen
Mooslund, f. 1765
(se Stambog over Familien
Mooslund fra Vinderslev)

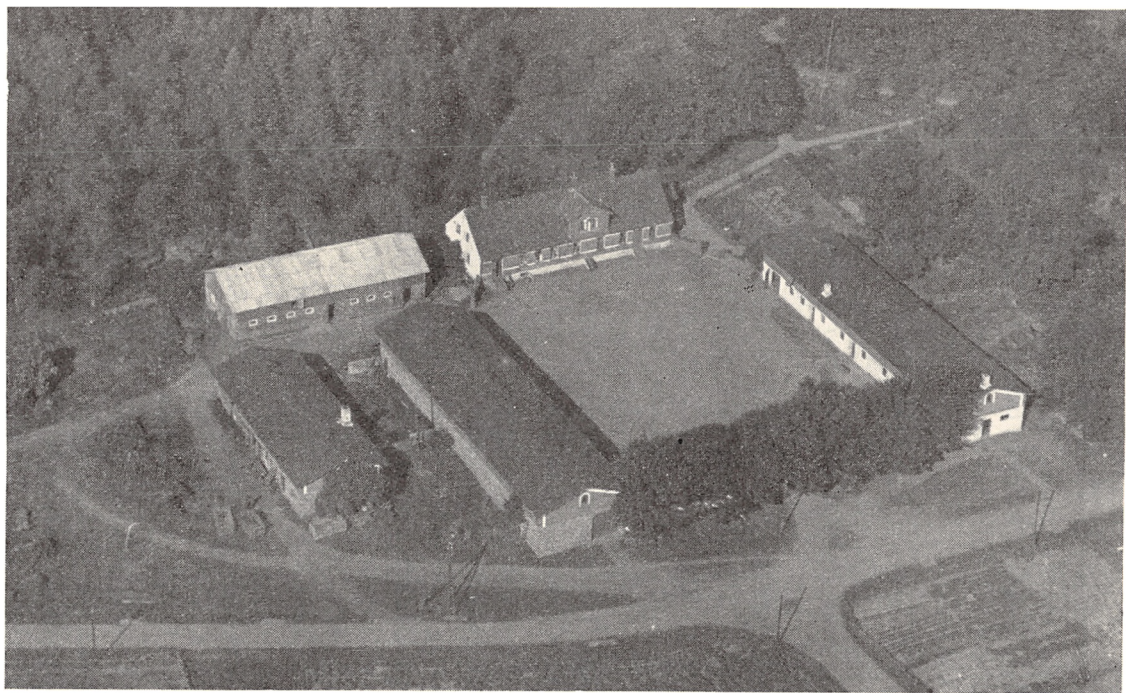
Kirstine Pedersdatter
f. 1769 g. m. P. Nielsen i
Munklinde
(se Munklindebogen)

Jens Pedersen
Fæster: 1808—^{7/12} 1816
Selvejer: ^{7/12} 1816—1853
f. 1770, † 1853

Peder Jensen
Selvejer 1853—55

var, da han ved Faderens Død fik Gaarden tilskødet i 1853, følte han sig fremmed over for den Opgave at være selvstændig og tage af det nye, hvad han til Bedriftens Gavn kunde bruge. Afgifterne til hans Søkende trykkede ham, hans Ægteskab bragte hverken Velstand eller ny Foretagsomhed til Huse, hans Smør og øvrige Produkter, som han forsøgsvis drog til Torvs med, holdt ikke Pris med andres, han mistrostedes, gik stadig tilbage og solgte i December 1855 sin gamle Slægtsgaard, hvis Bygninger var falddefærdige, og hvis Avl var næsten ude af Drift, til Kammerherre Greve F. M. Knuth fra Lolland for 10.500 Rdl. Peder Jensen købte nu en mindre Gaard i Abildskov, der før havde tilhørt Pape, for 5700 Rdl. uden Besætning. Men heller ikke her kunde han klare sig. Tiden løb stadig fra ham – han forstod ikke dens Krav og døde snart, forpint og nedbøjet.

I 1862 blev Moselund solgt paa Auktion til Godsejer Beck paa Dalbygaard. Hedegaarden var en af Bøllingsøs Lodsejere, og i 1873, da Søen blev udtørret af et Interessentselskab, fik den for sin Part af Søbunden 45 Tdr. Land af det udtørrede Areal foruden Andel i 3500 Rdl. Samme Aar solgtes Moselund til Konsul Steenberg fra Randers for 35.000 Rdl., han øjnede i de store Tørvemoser betydelige Rigdomme, hvis den projekterede Jernbane fra Silkeborg til Helsing vilde komme til at gaa over Gaardens Jord, og tilbød derfor D.S.B. et vist Kvantum Tørv aarlig at fragte fra Gaarden, hvis man vilde lade Banen slaa en Bue ind om Moselund og oprette en Station der, hvilket ogsaa skete, og det blev ogsaa senere en af de virkelig gode Tørvestationer, hvorfra der aarlig er fragtet mange Tusinde Tons Tørv. Det var i Somme-

Moselundgaard i Dag

ren 1877, at Jernbanen aabnedes, men allerede om Foraaret havde Konsulen bygget en stor Tørvefabrik (Maskinerne alene, bl. a. en Dampmaskine paa 35 Hestes Kraft, kostede 60.000 Kr.), der fra midt i Maj til sidst i Juli havde beskæftiget 150 Polakker og Tyskere.

I Konsulens Tid lykkedes Spekulationen alligevel ikke. I 1879 gik han Fallit, og Moselund, hvori der nu stod 200.000 Kr., indbragte paa Auktionen kun 42.000 Kr. Køberen var Konsulens Broder, Købmand Erik Steenberg fra Randers, der i 1907 solgte til Jagtjunker Blechingberg og Co. Denne afstod Ejendommen i 1910 til Greve Bille—Brahe—Selby, der i 1917 solgte til A/S Moselund Tørvefabrikker. Endelig i 1922 overtoges Foretaget af Fabrikant Rasmus Frederik Henriksen, der allerede i 1907 var blevet ansat paa Moselund som Planter og 1908 som Bestyrer.

Men det blev alligevel Tørvene og Jernbanen, der omdannede Moselund fra en gammel Gaard til en stadig voksende Industriby. Under den første Verdenskrig tog Tørveproduktionen et voldsomt Opsving, ligesom der i Mosen byggedes to Tørvestrøelsesfabrikker. Den ene af A/S Phønix, der imidlertid aldrig kom i Gang, den anden af A/S Moselund Tørvefabrikker, som endnu er i Drift. Produktionen af Tørvestrøelse udgør aarlig ca. 2500 Tons. Efter den første Verdenskrig var Produktionen af Tørv ca. 13—15 Mill. — i Aarene 1940—45 ca. 30 Mill. aarlig.

I 1940 omkom Fabrikant Henriksen ved en Mosebrand, og Virksomheden overgik 1941 til et nyt A/S Moselund Tørvefabrikker under Ledelse af Sønnen, Fabrikant Hans Henriksen.

Til Moselundgaard hører nu ca. 700 Tdr. Land. Deraf ca. 100 Tdr. Land Højmose, 150 Tdr. Land Mark og kultiveret Mose, 200 Tdr. Land Plantage og Skov, 100 Tdr. Land Læggeplads og Resten Hede og afgravet Mose, desuden 2 Tørvestrøelsesfabrikker og 5 Tørveværker.

BØGER FRA AMTET.

Rasmus Mortensen: Balle sogn.

Silkeborg centralbiblioteks forlag

Lærer Rasmus Mortensen i Lindeballe vest for Vejle er en af vore dygtigste lokalhistorikere. Han har i årenes løb udsendt en række større og mindre arbejder, der har vakt opmærksomhed om hans navn, fordi de alle både med hensyn til indhold og form hører til det bedste. Det gælder saaledes *Jydsk jern*, hvori han redegør for den jernudvinding af myremalm, der gennem tiderne har fundet sted bl. a. i den sydlige del af Viborg amt.

Nu foreligger en ny stor og vægtig bog fra hans hånd, nemlig *Balle sogn*. Det er en sognebeskrivelse ud over det almindelige, og det føles, at arbejdet ikke blot er udført med flid og grundighed, men at det er båret af kærlighed til egnen. Balle sogn er da også forfatterens hjemsgn.

Der er kanske dem, som knapt kan forstå, at der kan skrives en bog på 340 sider om et enkelt sogn. Men man får ved læsningen ofte fornemmelsen af, at forfatteren har haft mere døje med at skyde ud end finde stof, og man synes ligefrem, at man nu og da kan høre hans suk over, at han ikke tør sige mere om den ting. Der skal jo være grænser.

Nej, stof mangler forfatteren ikke. Gennem årelange

studier og et utrætteligt indsamlingsarbejde har han forskaffet sig et sådant kendskab til sognet og dets historie, at man kan sige, at intet er undgået hans opmærksomhed.

Han begynder med at vise os sognets ansigt, sådan som istiden formede det, og som det næsten uændret har holdt sig op gennem tiderne. I tidsrum boltrede vand og vind sig uhæmmet, og siden kom planter og dyr til. Det var alt sammen kræfter, der påvirkede overfladen, men istiden havde mejslet sine linjer, så de blev stående.

Sidst kom Mennesket til. Grave og oldsager fortæller om deres liv og færdene gennem de lange perioder, vi efter fundene betegner stenalder, broncealder og jernalder. Balle har i disse perioder været godt befolket, det egnede sig for et jæger- og fiskerfolk.

Da beboerne blev til hyrdefolk og agerdykere, fik de faste boliger og samlede sig i landsbyerne Hvinningdal, Øster og Vester Bording og Balle. Vi følger disse landsbyer op gennem middelalderen, og får på forskellige tidspunkter at vide, hvor store de er, og lærer navnene på alle de tilhørende marker. Vi hører, at kun fjerdedelen af jorden var opdyrket ved matriklen 1688, og at det navnlig var enkeltgårdene, der lod jorden ligge udyrket hen. Det er for øvrigt en fortrinlig og anskuelig fremstilling, der er givet af matriklen og dens indførelse.

Angående de mange stednavne, da får vi deres oprindelse forklaret. Vi får således at vide, at den lille by, som ligger, hvor Rødkærbro-Silkeborg-banen skærer Viborg-Silkeborg landevej, ved en forvanskning er kommen til at bære det fjollede navn Skægkær. Stedets virkelige navn er Skærkær.

Mon der ikke var mulighed for, at man kunde vende tilbage til det oprindelige navn?

Det er gået op og ned med Balle sogn. Krige gik hærgende hen over det og lagde alt øde. Men man sled sig gennem fattigdommen, tilgroede agre toges ind påny, og de ødelagte skove erstattedes af nye plantninger. Navnlig efter udskiftningen kom der udvikling i landbruget, og i dag er der ikke megen ledig jord i sognet, som egner sig til kultur.

Det er overmåde interessant at følge fremgangen fra vore fædres første primitive forsøg på at gøre sig jorden underdanig og til vor af andelsselskaberne prægede tid. Ikke mindst fanges interessen af den åndelige udvikling, der er sideløbende med den materielle og afhængig af den.

Om den materielle udvikling fortælles der i en række specielle artikler, der foruden landbruget omhandler mølleri, teglværksdrift, mejeribrug, anlæg af baner og veje o.s.v., medens den åndelige udvikling behandles i afsnit som Kirken, Skolevæsenet, Politik i provisorietiden, Sagn og overtro o.s.v.

Sognebeskrivelsen er ført lige op til den historiske tid, da balle mistede den brede bræmme langs Silkeborgsøerne, ved at Alderslyst, Kærsgård og Lysbro lagdes under Silkeborg. Det gjorde sognet væsentlig mindre, men man trøster sig i Balle med, at den afståede del er dårligt kornland.

Da Silkeborg således har fået en del af Balle sogn inden for sine døre, har byen også ønsket at være med til at få sognets fortid klarlagt og dets historie bevaret. Det har derfor stillet sig ved siden af Balle og taget sin del af omkostningerne ved bogens fremstilling.

Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelse har støttet forstudierne og materialeindsamlingen på samme måde, som den har støttet forfatteren ved tidligere lejligheder. Der ligger heri en anerkendelse fra autoritativ side af Rasmus Mortensens arbejde på det historiske område.

Balle sogn er for øvrigt langt mere end en sognebeskrivelse. Den er et kulturhistorisk værk, der samtidig med at trække linjerne op for et enkelt sogns liv og udvikling giver et billede af udviklingen, som den har fundet sted i de fleste danske sogne — især da de jydske. Bogen har derfor interesse langt ud over Balles sognegrænser.

Man må ikke afholde sig fra at gå i lag med den af frygt for, at den skal være for speciel, eller at den er for tør og trættende. Det er den langt fra. Rasmus Mortensen ejer den også for en historiker lykkelige evne til i et digterisk smukt sprog at kunne skrive livfuldt og fængslende om tingene. Der er afsnit, man læser om igen alene for at nyde det smukke, rene og malende sprog.

Det kan tilføjes, at bogen er trykt på fint papir og forsynet med en række billeder og kort.

Balle sogn er en værdifuld berigelse af den historiske litteratur for Viborg amt, og den anbefales til enhver, der gennem kendskab til henfarne tider ønsker at forstå sin egen. Og det gør jo enhver historisk interesseret, ti som forfatteren siger i bogens motto med Arild Huitfeldts ord:

»At leve udi tiden
og ikke vide tiden
er som ikke at være til.«

H. Ballund Jensen: Anton Frantz Just.

Særtryk af Viborg stiftstidende

Det er tilgiveligt, om læserne ikke kender Just, selv om han både var forfatter og redaktør og meget andet. De fleste digtere glemmes jo, som den sne, der faldt i fjor, skønt mange af dem havde fortjent en bedre skæbne.

En gang imellem hales en og anden frem af forglemmelsen som nu Anton Frantz Just.

Det var et stort arbejde, Ballund Jensen tog sig på, da han gik i lag med at samle stof til en skildring af Justs liv og virksomhed, ti den sidste var mangeartet. Foruden at være forfatter og redaktør af *Den Viborg samler*, der senere blev til Viborg stiftstidende, var han boghandler, bestyrer af et læseselskab, bogtrykker, kommisær for brandassurancekompagniet, forligskommisær, sandflugts- og landvæsenskommisær og dyrlæge – det sidste ganske vist uden dyrlægeeksamen. Han havde tilsyn med en planteskole, handlede med planter og frø, var regnskabsfører for Viborg stifts økonomiske velfærdsselskab, stempepapirforhandler og hospitalsforstander.

Skønt han havde eksamen som landmåler, hører vi ikke noget om, at han virkede i dette fag, derimod optrådte han i sin ungdom som huslærer på hovedgården Strandet i Fjends herred. Det førte til, at han blev gift med sine elevs mor, enkefru Jørgensen, født Lerche, og blev ejer af gården.

Landbruget fangede dog ikke Justs interesse. I stedet for at kaste sig over gårdens drift tog han fat på at udstykke den, og da det i løbet af 7 år var fra hånden, flyttede han 1797 til Viborg. Her begyndte

han som boghandler, men blev samme år antaget som redaktør af *Den Viborg samler*.

Allerede i Strandet-perioden havde Just udsendt sin første bog med titlen *Digte* og en lille humoristisk bog med titlen *Hemmelige efterretninger om satans hof*. Senere udgav han romanen *Holger Laxmands historie* og fortællingen *Jacob Vipstjært*. Om den første siger Hakon Stangerup i sin doktorafhandling »Romanen i Danmark i det attende århundrede«, at »det er et spørgsmål, om den ikke rent ud er den bedste danske borgelige roman i det attende århundrede.«

De af Ballund Jensen i afhandlingen anførte citater bekræfter, at Just havde betydelige evner. Det blev dog ikke til mere med skøntitteraturen. Derimod udgav han en lang række oplysende skrifter om næsten alt muligt lige fra en *ABC* til *Den politiske histories oversigt*. Han havde også planer om at udgive en *Beskrivelsen over stiftsstadens Viborg*, men det arbejde fik han desværre aldrig udført.

Den spredte forfattervirksomhed faldt godt i tråd med Justs journalistiske virksomhed ved *Samleren*. Redaktionsarbejdet havde hans store interesse, og det var det eneste arbejde, hvori han var bestandig. Han var den fødte journalist, opmærksom over for alle tidens rørelser, fremsynet og iderig. Utallige er de spørgsmål, han drog frem og slog til lyd for i de godt 30 år, han redigerede *Den Viborg samler*.

Just fødtes 26. februar 1766 i Viborg og døde samme sted 6. Maj 1829. I Viborg virkede han også det meste af sin tid, og hans livsgerning, så broget og mangfoldig den var, gjorde ham fortjent til byens tak. Han var med al sin originalitet Viborg en god mand. Men

det gik ham, som det er gået så mange andre både før og siden, samtiden paaskønnede ham ikke. Hans død blev knap nok ændset, og hans grav kendes af ingen.

I sit fortrinlige lille skrift, der er optryk af et foredrag, holdt i Biblioteksforeningen for Viborg og omegn, har Ballund Jensen betalt af på Viborgs gæld til Just. Og det fortjener han tak for.

Det vilde være på sin plads, om byen også bidrog sit til at hædre og bevare Justs minde ved f. eks. at knytte hans navn til en gade.

M. E. Gulddal.

Personregister.

<p style="text-align: center;">Aa. A.</p> <p>Aakjær, Jeppe 119, 126 Andersen, Jens 127 Andersdatter, Marie 127 Andersen, Søren Chr. 128</p> <p style="text-align: center;">B.</p> <p>Bartsker, Dr. Johan, Biskop 12 Bech, Godsejer 140 Benzon, Stiftamtmand 90, 92 Bille Brahe Selby, Greve 142 Bisted, Søren, Præst 77 Blechingberg, Jagtjunker 142 Bluhme, J. B., Hofpræst 25 Bouch, Christen, Præst 77 Brasch, Niels, Degn 14, 109 Buchholtz, L., Præst 16, 27 Buurmann, Ludvig, Degn 77, 109</p> <p style="text-align: center;">C.</p> <p>Caspersen, Jørgen 67, 110 Christensen, Anders 62 Christensdatter, Anna 126 Christensen, Chr., Degn 109 — Esper 56 — Laurids 60 — Thomas 60</p> <p style="text-align: center;">E.</p> <p>Eggeris, Kield, Husmand 54, 56 Entlef, Søren, Degn 75 Erichsen, Mylius 126</p> <p style="text-align: center;">F.</p> <p>Fischer, Christian, Junker 20, 24 ff Friedenreich, Janus 28, 30 ff From, Jacob, Præst 15</p>	<p style="text-align: center;">G.</p> <p>Goldschmidt, M., Digter 126 Grave, Erik, Biskop 12 Grönbech, Othe 54, 57 Güldenchrone, H. 107</p> <p style="text-align: center;">H.</p> <p>Hammer, A. L., Præst 28 Hansen, Hans 62 — H. P. 126 — Peder 67 Handberg P. J., Skoleholder 109 Henriksen, Hans 142 — Rasmus Fr. 142 — Peder 121 Hersleb, Peder, Hofpræst 24 Heug, E., Landsdommer 21, 34 Hr. Hans 55 Holch, Eilert, Stiftbefalingsmand 25, 44 Holstein, J. L., Geheimeraad 47 Hurtigkarl, Provst 26, 41 f Hygum, P., Biskop 87, 90 Høg, Mogens 6 Høyer, Andreas, Historiker 47</p> <p style="text-align: center;">I. J.</p> <p>Jacobsen, Niels, Degn 6 Jensen, Præst 15 — Anders 67 — Jens 57 — Niels 61 — Peder 64 — Morten, Ridder 121 — Søffren, Degn 6, 10 Jørgensen, Jacob, Degn 11 — Peder 126 — Steen, Commerceraad 108 f</p>
--	--

K.	
Knuth, F. M., Greve	140
Krogsgaard, Søren	59
Kruse, Jacob, Degn	76, 109
— Hans H.	109

L.	
Lassen, Cancelliraad	55
Laursen, Hagelskær	129
Levring, N. N. Skoleholder	110
Lind, Provst	14
Louring, Jens	65
Lund, Just Mich.	123
Lunov, Chr. Herredsfoged	26, 34 ff

M.	
Madsen, Niels	60
Mausing, P. J. Skoleholder	109
Michelsen, Palle, Degn	75
Moeslund, Jørgen	129
— Jørgensen Mich.	129
Mortensen, Rasmus, Lærer	144
Müller, Jeremias	74
Møller, Niels Jørgensen	126

N.	
Nielsen, Peder	128

O.	
Ocksen, Dr. Johan	18, 25

P.	
Pape	140
Pedersen, Hans	113 ff
— Jens	128, 129
— Jørgen	126
— Las	65
Plessen, Ludvig von, Stiftbefalingsmand	18
Povelsen, Anders	58
Prip, Henrik Person	121

R.	
Ratlov, Hofjægermester	28
Ravn, Præst	76
Reenberg	34
Rosenkranz, Erik, Stiftbefalingsmand	12

S.	
Schrøder, J. W.	47
Scophuus, Laurids	56
Seerup, Etatsraad	37
Sidenborg, W.	13
Skræder, Søren	59
Steenberg, Konsul	140
— Erik, Købmand	140
Steenbuch, H., Professor	47
Sørensen, Anders	67
— Niels	62

T.	
Thomasen, Peder	57
Thyregod, C. A.	126
Torning, A. D.	33 f
Trappaud, D., Amtmand	77 f
Trolle, Holg., Captain	37 f
Tuesen, Peder	57

V. W.	
Weller, Lehnsmænd	16
Villumsen, Peder, Degn	75, 109
Wøldike	47

Ø.	
Østergaard, Anders	60

Under En gammel Skiveslægt (Side 112–120) findes en Del Navne med Tilknytning til Slægten Haderup. Foruden nogle senere Navne er der saaledes Arcander, Dybeck, Halvig, Schønemann og Schouboe.

Stedregister.

Aa. A.		F.	
Aagaard	95	Faldborgdal	5
Aarhus Stift	17	Folmarsgaard	64
— Stiftøvrighed	18, 25	Frausing	34
Aarestrup	52	Frederiks Sogn	5
Abildschou	126	Frederiksborg Slotskirke	24
Alling Aa	5	Fruerlund	113
Allinggaard	20, 21 f	Funder Skole	22
Alheden	5		
Almind	5, 27	G.	
Almtoft	61	Granslev	116
Amsterdam	126	Grathe Hede	5
Ands (Ans)	65	Grønbæk	5, 10 f
Astrup	64		
Aunsbjerg	20, 24 ff	H.	
		Haderup	33
		Hald	37 f
		Hald Sø	5
B.		Haug(e)	64
Balle	121	Heedehuset	64
Balle Sogn	144	Hestlund	126
Bastrup	57	Hesselsund	33
Bisballe	56	Hids Herred	6
Bierring	83	Hinge	5 f
Boekrog	60	Hinge Sø	5
Braarup	65	Holland	42
Bølling Sø	140	Houlbjerg	114
Bøglund	55, 91	Hveisel	55
		Hvinningdal	121
C.		Højris	126
Clausholm	95	Hønholt	64
Colding	42	Hørbylunde	122
		Højbjerg	71 f
D.		Højbjerg Mølle	106
Dalsgaard	61	Hørup	5 f
Demstrup	20, 59	Hørup Mølle	95
Dronningborg	83		
Døssing	93	I. J.	
		Iller	65
E.		Jebjerg	119
Elkjær	115		
Elsborg	62, 65		

	K.		Rotterdam	93
Karup		35, 104	Rysted	55
Karlum		47		S.
Kjellerup		109	Sangild	80
Kjærsgaard		121	Schræ	105
Kragelund		22	Sejlgården	21, 122
Klode Møe		126	Sellerup	121
Kølvraa		33	Silkeborg	61
	L.		Sjørlev	7, 8 f
Levring		5, 7 ff	Skive	114
Levring Aa		93	Staby Kjærgaard	55
Lille Hjælland		127	Store Hjælland	127
Lindeballe		144	Svostrrp	6, 83
Lyby		119	Søbygaard	82
Lysdal		113		T.
Lysgaard		5, 7 f	Tange	62
	M.		Tanghuset	64
Marsvinslund		57	Thorning	5, 7 ff
Mausing		63, 64 f	Tolstrup	58
Mistrup		93	Trædholt	93, 106
Mosgaard		58	Tvilumgaard	128
Moselund		121 f	Tønder	47
Most Mølle		58		U.
Munklinde		128	Uhre	25
	N.		Ungstrup	105
Neder Katballe		56		V. W.
Neder Uhre		55	Wallerbæk	91
	O.		Vedsø	5
Overhvam		57	Vester Bording	121
	P.		Vester Kejlstrup	123
Paarup		127	Vester Vandet	59
Palstrup		27 ff	Viborg	8 f
Pederstrup		113	Vinderslev	5 f
Pinnenberg		93	Vinderslevgaard	9 f
	R.		Vium	5 f
Randers Hospital		27, 35	Vranum	5 f
Randrup		27, 29	Woer	80
Ravnholt		80		Ø.
Revel		88	Øster Bording	121
Ribe		42	Ørrestrup	91
			Østergaard	129

Samfundet siden sidst.

I fællesskab med Foreningen for naturkundskab, hvis medlemmer for største parten også er medlemmer af Historisk samfund, foretoges 18. august en vellykket udflugt til Klosterlund.

Dr. Therkel Mathiasen gjorde her i et anskueligt og overmåde interessant foredrag rede for menneskenes færden i disse egne fra »Gudenåtiden« og til nyere tid. Efter foredraget aflagde deltagerne under ledelse af dr. Mathiasen et besøg i det lille museum, der er rejst af fabrikant M. Anchersen og skænket til Nationalmuseet. Klosterlund museet rummer en række fund fra egnen repræsenterende de forskellige tidsaldere.

Efter museumsbesøget foretoges en vandring gennem Stenholt krat til de — desværre for største delen ødelagte — oltidsminder, som her findes. Og derpå besøgte man den udtørrede Bølling sø, hvor splitflaget vajede over landets ældste boplads.

Den ordinære generalforsamling afholdtes 23. november på Preislers hotel i Viborg.

Forud for generalforsamlingen aflagde man efter indbydelse af landsarkivar Hvidtfeldt et besøg på landsarkivet. Landsarkivaren gav i et vel tilrettelagt foredrag en oversigt over arkivets opgaver, dets arbejds måde og dets indhold af arkivalier. En rundgang mellem de endeløse hylderækker gav medlemmerne en forestilling om mængden af det, der findes. Og dog fremgik det af landsarkivarens for-

klaring, at arkivet på grund af pladsmangel har måttet afvise en masse arkivalier.

Den tilslutning, formandens tak til landsarkivar Hvidtfeldt fik, viste, at man havde været meget glade ved besøget.

På generalforsamlingen aflagde formanden, teglværksejer Gulddal beretning om arbejdet i det svundne år, og kassereren, kreditforeningsassistent Rønde Larsen, fremlagde det reviderede regnskab, der balance-rede med kr. 2.234,91. Begge dele godkendtes.

Af bestyrelsen afgik efter tur gårdejer Søren Offer- sen, Vammen og assistent Rønde Larsen. Begge gen- valgtes.

Den afgående revisor, pastor Severinsen, FINDERUP genvalgtes ligeledes.

I sin beretning rettede formanden en tak til Un- dervisningsministeriet, Viborg stiftamt, Viborg kom- mune, Viborg byes og omegns sparekasse og Viborg amts landøkonomiske forening for ydede tilskud.

Disse tilskud sammen med det lave kontingent — 3 kr. — har dog ikke kunnet sætte samfundet i stand til at løse de foreliggende opgaver på tilfredsstillende måde, og bestyrelsen ønskede derfor en forhøjelse af medlems- bidraget. Fra forsamlingens side foresloges at sætte det op til 5 kr., og dette blev enstemmigt vedtaget.

Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig som tidligere med teglværksejer Gulddal som formand, viceskoleinspektør Kr. Pedersen som næst- formand og assistent Rønde Larsen som kasserer.

Det overdroges formanden og næstformanden som hidtil at redigere årbogen.

Redaktionen.

Samfundets bestyrelse.

Teglværksejer M. E. Gulddal, Brunshåb, Viborg, formand.
 Viceskoleinspektør Kr. Pedersen, Viborg, næstformand.
 Kredittforeningsassistent K. Rønde Larsen, Viborg, kasserer.
 Tørvetabrikant M. Anchersen, Klosterlund, Engesvang.
 Arkitekt Åge Gårdbøe, Skals.
 Arkitekt Orla Nielsen, Kjellerup.
 Gårdejer Søren Offersen, Vammen.

Sognerepræsentanter.

Aidt. Læge Ulrik Balslev, Aidt.
Almind. Sognefoged Karl Langvad, Almind.
Bjerregrav v. Møldrup. Folketingsmand L. Nørskov.
Bjerringbro. Gdr. Vilh. Mondrup, Møllegården.
Finderup. Sognefoged Chr. Gårdsdal, Finderup.
Fiskbæk. Gdr. Kr. Pedersen, Rogenstrup.
Gammelstrup. Sognefoged J. Jensen, Lundgård.
Grensten. Sognefoged A. J. Jørgensen, Grensten.
Grønbæk. Gdr. Viggo Christiansen, Bøgelund, Ans.
Hersom. Købmand Th. Therkildsen, Hvolris.
Hjermind. Sognefoged Jørgen Christensen, Hjermind.
Højslev Kirkeby. Lærer Berg.
Klejtrup. Lærer Fog, Klejtrup.
Kvorning. Gdr. Chr. Nielsen, Kvorning.
Låstrup. Bygmester Lambertsen, Låstrup.
Lindum. Lærer Sørensen, Sjørring.
Levring. Forstander Jens Rasmussen, Levring efterskole.
Lysgård. Boelsm. Martinus Mortensen, Lysgård.
Løvei. Lærer Vestergård, Løvel.
Pederstrup. Parcellist J. Chr. Nielsen, Vrå.
Sdr. Rind. Førstelærer Håhr.
Rødding (Viborg). Sognefoged P. Andersen, Batum.
Sjorslev. Prop. Røhr-Lauritsen, Demstrup.

- Skjern.* Lærer E. Poulsen, Løvskaal.
Sønderbæk. Lærer A. H. Andersen, Sønderbæk.
Tånum. Lærer N. J. Thybring, Tånum.
Thårup. Lærer K. Andersen, Borup.
Tjele. Godsforvalter Skamris.
Ulbjerg. Lærer N. Chr. Kyø, Gjørup.
Vammen. Gdr. Georg Jensen, Thorup.
Vejrum. Lærer Bernhard Holm, Vejrum.
V. Velling. Lærer V. K. Brøbech, Terp.
Lærer Herman Bertelsen, V. Velling.
Vinderslev. Mejeribestyrer K. Nielsen, Vinderslev.
Vindum. Gdr. P. Pedersen, Brandstrup.
Vinkel. Murerm. Martin Larsen.
Ørum. Gdr. K. Kjeldsen, Møllerup.
-

Indholdsfortegnelse.

	Side
De første Skoler i Lysgaard Herred af Knud Lund.....	5
En gammel Skive-Slægt af Ernst Haderup.....	112
Moselund gennem 500 Aar af Erik Borch.....	121
Bøger fra Amtet.....	144
Personregister.....	151
Stedregister.....	153
Samfundet siden sidst.....	155
Bestyrelse og Sognerepræsentanter.....	157

Indholdsfortegnelse.

	Side
De første Skoler i Lysgaard Herred af Knud Lund.....	5
En gammel Skive-Slægt af Ernst Haderup.....	112
Moselund gennem 500 Aar af Erik Borch.....	121
Bøger fra Amtet.....	144
Personregister.....	151
Stedregister.....	153
Samfundet siden sidst.....	155
Bestyrelse og Sognerepræsentanter.....	157
